

УДК 338 (07)

ББК 65.428.8 я 7

К 28

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ

Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан
аграрлық-техникалық университеті

Кеден одағын құру кезеңіндегі Батыс Қазақстан облысының сыртқы экономикалық байланыстары

Орал 2012

УДК 338 (07)
ББК 65.428.8 я 7
К 28

ҒЫЛЫМИ БАСПА

Университеттің Ғылыми-техникалық кеңесінде 15 қазан 2012 жылы отырсында талқыланды, №2 хаттамасында тіркелген.

ҒЫЛЫМИ РЕДАКТОР

Экономика ғылымдарының докторы, профессор А.И. Физзатова

Сын-пікір беруші: **Физзатова А.И.**, экон.ғыл.-ды, профессор,
Мансурова М.А., экон.ғыл.канд., доцент

Құрастырғандар: **Қазамбаева А.М., Ғабдуалиева Р.С., Айешева Г.А.**

К 28 Кеден одағын құру кезеңіндегі Батыс Қазақстан облысының сыртқы экономикалық байланыстары: / **А.М.Қазамбаева, Р.С.Ғабдуалиева, Г.А.Айешева** / Орал: Жангир хан ат. Бат.-Қазақст. аграр.- техн. ун.- т, 2013.- 106 б.

ISBN 978-601-7392-01-7

Монография сыртқы экономикалық байланыстың теориялық мәні мен Кеден одағының қалыптасу мәселелерін, әлемдік шаруашылық байланыстарының, оның ішінде халықаралық сауданың тұрақты дамуы, сыртқы экономикалық байланыстардың шаруашылық жүргізудің маңызды факторларына айналуы, жекелеген елдердің экономикалық тәуелсіздігінің проблемаларын экономика мамандықтарының студенттері мен магистранттардың игеруіне арналған.

ISBN 978-601-7392-01-7

УДК 338 (07)
ББК 65.428.8 я 7

© РМК «Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан
аграрлық-техникалық университеті»

МАЗМҰНЫ

Кіріспе.....	3
1. Сыртқы экономикалық байланыстың теориялық мәні.....	6
2. Кеден одағы және қалыптасқан мәселелер.....	14
3. Кеден одағын қалыптасуының шетелдік тәжірибесі.....	21
4. Қазақстан Республикасы бойынша Кеден одағының қызметін талдау.....	31
5. БҚО-ның сыртқы экономикалық байланыстардың экономикалық көрсеткіштері.....	42
6. Кеден одағының БҚО-ның сыртқы экономикалық байланысына әсері.....	51
7. Сыртқы экономикалық байланыстарын жетілдіру бағыттары.....	61
8. Кеден одағының негізгі бағыттарын жетілдіру.....	71
9. Қазақстан Республикасы бойынша Кеден одағын қалыптастырудың ұйымдық құрылымын жетілдіру.....	90
Қорытынды.....	94
Пайдаланған әдебиеттер.....	101

КІРІСПЕ

Сыртқы экономикалық қатынас дамуының негізін қалаушы факторы қазіргі нарықтық жағдайда тәуелсіз Қазақстан Республикасының әлемдік шаруашылықтағы орнын анықтайтын, экспортты-импортты операциялар құрайды. Тауарларды экспорттау-импорттау мәселелері бойынша халықаралық қатынаста Қазақстан Республикасының шетелдік серіктестерімен өзара қатынасы қарастырылған, әрине, ол кез келген дамушы мемлекеттің перспективті стратегиялық жоспарлауда экономикалық зерттеуді жүргізу үшін өзекті компонент болып табылады.

Қазақстанның Кеден одағына кіруі осы мәселелерді шешуде маңызды орын алады. Кеден одағының құрылуы қазіргі қалыптасқан және жаңа өндірістердің дамуы үшін, Ресей мен Беларуське өнім шығаруға жағымды жағдайлар туады. Осы орайда Үкімет Қазақстан экономикасына инвестицияларды тарту және дайын өнім экспортын дамыту мақсатын көздейді. Бұл жерде техникалық реттеу, санитарлық және фитосанитарлық бақылау саласындағы реттеу базасын бірыңғайландыру мен дамыту арқылы отандық тұтынушыларды сапасыз тауарлардан қорғауды қамтамасыз ету қолға алынды.

«Жаңа онжылдық – жаңа экономикалық өрлеу – Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері» Қазақстан Республикасы Президентінің 2011 жылғы 28 қаңтардағы Жолдауына сәйкес «Кедендік одақты құру үш елдің экономикасы үшін барынша тиімді шешім болып табылады. Ол үш елдің ішкі нарығында, сонымен бірге сыртқы әлеммен де сауда айналымының елеулі түрде өсуіне, Еуроазиялық кеңістікте әлеуметтік-экономикалық және саяси тұрақтылықты қамтамасыз етуде елеулі рөл атқарады. Біріншіден Біртұтас кеден аймағын құру үш елдің әртүрлі бағыттар бойынша кең ауқымды ынтымақтасу мүмкіндігін арттырады. Ең алдымен бірлескен өндірістер мен кооперацияларды құрудағы күш жігерді біріктіреді. Кеден одағы ең алдымен өзара инвестицияларды ынталандырып, бірлескен кәсіпорындар құрып, бизнесті дамыту үшін жағдай жасайды. Екіншіден, кеден бекеттерінің сыртқы шекараларға ауыстырылуына байланысты кедендік тарифтер жеңілдейді.

1. Сыртқы экономикалық байланыстың теориялық мәні

Халықаралық экономикалық қатынастың дәстүрлі және ең кең дамыған нысанына – сыртқы сауда жатады. Дүниежүзіндегі елдердің барлығы үшін сыртқы сауданың ролі ерекше маңызды.

Американ ғалымы Дис Сакстың пікірінше: «Қандай бір ел болмасын, оның экономикалық жетістігі сыртқы саудаға байланысты. Дүниежүзілік экономикадан оқшаулану кезінде ешқандай ел дені сау, жөні түзу экономика жасай алған жоқ».

Халықаралық сауда – еңбек бөлінісі негізінде әр түрлі елдердің тауар өндірушілер арасында пайда болатын байланыстардың нысаны және олардың өзара экономикалық тәуелділігі.

Ғылыми – техникалық прогрестің ықпалын экономикада жүріп жатқан құрылымдық өзгерістер, өнеркәсіп өндірісінің мамандануы мен кооперациялануы ұлттық шаруашылықтардың қарым-қатынасын күшейтеді. Мұның өзі халықаралық сауданың мейлінше дамуына мүмкіндіктер туғызады.

Халықаралық сауда теориясының негіздерін XVIII ғасырдың аяғы мен XIX ғасырдың басында ағылшынның аса көрнекті экономистері А.Смит пен Д.Рикардо қалыптастырды. А.Смит “Халық байлығының табиғаты мен себептері туралы зерттеулер” кітабында абсолюттік басымдық теориясын қалыптастырды және халықаралық сауданы еркін дамытуға деген елдердің қызығушылықтарын да ашып көрсетті.

Д.Рикардо “Саяси экономика және салық салудың бастаулары” деп аталатын еңбегінде абсолюттік басымдықтар қағидасының жалпы ережесінің болуын, жекелеген жағдайлар ретінде дәлелдеп береді және біріншіден, экономикалық ресурстардың елдер арасында теңдей емес түрде бөлінуін, екіншіден, әртүрлі тауарларды өндіру әртүрлі технологияларды немесе ресурстарды пайдалануды талап ететіндігі туралы салыстырмалы басымдық теориясын негіздеді. Д.Рикардо сондай-ақ халықаралық айырбастың барлық елдердің мүдделері үшін мүмкін екендігін көрсетті.

Д.Стюард Милл пайымына сәйкес, халықаралық құн теориясы, елдер арасындағы тауарлар алмасуын

оңтайландыратын бағаның өмір сүретіндігін көрсетеді. Мұндай нарықтық баға сұраныс пен ұсынысқа қатысты болады.

Эли Хекшер мен Бертиль Олин, өндіріс факторлары мен қамтамасыз етілгендік деңгейде, белгілі бір өнімдерге қатынасы бойынша қандай бір ел ие болатын, салыстырмалы басымдықтарға түсініктер береді. Олар “өндіріс факторларына бағаларды теңестіру” теориясын алға жылжытты, ол бойынша ұлттық өндірістік айырмашылықтар өндіріс факторларының әртүрлі мақсатымен, сондай-ақ қандай да бір тауарларға деген ішкі қажеттіліктердің түрлілігімен анықталады.

Аталған теорияларды экономист ғалымдар П.Самуэльсон, В.Стапер, В.Леонтев жетілдіріп және оны одан әрі дамытты.

Соңғы кезде зерттеушілердің көпшілігі классикалық теорияның бастапқы жағдайын қабылдай отырып, өз тұжырымдарын тәжірибеде икемдеп қолдануға тырысатындықтары байқалады. Әлемдік шаруашылық байланыстарының, оның ішінде халықаралық сауданың тұрақты дамуы, сыртқы экономикалық байланыстардың шаруашылық жүргізудің маңызды факторларына айналуы, жекелеген елдердің экономикалық тәуелсіздігінің проблемаларын жаңаша түрде қояды[15].

XX ғ. екінші жартысынан бастап халықаралық сауда жоғары қарқынмен жедел дами бастады. Халықаралық сауданың жедел өсуіне мынадай факторлар әсер етті:

- халықаралық еңбек бөлінісі мен өндірісті интернационалданудың дамуы;
- экономикада жаңа салалардың пайда болуына және негізгі капиталды жаңартуға игі әсерін тигізетін ғылыми – техникалық революция;
- дүниежүзілік нарықтағы трансұлттық корпорациялардың белсенді қызметі;
- тарифтер мен сауда туралы. Бас келісімнің шаралары арқылы халықаралық сауданың реттелуі;
- көптеген елдердің импортына кедергілердің жойылып, кеден бағасы төмендеп, еркін экономикалық аймақтардың құрылуы;

– сауда – экономикалық интеграция процестері дамып, жалпыға бірдей нарықтың қалыптасуы;

– сыртқы нарыққа бейімделген, экономикасы бар «жаңа индустриалды елдердің» пайда болуы т.б.[33].

Қазіргі жағдайдағы сыртқы сауданың өзіндік белгілер :

1. Негізінен шағын өндірушілердің тауарларын өткізуді бақылайтын, ірі монополиялардың шешуші позициялары;

2. Монополиялық үстемдік, сыртқы экономикалық өктемдіктің күрт күшеюі;

3. Қазіргі жағдайдағы сыртқы сауда, негізінен, капиталды сыртқа шығару әсерімен дамиды.

Сыртқы экономикалық қатынас дамуының негізін қалаушы факторын, қазіргі нарықтық жағдайда тәуелсіз Қазақстан Республикасының әлемдік шаруашылықтағы орнын анықтайтын, экспортты-импортты операциялар құрайды. Тауарларды экспорттау-импорттау мәселелері бойынша халықаралық қатынаста Қазақстан Республикасының шетелдік серіктестерімен өзара қатынасы қарастырылған, әрине, ол кез келген дамушы мемлекеттің перспективті стратегиялық жоспарлауда экономикалық зерттеуді жүргізу үшін өзекті компонент болып табылады.

Сыртқы сауда – тауарлармен қызметті ішке енгізуден (импорттан) және сыртқы шығарудан (экспорттан) тұратын елдер арасындағы сауда. Сыртқы экономиканың басты көздерінің бірі – сыртқы сауда. Ал сыртқы сауда саясатына келетін болсақ – белгілі бір елдің немесе елдер тобының сыртқы сауда қатынастарын дамыту жөніндегі экономикалық, саяси, ұйымдық шаралар жүйесі және де экспортпен импорттың географиялық және тауарлық құрылымының көлемін анықтауды қамтиды. Сыртқы сауда айналымы – сыртқы сауда дамуының жинақталған көрсеткіші, алыс-беріс арқылы жүзеге асырылады.

Жалпы сауда саясаты бұл – ұлттық өнеркәсіпті шетелдік бәсекелестерден қорғау, экспортты ынталандырумен диверсификациялау, елде жұмыс орындарды құру сондай-ақ т.б. елдің дамуын жетілдіретін шараларды іске асыру жөніндегі саясатты айтамыз.

Сыртқы экономикалық қызмет – сыртқы экономиканың байланыстарды реттеу тәртібін анықтау және елдің халықаралық еңбек бөлінісіне қатысуын оңтайландыру бойынша мемлекет пен оның органдарының нысаналы түрде бағытталған іс-әрекеті.

Сонымен бірге, сыртқы экономикалық саясат жекелеген мемлекеттермен, аймақтармен сыртқы экономикалық операцияларды жүргізудің географиялық теңестірілуі міндеттерін де шешеді, бұл іс елдің экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз етумен байланысқан.

Сыртқы экономикалық саясат – сыртқы экономикалық қасиетті де (СЭК) реттейді, оның айрықша белгілеріне мыналар жатады:

- тауарлар мен қызметтердің халықаралық сауда саттығы.
- Материалдық, ақша, еңбек және интеллектуалдық ресурстардың халықаралық қозғалысы.

Сыртқы экономиканың құраушыларының бірі болып сыртқы сауда саясаты табылады.

Ал сыртқы сауда саласындағы саясатты жүзеге асыру құралдарына: кедендік тарифтер, шеттен әкелу және шетке шығаруды реттеудің бейтарифтік шаралары; саудалық эмбарго; кедендік одақтар және еркін сауда аймағы; валюталық қатынастар саласын: валюталарды сатып алу – сату операциялары, коммерциялық және басқа мақсаттардағы валюталық операцияларға шектеулік белгілеу жатады. Төлемдік қатынастар мен несиелік саясат сферасында займдар (қарыз) экспорттық несиелер және экспорттық несиелерді сақтандыру бойынша есептеу мөлшерлемелері мен проценттерінің деңгейлері реттеледі [7].

Көптеген мемлекеттерде сыртқы экономикалық саясат құралдарының кең ауқымды жиынтығының болуы – өздерінің сыртқы экономикалық байланысының құрылымымен даму бағыттарын құруға ғана емес, сонымен бірге басқа елдермен сыртқы экономикалық байланысы мен сыртқы экономикалық саясатына да белсенді түрде ықпал етуге мүмкіндік береді. Сыртқы экономикалық саясат құралдарының бұл жиынтығын саудалық саяси механизм ретінде қарастыруға болады.

Қазіргі кездегі жиынтық халықаралық айналымның 4/5- тен басым бөлігін индустриалды дамыған елдер (ИДЕ) құрайтын әлемдік сауданың үлесіне келеді. Мәселен, 11 капиталистік елдің (АҚШ, Ұлыбритания, Франция, Германия, Италия, Жапония, Бельгия, Нидерландия, Швеция, Швецария, Канада) үлесіне, бүкіл әлем халқының 20% -на жуығын құрайтын, барлық халықаралық тауар айналымының 55%-дан астам келеді. Сонымен бір мезгілде, Қытай мен Индияның (жердегі халықтың 40%) үлесіне әлемдік тауар айналымының 5 %-ы үлес келеді [38].

Сыртқы сауда байланыстарының дамуы экономиканың табысты дамуы үшін экспорт пен импортты реттеу жөніндегі мемлекеттің қолданатын шараларымен тығыз байланысты болып саналады.

Халықаралық сауданы мемлекеттік реттеу:

1. Мемлекеттік реттеу құралдарын үкіметтің келісуінсіз немесе саудадағы әріптестерінің кеңесімен, біржақты реттеу;

2. Сауда саясатының шаралары, сауда саласындағы әріптестер болып саналатын елдер арасындағы келісілген екі жақты реттеу;

3. Сауда саясаты көпжақты келісімдермен реттелетін көп жақты реттеу. Мысалы, БСҰ, Еуропа одағына мүше елдердің сауда саласындағы келісімі.

Соңғы онжылдықтарға сыртқы сауда динамикасының әркелкілігі біліне бастады. Бұл дүниежүзілік нарыққа белсенді қатысушы елдердің өзара сауда – экономикалық қатынастарына әсерін тигізеді. АҚШ дүниежүзілік нарықтағы басымдығынан айырыла бастады.

Бәсекеге қабілеттіліктің дүниежүзілік классификациясы төрт жүзге жуық критерийлерден тұрады. Олардың негізгілеріне жан басына шаққандағы табыс, инфляцияның деңгейі және сыртқы сауда балансы жатады. Классификацияда, аталғандарда басқа қазба байлықтар, инфрақұрылым, байланыс құрал – жабдықтар т.б. факторлар ескеріледі.

Дамушы елдердің өз экспортын диверсификациялауға (шаруашылық қызметіне жаңа өріс табуға) ұмтылыстары өнеркәсібі дамыған елдер тарабынан қандай нысанда болмасын, қарсылыққа кездесуде. Дегенмен, кейбір дамушы елдер ең алдымен «жаңа индустриалды елдер» өз экспорттарының

құрылымын өзгерту ісінде айтарлықтай жетістіктерге жетті. Олардың экспорттарында дайын өнімнің, өнеркәсіп бұйымдарының, соның ішінде машиналар мен жабдықтардың үлесі артты.

XX ғасырдың соңы мен XXI ғасырдың басы келешек шаруашылық қызметі масштабының өсуімен, әртүрлі елдер арасында байланыстың дамуымен, халықаралық еңбек бөлінісінің тереңдеуімен сипатталады. Әлемде өзара экономикалық өзара әрекетке түспейтін, өзара байланыс пен өндірістік қатынас жүйесіне қосылмайтын ел жоқ. Қазіргі уақытта бүкіл әлемді – адамдардың өзара байланысы шаруашылықтық қызмет сахнасы, деп айтуға болады.

Қазақстан Республикасының қазіргі кездегі дамуы өзара бағыныштылық және өзара араласу процесінің күшейген кезеңінде жүріп жатыр. ҚР-ның геосаяси орны, жалпы шекарасы, басқа аймақтармен байланыс жасайтын көлік қатынасы, сондай-ақ бай табиғи ресурс қуаты өндірістік өнеркәсіпті кооперациялауға, біріккен кәсіпорындар ұйымдастыруға, агроөнеркәсіптік кешендердің қызметінің дамуына алғы шарттар жасайды. Айта кететін жәйт, жаңа жағдайда бұрынғы одақ мемлекеттерінің арақатынасындағы стиль де өзгереді. Қазақстан ТМД елдері мен сауда-экономикалық байланыстарында дүние жүзінде белгіленген сауда-құқық негіздеріне, сауда және тариф жөніндегі бас ассоциация ұйымының принциптеріне сүйенеді. Саудадағы әртүрлі лицензия түрінде квота, баж салығы, т.б. кедергілерден құтылуға алғашқы қадамдар жасауда.

Қазіргі кезде жалпы экономикалық бірігудің әртүрлі жолдары бар екені белгілі болды: ТМД елдерімен екі жақты келісімдер негізінде, көпжақты келісімдерді тереңдету, аймақтық интеграциялық бағдарламаларды іске қосу (Қазақстан, Өзбекстан, Қырғызстан). Сыртқы сауданы либерализациялау және оның еркін іс-әрекетіне жағдай жасау сыртқы сауда айналымының дамуына ықпал етеді. Шетел мемлекеттерімен сыртқы сауда саясатын іске қосу құралдарына мемлекетаралық комиссиялар жатады, олар екі жақты байланыстардың дамуы мен ұйымдастыру жұмыстарын, сондай-ақ ынтымақтастық көлемінде туындаған кезек күттірмейтін мәселелерді шешеді.

Сыртқы саясат және дипломатия әрқашанда елдің әлеуеті мен қуатының көрсеткіші ретінде қала береді. Біз қарқынды дамып келе жатқан көпұлтты еліміздің мүдделеріне халықаралық аренада табысты өкілдік етудеміз.

Еліміздің жаһандық және өңірлік деңгейлердегі көпжақты құрылымдар жұмысына белсенді қатысуы халықаралық беделіміздің күшеюіне мүмкіндік беруде. Бұл ретте Қазақстан қызметі БҰҰ жарғысының мақсаттары мен қағидаларына сәйкес келетін халықаралық ұйымдарда ғана көрініп отыр.

Мемлекеттік жоғарғы билік органдарының кеден саясаты мен сыртқы экономикалық қызметті мемлекеттік реттеу саласында дұрыс шешім қабылдауы үшін оның макроэкономикалық жағдайларын зерттеудің, сыртқы сауда динамикасына, құрылымына, деңгейіне негізделген нақты талдаудың маңызы зор.

Кеден статистикасын құруға кіретін мемлекеттерге тауарларды декларантпен рәсімдеуде толтырылған кеден декларациясындағы жүк жөнінде белгіленген ақпарат жатады.

Сыртқы саудадағы кеден статистикасы ережелерін жүйелеу мақсатында Қазақстан Үкіметімен барлық министрліктер мен ведомстваларға, облыс басшыларына өз қызметі барысында әлем елдерінің топтарын қоса алғанда, ТМД мемлекет қатысушыларының сыртқы саудадағы кедендік статистикасының бірыңғай әдістемелерін басшылыққа ала отырып, қолдануға тапсырма берілді.

Қысқа мерзім ішінде Қазақстанды егеменді тәуелсіз мемлекет ретінде дүниежүзінің 160-тан астам елі мойындады. Минералды ресурстарға бай Қазақстан шетел капиталын өзіне тартып, 250-дей біріккен кәсіпорын құрылды. Соңғы үш жылда инвестицияның келуі өсіп, 182 доллардан асып отыр, адам басына шаққанда.

Өнеркәсібі дамыған елдермен (АҚШ, Германия, Ұлыбритания, Франция, Жапония, Оңтүстік Корея т.б.) халықаралық экономикалық қатынастарды дамыту жүзеге асуда. Осындай игі істер АСЕАН елдерімен, әсіресе – Индонезия, Малайзия, Сингапурмен жасалуда. Ынтымақтастық Таяу және Орта Шығыс елдерімен дамуда. Оларға: Түркия, Иран, Сауд Аравиясын жатқызамыз. Ресей, Өзбек, Қырғыз елдерімен,

экономикалық одақ елдерімен Қазақстанның экономикалық қатынаста болуы үлкен стратегиялық мүдделілікті байқатады.

Дәстүрлі экономикалық қатынастарды Қазақстан барлық ТМД елдерімен және Шығыс Еуропамен жалғастыруда.

Қытаймен өзара ұзақ мерзімді қатынас жаңа деңгейге көтерілді. Қазақстан қазіргі кезде дүниежүзіндегі 60-тан астам елдермен сауда қатынастарын жүргізуде.

Қазақстан экономиканы реформалауда шетел капиталын бәсекелестік негізде тартуды алға қояды. Ол экономиканың күрделі мәселесін шешіп қана қоймайды, жаңа технологияны әкелуді, экспорттық өнімнің өзімізде шығарылған тауар мен толтырылуын мақсат етеді.

Жоғарыда атап өткеніміздей, экспорттық өндірісті дамыту Қазақстанда басым бағыттарға ие болуда. Қазақстан Республикасы ТМД елдерімен кең көлемде экономикалық байланыстар жасап келеді. Демек, республика үшін ТМД елдері негізгі серіктес болып саналады, оның ішінде біріншісі-Ресей. Республикадағы экспорттық құрылымның негізін ірі-тонналық өнімдер – мұнай, астық, көмір, руда және концентраттар, қара металл прокаты, мыс, мырыш, қорғасын құрайды. Осы өнімдерді алыс жаққа тасу экономикалық жағынан тиімсіз, себебі оларды қымбаттатып жібереді. Сондықтан, Қазақстан үшін таяу көршілермен сауда-саттық жасау пайдалы [47].

Тұжырымдамада интеграциялық процесті дамытудың мынандай қағидалары қаралған: кеден кедергілерін жоюы, салық, акциз алымын төмендету, отандық тауар өндірушілерді қорғау шараларын жасау. Осы процестерге – “микроденгейдегі интеграция” деген айдар тағылды.

Шаруашылық субъектісінің әр түрлі осы аталған негізінде “микроденгейдегі интеграцияны” жүзеге асырады. Бұл Ресей мен Қазақстан жобасында тәп-тәуір ескерілмек. Біріккен кәсіпорындар мен қаржы - өнеркәсіп топтары құрылып, керек жобаларды мұнай өндіру және газ салаларында, көмір өндіру, машина құрылысында өткеру жүзеге асырылуды.

Қазақстанның егемен ел ретінде БҰҰ – ны және басқа да көптеген халықаралық ұйымдарға мүше болуы, ел экономикасын халықаралық сауда қарым-қатынасына интеграциялауға объективті жағдайлар жасады.

Қазақстанның жағдайын талдап қарасақ, онда біз мынадай онды құбылыстарды байқар едік:

1. Теңге тұрақтылығының нығаюы. Егер 2009 жылы теңге доллармен салыстырғанда 28,8% төмендеген болса, 2010 жылы 4,5% ғана төмендеді.

2. Инфляция деңгейінің төмендеуіне байланысты ұлттық банктің қайта құру ставкасы егер 2009 жылдың ортасында жылдық 75% болса, сол жылдың аяғында 52,5% ал 2010 жылда 30% болды.

3. Өндірістің құлдырауы тежеліп, макроэкономика-лық ахуал барынша тұрақтанып, келешегіне болжам жасайтындай күйге жете бастады. Ішкі жалпы өнім 2009 жылдың бірінші жарты жылында 2010 жылғы сол кезеңмен салыстырғанда 100,1%, соның ішінде өнеркәсіп өнімі 100,2% болды. Соңғы жеті жылдың ішінде тұңғыш рет Қазақстанда өндірістің құлдырауы тоқтатылып, біршама экономикалық өсуге қол жеткізілді.

4. Экспорт өнімдері тұрақты түрде ұлғаюда, оның өсімі 154,5% болса, кейінгі жылдары да едәуір өседі деп күтілуде.

Солардың ішінде:

-Облыстардың лицензиялар беру құқығын жойып, сыртқы экономикалық байланыстар министрлігінен мемлекеттік сыртқы сауда компанияларын бөліп, олардан монополиялық сауда жасау құқығын алу қажет;

-Барлық лицензиялар мен үлестерді аукциондарда сатуды заңдастыру керек. Мұның өзі пайданың бір бөлігін мемлекет қазынасына алуға, меншіктік әртүрлі нысандағы кез келген кәсіпорынның лицензиялар мен квоталарға ашық және бәсекелестік түрде қол жеткізуіне мүмкіндік береді.

Экспорттық салалар мен өндірістің дамуын жетілдіре беру мен ынталандыру мақсатында экспорттың салық салу жүйесінде тұрақты түрде талдаулар жасап, қажет болған жағдайда оларға өзгерістер енгізу бүгінгі – күннің талабы. Қазақстанның сыртқы экономикалық байланыстар саласындағы орнын тұрақтандырып, рөлін мейілінше арттыру бағыттарында қолға алатын жұмыстар жеткілікті. Бұл жұмыстардың негізгілерінің ішінде аяқталған кешен құрып, экспорттағы шикізат бағытын жеңу үшін сыртқы экономикалық байланыстар саласын, республика экономикасын құрылымдық қайта құру бағдарламасына сәйкестіндіре білу

қажет. Бұл ретте дайын өнім өндіретін аяқталған техникалық кешендер құрып, өндіру салаларын экстенсивті дамудан интенсивті дамуға көшіріп, дүниежүзілік деңгейдегі жаңа технологияларды пайдалануды мақсат тұту керек.

Аталған салалар мен өндірістерді шұғыл дамыту мемлекеттердің экспорттық әлеуетін ұлғайтып қана қоймай, жұмыспен толық қамту мәселесіне де қолайлы жағдай жасайды. Егер республикадағы жұмысшы күшінің салыстырмалы арзандығы мен қолда бар шикізатты, мысалы, өндірістік қалдықтарды жеңіл және тез іске асыруға болатындығын ескерсек, олардың экономикалық тиімділік деңгейі жоғары екендігі түсінікті. Қазақстанның халықаралық саудадағы рөлін күшейту үшін, оған тән ерекшеліктерді байқап бағдарлау қажет. Қазақстанның ерекшелігі оның дамыған, сондай-ақ дамушы елдер қатарында бірдей болуы.

Қазақстанды дамыған елдер қатарына қосатын факторларға халқының жаппай сауаттылығы, ғылыми-зерттеу мекемелерінің кең жүйесі – ғарыштық зерттеулерге қатысу мүмкіндіктері жатады.

Экономиканың шикізаттық бағыты, шетел инвестициялары мен жаңа технологияларға деген қажеттілік, инфрақұрылымның төмен дәрежесі, Республиканың дамушы ел екендігінің дәлелдері. Ал, дамушы елдердің өз экспортына қолайлы база жасау бағытындағы іс-қимылдары көптеген кедергілерге кездесетіні белгілі.

1997 жылдың басында Мәскеуде интеграциялық комитетте Беларусьтің, Қазақстанның, Қырғызстанның және Ресей Федерациясының сарапшы топтарының бүкілдүниежүзілік сауда ұйымына кіру мәселесі жөнінде жұмыс басындағы кеңес болып өтті. Егер экономикалық құбыластарды зерттейтін ғылымдардың жиынтығын алып қарастырсақ, олар бір зәулім дарактын тамырынан тарап өскен желектері тәрізді болып көрінер еді.

Халықаралық экономикалық қатынастар теориясы да өз бастауын экономикалық теориядан алады. Халықаралық экономикалық қатынастардың мәні, осы қатынастарды жүзеге асыру тетіктерін талдап оқытады.

Халықаралық экономикалық қатынастар жекеленген елдердің салалық аймақтық шаруашылығының субъектілері.

Халықаралық экономикалық қатынастың қалыптасып орнығуы, оны өз заңдары, қызмет нысандары, ішкі тетіктері бар дербес құбылысқа айналдырады.

Халықаралық экономикалық деңгейде оны жекелеген елдер мен аймақтардың халықаралық экономикалық белсенділігі мен шетелге шығуға ұмтылыстары айғақтайды. Макроэкономикалық деңгейде мұны фирмалар мен кәсіпорындардың күші нарықтың шеңберінен шығып, әлемдік нарықтың кеңістіктеріне ұмтылыстары байқалады. Халықаралық экономикалық қатынастың дәстүрлі және ең кең дамыған нысанына сыртқы сауда жатады.

Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық табыстары сыртқы экономикалық байланыстардың негіздерін – экономикалық дипломатияны бекітті, елдің индустриялық-инновациялық бағдарламасын іске асыру мақсатында тікелей шетел инвестицияларын және жаңа технологияларын тарту үшін жағымды сыртқы ортаны құру оның басымдықтары болып калуда.

Қазақстанда сыртқы экономикалық байланыстарды жетілдірудегі мемлекеттің рөлі зор. Қазақстанда сыртқы экономикалық байланыстар әлемдік шаруашылық жүйеге кірудегі экономикалық қызығушылықтарды артуына қарай жүргізіледі. Мұның барлығы ұлттық экономиканың сапасына және дамуына әсер ететін сыртқы экономикалық байланыстарды мемлекеттік дұрыс реттелмеуінен пайда болды.

Сондықтан да сыртқы экономикалық байланыстарды үкіметтің қолдауы, елдің экономикасын бәсекеге қабілеттілігін арттырады.

2. Кеден одағы және қалыптасқан мәселелер

Кедендік одақ құру процесі күрделі қалыптасу кезеңдерін басынан өткерді деуге негіз бар. Оған, Кеңес Одағы ыдырап, тәуелсіздік алғаннан бергі жиырма жылға жуық уақыт ішінде Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы (ТМД) кеңістігіндегі экономикалық ынтымақтастықты қалыптастыруға ұмтылыстың қайшылықты болуы дәлел. Соған қарамастан 1995 жылы Қазақстан Республикасы, Ресей Федерациясы және Беларусь

Республикалары арасында бірінші Кедендік одақ құрылды. Ал 1996 жылы бұл одаққа Қырғызстан, 1999 жылы Тәжікстан қосылды. Бірақ Кедендік одаққа қатысушы елдердің бірыңғай кедендік тарифтерді енгізу туралы бір мәмілеге келе алмауларына байланысты шын мәніндегі кедендік бірлестік болмады [4].

Ресей, Қазақстан, Беларусь арасында Кеден одағы алғаш 1995 жылы құрылған. Оған 1996 жылы Қырғызстан, 1999 жылы Тәжікстан қосылды. Алайда мемлекеттер бірыңғай кеден тарифын енгізу мәселесін реттеуде ортақ шешімге келмеді. Осылайша нақты ортақ кедендік жүйе қалыптастыра алмады. 2000 жылы осы мемлекеттер Кеден одағы базасында құрылған Еуроазиялық экономикалық қауымдастықтың (ЕурАзЭҚ) қанатының астына топтасты. Ал, Украина, Молдавия, Армения бақылаушы мәртебесін алды. Бірақ бірыңғай қаржы, транспорт, энергетикалық нарық қалыптастыру, еркін тауар тасымалдау секілді мәселеде мүше елдер арасында қарама-қайшылық пайда болғандықтан ЕурАзЭҚ аясында қойылған интеграциялық мақсат көздегеніне жетпеді. Ал, ЕурАзЭҚ-қа мүше Өзбекстан ойран салған Әндіжан оқиғасынан соң 2005 жылы АҚШ, ЕуроОдақ тарапынан халықаралық оқшаулыққа түсіп қалып, 2008 жылдың соңында қауымдастықтан шығып кетті. Міне, посткеңестік кеңістікте құрылған ұйымдардың қай-қайсысы да осындай шалажансар күй кешті.

Жаңа Кедендік одақты құрудың алғышарты 2006 жылы жасалды, биыл ғана күрмеуі тоқсан тоғыз мәселе төңірегінде үш мемлекет мәмілеге келіп, ақыры бірыңғай кеден тарифы мен кеден кодексі жобасын нақты іске асырмақ. Жақында Алматыда өткен ТМД қатысушы мемлекеттері басшыларының бейресми кездесуінде Н.Назарбаев Кедендік одақты құру – ықпалдастыру үдерісінің екінші кезеңі екенін атап өтті. Алғашқысы – еркін сауда аймағы. Үшіншісі – жалпы рынок, біртұтас экономикалық кеңістік, одан әрі Еуропалық одақ тұрпатындағы экономикалық одақ болмақ.

Әзірге одақтың ауқымы кеңею-кеңеймеуі белгісіз. Бірақ та айырқалпақты қырғыз ағайын осы жылдың мамырында одаққа қосылуға тілек білдірген. Ал, 1998 жылдан бері ДСҰ құрамындағы Қырғызстанға Кеден одағына кіру үшін, ең алдымен, кеден саясатын, оның қағидалары мен нормаларын

ДСҰ-мен келісіп алу керек. Тәжікстанға келсек, жақында Кеден одағында бақылаушы мәртебесін иеленеді.

Егер Кеден одағына бірігу оқиғасының өзіндік тарихына назар аударатын болсақ, Қазақстан жоғарыдағы аталған елдермен, сондай-ақ ТМД-ның басқа да елдерімен еркін сауда аймағын құрып, оған қатысушылар бір-бірімен сауда жасағанда өзіндік жеңілдіктерді пайдаланып келген болатын. Бірақ тәуелсіздік жылдарында экономикалық жағдайлары жақсарып, алыс-беріс ауқымын одан әрі тереңдете түсуді көздеген Қазақстан, Ресей, Беларусь елдерін қарым-қатынастың бұл түрі оншама қанағаттандыра қойған жоқ.

Дегенмен 2000 жылы Кедендік одақтың базасында, жоғарыдағы бес мемлекеттің құрамында ЕуроАзиялық экономикалық Қоғамдастық (ЕурАЗЭҚ) дүниеге келді. Онда Украина, Армения және Молдова бақылаушы статусына ие болды. Өкінішке қарай, оған қатысушы елдердің араларында туындаған экономикалық келіспеушіліктерге байланысты біртұтас қаржы, энергетика және көлік нарығын, тауарлардың, капиталдың және қызмет көрсетудің қозғалысын құрайтын интеграциялық мақсаттарды толыққанды жүзеге асыруға қол жеткізілмеді. Кейін, яғни 2005 жылы ЕурАзЭҚ-на кірген Өзбекстанның оның құрамынан 2008 жылдың аяғында қайтадан шығуы да зардабын тигізгені мәлім.

Жаңа Кедендік одақты қалыптастыру 2006 жылы басталды. Ал 2009 жылдың күзінде өзінің шешуші кезеңіне жетті. Бұған Қазақстан Республикасы, Ресей Федерациясы және Беларусь Республикасының бірыңғай кедендік тарифті енгізу және кедендік кодекстің жобасын дайындау мақсатындағы өзара келісімі қолайлы әсер етті [13].

«Жаңа онжылдық – жаңа экономикалық өрлеу – Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері» Қазақстан Республикасы Президентінің 2011 жылғы 28 қаңтардағы Жолдауына сәйкес «Кедендік одақты құру үш елдің экономикасы үшін барынша тиімді шешім болып табылады. Ол үш елдің ішкі нарығында, сонымен бірге сыртқы әлеммен де сауда айналымының елеулі түрде өсуіне, Еуроазиялық кеңістікте әлеуметтік-экономикалық және саяси тұрақтылықты қамтамасыз етуде елеулі рөл атқарады. Біріншіден Біртұтас кеден аймағын құру үш елдің әртүрлі

бағыттар бойынша кең ауқымды ынтымақтасу мүмкіндігін арттырады. Ең алдымен бірлескен өндірістер мен кооперацияларды құрудағы күш жігерді біріктіреді. Кеден одағын қалыптастырудағы сыртқы экономкалық байланыстарды маңыздылығы мен жетілдіру бағыттарын талдау. Бұл жаңа индустрияландыру, тауарлардың сыртқы экспанциясынан бірлесіп қорғану үшін төтенше маңызды. Екіншіден, үш мемлекеттің азаматтары шекарадан өткенде кедендік төлемдерді рәсімдеусіз, көптеген құжаттарды рәсімдеуді күтпей-ақ бір-бірімен еркін сауда-саттық жасай алады. Үшіншіден, біздердің елдеріміздің ортақ рыногы 2 трлн. доллар, яғни, инвестиция үшін тартымды деген сөз. Бұл дегеніміз, кәсіпкерлер қосымша ресурстарды тарта алады. Бұл тауарлардың сапасының жақсаруына, қолжетімділігіне ықпал етеді. Бесіншіден, біз мемлекеттеріміздің ауқымды транзиттік әлеуетін мейлінше тиімді пайдалана аламыз»[16].

Кеден Одағы – бұл келесі қағидаларға негізделген мемлекеттердің кедендік қатынастарының бірігуі:

А) Кеден Одағына қатысушы-мемлекеттердің кедендік территориясын біртұтас етіп қарастыру.

Біртұтас кеден территориясын құруды мына жолмен жүзеге асыру болжамдалған:

-сауда өзара келісуші мемлекеттердің территориясында өндірілген товарларға деген кеден бажын, салықтарды және төлемдерді, сонымен қатар сандық шектеулерді жою;

-үшінші елдерге сауда режимдерін бірдей етіп орнату және қолдану, сонымен қатар сыртқы саудада бірдей кеден тарифтерін және тарифтік емес шараларды орнату және қолдану.

Б) үйлестірілген заңға және нарық экономикасының қағидаларында шаруашылық жүргізуге негізделген экономикалық реттердің біркелкілігі.

Кеден Одағының құрылуы мемлекеттердің экономикалық қатынастардың дамуында маңызды болып табылады. Аймақтық интеграция өзінің дамуында келесі кезеңдерден өтеді:

- Еркін сауда аймағы;
- Кеден одағы;
- Ортақ нарық;

- Экономикалық одақ;
- Саяси одақ.

Әрбір кезеңде интеграциялық одаққа кіретін елдердің арасында кемшіліктер жойылады. Нәтижесінде интеграциялық блок шегінде бірігей экономикалық аймақ қалыптасады. Барлық ел қатысушылар өзара сауда нәтижесінде өз пайдасын алады. Сонымен бірге өндіріс қызметі тиімділігі өседі, ал кедендік рәсімдеуге кететін мемлекеттік шығыстар азаяды [9].

Бұл одақтың өмірге келуі аталған үш мемлекеттің сауда-экономикалық саясатына елеулі өзгерістер енгізуді қажет етеді. Соның ең бастысы осы үш елдің ортасында тауарлар экспорты мен импортының баж салығынсыз жүргізілетіндігі. Яғни осы үш ел шығаратын және бір-біріне саудалайтын тауарлар мемлекеттік шекаралардан өткен тұста олардан бұдан былай кедендік алым алынбайтын болды. Сонымен қатар осы үш ел Кеден одағына біріккен соң өздерінен тыс үшінші бір елге қатысты бірыңғай сауда саясатын жүргізуге тиіс. Бұл саясат төмендегідей бағыттардан тұрады:

- бірыңғай кеден тарифтерін қарастыратын бірыңғай кедендік тарифтік саясат;
- тарифтік емес реттеудің бірыңғай шараларын бірлесе отырып қабылдап, өмірге енгізу;
- елдердің ішіндегі кеден заңдылықтарының біріздендірілуі.

Кедендік одақты құрудағы барынша өткір мәселе – бірыңғай кедендік тариф болып табылады. Себебі, кедендік баж салығынан түсетін түсім, ол елдердің мемлекеттік бюджеттерінің басты табыс көзінің бірі екені белгілі. Бұдан басқа, Кедендік одаққа кіретін елдердің экономикалық деңгейлері де әр түрлі. Айталық, ТМД елдерінің жалпы ішкі өнімінің төрттен үш бөлігі Ресей Федерациясының үлесінде. Сонымен бірге Ресей мен Белоруссияда өңдеуші кәсіпорындардың үлесінің басымдылығын есепке алатын болсақ, олар үшін көптеген өнеркәсіп тауарларына импорттық баж салығын алып тастау тиімсіз. Тағы бір назар аударатын мәселе — Қазақстан үшін бірсыпыра импортталатын тауарларға тариф нарқы көтерілуі мүмкін. Дегенмен Кедендік одаққа қатысушылардың бәрі әзірше демпингке қарсы шараларды қолдану және тауарлардың белгілі бір түрлеріне

бірыңғай кедендік тарифтің импорттық ставкасын қосымша төлемдерді кіргізу құқын сақтайды.

Қазіргі таңда Қазақстан, Ресей Федерациясы және Беларусь арасындағы жалпы тауар айналымына кіретін 11 мыңнан астам тауар түрлерінің 98 пайызына бірыңғай кедендік тариф келісілді және нақты бекітілді. Ал 2010 жылдың бірінші жартыжылдығына қарай нормативтік базаны және халықаралық құжаттарды толықтыру мен жетілдіру жүзеге асырылады. Одан әрі қарай мұндай мәселелерді шешу 2010 жылдың 1 қаңтарынан бастап әрекет ететін және Кедендік одақтың Комиссиясы деп аталатын біртұтас ұлтүстіндегі реттеуші органға беріледі.

Жаңа Кедендік одақтағы маңызды мәселенің бірі – кедендік алымдарды бөлу. Одаққа қатысушылардың макроэкономикалық пропорцияларына орай Кедендік баж салығын бөлуде айырмашылықтардың орын алуы мүмкін. Сондықтан бұл мәселені Кедендік одақтың қатысушыларының бәріне де тиімді болатындай етіп шешу күн тәртібінде тұрған сұрақтардың бірі болып табылады. Жалпы Кедендік одақты құрудың экономикалық тиімділігі әртүрлі елдер үшін бірдей болмайтыны өзінен-өзі түсінікті. Айталық, өнеркәсіп өндірісінің дамуы жағынан жетекші ел Ресей Федерациясына сыйымдылығы жоғары жаңа өткізу нарығы ашылады. Бұл одақтың жұмыс жасауының алғашқы кезеңінде Ресей Федерациясы үшін тиімді болмақ.

Кедендік одақты қалыптастыру бірнеше кезеңді қамтиды. 2010 жылдың 1 қаңтарынан бастап бірыңғай кедендік тариф іске қосылады. 2010 жылдың 1 шілдесінен бастап біртұтас Кедендік Кодекс енгізіледі, ал 2011 жылдың ортасына қарай Қазақстан, Беларусь және Ресей Федерациясы біртұтас кедендік территорияны қалыптастыруды көздеп отыр. Бұл жолы Кедендік интеграция номиналды емес, нақты болуға тиісті. Үш мемлекеттің арасындағы шекараларда кедендік бекеттер алынып тасталады. Ал барлық кедендік бақылау сыртқы шекараларға берілетін болады. Бұл ынтымақтастықтың түпкі мақсаты – 2012 жылы біртұтас экономикалық кеңістікті құру (оған шаруашылық жүргізудің бірыңғай ережесі және біртұтас валюта кіретін болады) болып табылады. Кедендік одақ 167 млн. адам тұрғыны бар, жиынтық жалпы ішкі өнімі 2 трил.долл., тауар айналымы 900

млрд. долларды құрайтын жаңа интеграциялық бірлестікке айналады [11].

Кедендік одақ деңгейінде туындайтын өзекті мәселелердің бірі – бұл елдердің Дүниежүзілік Сауда Ұйымына кіруі болып табылады. Алғашқыда одаққа кіретін үш ел біртұтас блок болып кіруге ниеттенгені белгілі. Кейін Дүниежүзілік сауда ұйымымен жүргізіліп жатқан келісім-шарттар деңгейінің әртүрлілігіне қарай жалпы шартпен, бірақ дербес кіру көзделген. Ресей Федерациясының ДСҰ-мен келісім-шарт жүргізуде барынша қолайлы шартқа қол жеткізгенін ескеретін болсақ, сол елдің қол жеткізген келісімі негізге алынуы мүмкін деген болжам бар.

Қазақстанның көптеген облысы Ресеймен шекаралас болғандықтан, Кедендік одақтың біздің кәсіпкерлер үшін пайдалы тұстары бар. Қазақстан, Ресей, Беларусь елдері басшыларының ортақ келісімінен соң кедендік одақтың құрылуы шекарадағы түрлі кедергілерге шек қойып отыр. Еларалық шекарадан тауар тасымалдаудың, Ресеймен шекаралас отырған облыстардағы кәсіпкерлердің ісін алға бастырап болса, қазақстандық кәсіпкерлерге де өздері өндірген өнімдерін көрші елдерге кедергісіз өткізуіне мүмкіндік ашылды.

Кедендік одақ Ресейде, Белоруссияда шығарылатын түрлі техника, өзге де жабдықтарды Қазақстанда құрастыратындай бірлескен кәсіпорындар құру қажет болып отыр. Өйткені, осы елдерден қажетті жабдықтарды, қосалқы бөлшектерді шекарадан өткізуге кедергі жоқ. Демек, Ресей, Беларусь елдеріндегі өзіміздің нарыққа қажетті өнімдерді Қазақстанда шығарудың мүмкіндігі келіп тұрған сыңайлы. Кедендік одақтың еліміз үшін маңыздылығы осындай тиімді тұстарымен байқалады.

Одақ аясында экономикалық шекарадан бөлек, басқа да әрекеттерге – капиталдардың ағылуына, еңбек күшінің алмасуына және басқа шараларға жол ашылатыны белгілі. Сайып келгенде 170 миллион халқы бар және тауар айналымы 900 млрд доллар құрайтын нарық пайда болады. Бұл экономикалық одақ 90 млрд баррельге жететін мұнай қоры және дүниежүзі бойынша экспортталатын үлесі 17 пайыз болатын бидай жөнінен әлемде басты позицияны алмақ. Кеден одағынан пайда болатын ортақ үлесі Ресей үшін – 14 миллиард доллар, Қазақстан мен Беларусь үшін 16 миллиард доллар болады [12].

Қазақстанда үшінші елдерден келетін тауарларға барынша жоғары тарифтер орнайды. Бұл олардан тасылатын импорттың қысқаруына түрткі болады. Осының арқасында Қазақстанда шығарылатын тауарлар бұған дейін ішкі нарықты жаулап алған үшінші елдердің, соның ішінде Қытайдың тауарларын ысырып, өз орнын иеленуге мүмкіндік алады.

Қорыта айтатын болсақ, Кедендік одақты құру үш елдің экономикасы үшін барынша тиімді шешім болып табылады. Ол үш елдің ішкі нарығында, сонымен бірге сыртқы әлеммен де сауда айналымының елеулі түрде өсуіне, Еуроазиялық кеңістікте әлеуметтік-экономикалық және саяси тұрақтылықты қамтамасыз етуде елеулі рөл атқаратыны анық.

3. Кеден одағын қалыптасуының шетелдік тәжірибесі

Қазіргі жаңа заман дәуірінде бірнеше халықаралық саудалық интеграциясының таралған формалары бар деуге болады. Бүкіләлемдік сауда ұйымы көп жақты саудалық біріктірулердің келесі түрлерін атайды - (free trade agreement) еркін сауда туралы келісім, (preferential trade agreement) преференциалды сауда туралы келісім, (economic integration agreement) экономикалық интеграция туралы келісім, (custom union) кеден одағы, сонымен бірге олардың комбинациялары. Көрсетілген келісімдердің түрлерінен еркін сауда туралы келісімдер және кеден одақтары негізгі және кең таралған түрлері болып табылады.

Саудалық интеграциясының бұл екі түрі ортақ ерекшеліктері бар, атап айтқанда, ел-қатысушылардың арасындағы саудасында кеден бажы және квоталардың жоқтығы. Бірақ үшінші елдермен қатынасында бұл екі келісімдердің кейбір айырмашылықтары бар: егер еркін сауда туралы келісімдерде әр ел біржақты ретте үшінші елден импортталатын тауарларға кеден бажы орнатуға құқығы болса, ал кеден одақтарындағы сырттай түсетін тауарларға ортақ кеден бажын қолдануға мақұлдайды. Бұл баждар ортақ кедендік немесе ортақ сыртқы, тарифтер деп аталады.

Кесте 1. Кеден Одақтары (ДСҰ-ның мәліметтері бойынша)

№	Кеден Одағының атауы	Келісімге жасасқан күні
1	Еуропалық Одақ (ЕО-27)	01.01.2007
2	Андтық қоғамдастығы	25.05.1988
3	Кариб қоғамдастығы және ортақ нарық	01.08.1973
4	Орталық Америкалық нарық	12.10.1961
5	Шығыс Африкалық қоғамдастығы	07.07.2000
6	ЕО — Андorra	01.07.1991
7	ЕО — Түркия	01.01.1996
8	Орталық Африканың экономикалық және монетарлық қоғамдастығы	24.06.1999
9	Батыс Африка елдерінің экономикалық қоғамдастығы	24.07.1993
10	ЕврАзЭС	08.10.1997
11	Парсылық шығанақтың елдерінің қатынастары бойынша кеңес	01.01.2003
12	Оңтүстік ортақ нарық (MERCOSUR)	29.11.1991
13	Оңтүстік Африкалық Кеден одағы	15.07.2004
14	Батыс Африканың экономикалық және монетарлық қоғамдастығы	01.01.2000

ДСҰ мәліметтеріне сүйінсек қазіргі кезде әлемде 34 көп жақты аймақтық сауда келісімдері бар (сонымен бірге бұған ТМД және ЕврАзЭС кіреді). Бұл келісімдердің ішінде ЕС және Солтүстік Американың еркін сауда туралы келісімдері (НАФТА), Азия Оңтүстік-Шығысының елдер қауымдастығы (АСЕАН), Оңтүстік Американың ортақ нарығы (МЕРКОСУР) белгілісі болып табылады, бірақ осы ұйымдардың тізіміне әлемнің түгелдей дерлік өлкелері қатысады деуге болады.

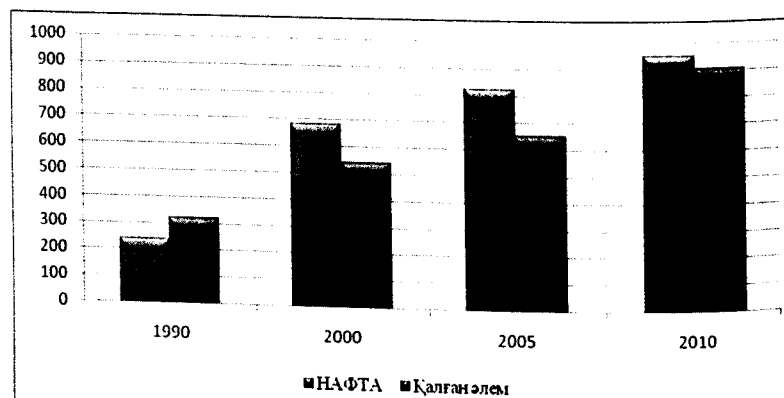
Егер саудалық келісімдерді тек қана кеден одақ формасында қарастырсақ, онда мұндай одақтардың (1-ші кесте) қазір кезде 14-і жұмыс істейді.

Осы кестелерде көрінгендей, көпшілік кеден одақтары аймақтық экономикалық бірігудің процесстерінің активизациясы соңғы екі он жылдықтарда пайда болды, яғни жылдан жылға аймақтық экономикалық интеграциясының өсіп келе жатқанын айтуға болады.

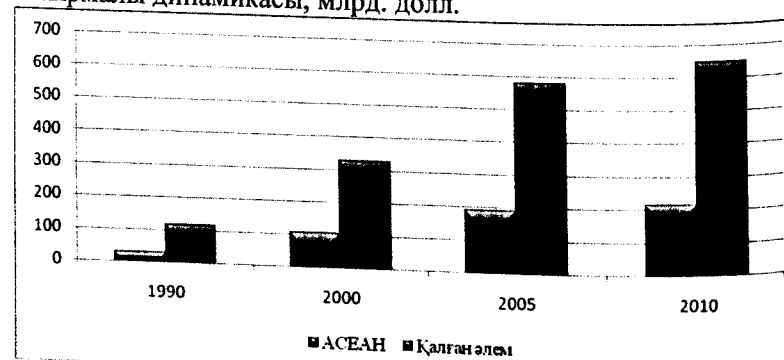
Көп жақты аймақтық саудалық одақтардың пайда болуы сауданың активизациясына, тауар айналымының өсуіне және бұл негізде келесі экономикалық интеграциясының өсуіне бағытталған. Осылай, 1990—2007 жыл мерзім ішінде саудалық біріктірулер бойынша НАФТА, МЕРКОСУР, АСЕАН және Андтық бірлестігі ішіндегі тауар айналымы бүкіл әлеммен

қатынастарымен салыстырғанда өте көп. Экспорттық ағыны жоғары болып келетін (экспорт ЖҰӨ-нің 50% құрайды) Қазақстан үшін Кеден Одағына кіруге экспорт ағынының перспективті өсуі үлкен мәнге ие, осыған байланысты тәжірибесі бар сауда келісімдерінің ел-қатысушылардың арасындағы экспорттың өсуіне ықпалын толығырақ қарап шығу қажет болып отыр [42].

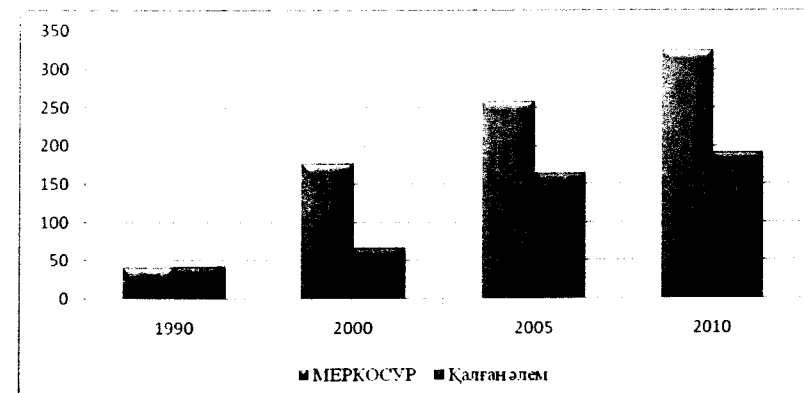
1—4 суреттерде НАФТА, МЕРКОСУР, АСЕАН және Андтық бірлестігі бойынша экспорт көлемдерінің салыстырмалы динамикасының графикасы келтірілген.

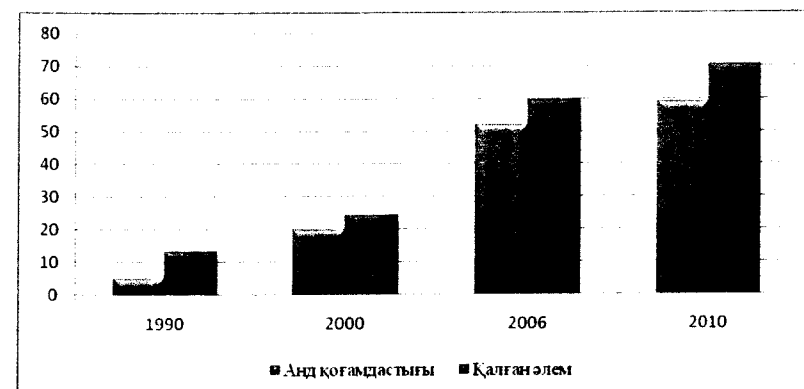
Сурет 1. НАФТА елдерінің экспорт көлемдерінің салыстырмалы динамикасы, млрд. долл.

Сурет 2. АСЕАН елдерінің экспорт көлемдерінің салыстырмалы динамикасы, млрд. долл.

Сурет 3. МЕРКОСУР елдерінің экспорт көлемдерінің салыстырмалы динамикасы, млрд. долл.

Сурет 4. Анд қоғамдастығы елдерінің экспорт көлемдерінің салыстырмалы динамикасы, млрд. долл.

1—4 Суреттерде көрсетілген графиктер көп жақты сауда келісімдерден ықпалын көрсетіп отыр – қоғамдастықтардың ішіндегі экспорт көлемі үшінші елдердің экспорттан қарқынды дамып келе жатыр.

Кесте 2. НАФТА, МЕРКОСУР, АСЕАН және Андтық бірлестігі бойынша сыртқы сауда көлемі.

	Экспорт, млрд долл.		Импорт, млрд долл.	
НАФТА				
Жылдар	НАФТА	Қалған әлем	НАФТА	Қалған әлем
1990	239,5	322,4		
2000	681,6	543,4		
2005	824,6	654		
2008	902,2	772,6		
2010	951,6	901,8		
Есе оyu	4,0	2,8		
МЕРКОСУР				
	МЕРКОСУР	Қалған әлем	МЕРКОСУР	Қалған әлем
1990	4,1	42,3	4,2	25,1
2000	17,7	66,8	17,7	72,2
2005	25,8	164,4	26,1	114,5
2010	32,4	191,4	33,9	150,5
Есе оyu	7,9	4,5	8,1	6,0
Анд қоғамдастығы				
	Анд қоғамдастығы	Қалған әлем	Анд қоғамдастығы	Қалған әлем
1990	0,5	13,1	0,6	10,2
2000	2	24,2	2,2	22,4
2005	5,2	59,6	6,3	50
2010	5,9	70,3	7,3	62,8
Есе оyu	11,8	5,4	12,2	6,2
АСЕАН				
	АСЕАН	Қалған әлем	АСЕАН	Қалған әлем
1990	29	115	26	136
2000	104	328	89	291
2005	191	580	173	515
2010	216	649	190	584
Есе оyu	7,4	5,6	7,3	4,3

Бұл жағдай барлық аймақтық белгісіне, экономикаларының масштабына қарамастан барлық интеграционалды қоғамдастықтарға тән болып келеді. Осылай көп жақты келісімдерде кеден тосқауылдарын және басқа бөгеуілдердін

алынуы тәжірибе көрсеткендей экспорт пен тауар айналымының өсуіне оң ықпалын тигізеді деп айтуға болады.

Сонымен бірге аталған саудалық одақтар үшін экспорт ғана емес, үшінші елдерден импортпен салыстырғанда осы елдер арасында импорттың да өсуін 2 кестеде көруге болады.

1990—2010 жылдар арасында импорт та, экспорт та қарастырылып отырған сауда қоғамдастықтарында қалған әлеммен салыстырғанда тауар айналымы бірнеше есе ұлғайды деп айтуға болады. Көрсетілген қоғамдастықтар арасындағы елдердің сауда қарқыны үшінші елдермен салыстырғанда 1, 5—2, 5 есе көп болды. Бұл көп жақты келісімдердің сауда сферасында жоғары тиімділікке алып келетінін айтуға болады. Нәтижесінде сауда және экономикалық интеграциясында сауда келісімінің қатысушылары қалған әлем саудасынан тәуелсіз, ал ішкі тауар айналымының

Өсуін айтуға болды.

Қазіргі кезде жоғары интеграцияланған саудалық одақ - Еуропалық одақ болып табылады, мұнда экспорттың 68 % ел-қатысушыларға дәл келеді. Бұл көрсеткіш НАФТА-да- 51 % құрайды, АСЕАН - 25 %, МЕРКОСУР бойынша - 14 %, Андтық бірлестігі бойынша - 8 %.

Сонымен бірге көп жақты саудалық интеграция блок ішіндегі сауданың жандануына ғана емес, сыртқы әлеммен тауар айналымының динамикасына оң ықпалын тигізеді. Бұл көп жақты сауда келісімдері экспорттық бағыты жоғары Қазақстан елі сияқты елдерге экономикалық өте маңызды тәжірибе көрсетіліп отыр.

Түркия және ЕО 1996 жылы Кеден одағын құрды. болған Сауда либерализацияның нәтижесінде түрік импорттық баждарының үшінші елдер үшін орташа 22, 14 % , ал ЕО үшін 10, 22 % құрды. ЕО тан импортталатын тауарлардың кейбір түрлеріне баж тіпті алынып тасталды. Сонымен бірге ЕО тан тарифсыз импортты реттеу (сапаны бақылау және т.б.) жеңілдетілді. Бұдан басқа, үшінші елдері үшін кеден тарифының шеңберінде өзге әлем үшін импорттық баждардың шамасы Түркияда 16%тен 4, 5% ке дейін төмендетілген. Кеден режимдерінің жеделдетуі нәтижесінде Түркияның сыртқы саудасындағы оңтайлы өзгерістер пайда болды. Импорттың

қатынасына байланысты импорт айтарлықтай өсті - және ЖҰТ 1994 жылы 11, 3 %, 1980 жылы 17, 7 %ке дейін, ал 2003 жылы 27, 2 % болды. Жалпы импорт көлемінде ЕО тың үлесі 1993 жылы 51, 2 %ке дейін, 1997 жылы 48 %ке, 2003 жылы 44 % дейін өсті.

Түрік экономисттерінің зерттеулері бойынша, ЕО-мен кеден одағын құрылуы сыртқы сауда айналымының және өндірістің оң ықпалын тигізді. Жүргізілген зерттеулер бойынша кеден одағының құру шешімінен кейін экономиканың өсуі сыртқы сауданың өсуімен байланысты болды.

Түрік экономикасы үшін кеден одағының негізгі қорытындылары болып: нақты сектор салаларындағы еңбек өнімділікті жоғарылатуы, соның ішінде ЕО-тан импортталатын жабдықтың өсу есебінен; әр адамға шаққанда өндірістің өсуі; ЕО-та түрік экспортының көлемдерінің жоғарылатуы және бұл негізде өндірістің өсуі табылды.

1981 жылы мамырда Парсылық шығанақ елдерінің қарым қатынасы бойынша Кеңес құрылды, 1983 жылы еркін сауда зонасы мәртебесін алды, 2002 жылдың соңында Парсылық шығанақ елдерінің кеден одағы болып қайта құрылды. Сонымен бірге сыртқы сауда тәртібінің либерализациясының нәтижесі осы жағдайда әсерлі тіпті болды. 1983—2002 жылдары Кеңестің ел-қатысушыларының арасындағы өзара сауда көлемі 3 тен 20 миллиардқа АҚШ долларына дейін өсті. 2001 жылдың желтоқсанында Мускаттағы саммитте Кеден Одағының негізгі қағидалары бекітілді:

- үшінші елдер үшін біртұтас кеден тарифы;
- біртұтас кедендік реттеу;
- төлемдердің кеден алымдары үшін біртұтас орталық;
- одақ ішінде тауарлардың мал дәрігерлік және ауылшаруашылық бақылаудың, бажсыз орын ауыстыруының орындалуы;
- одақтың кез келген ел-қатысушысының өнімі ұлттық өнім болып табылады.

Шығанақ елдерінің кеден одағында үшінші елдерден импортталатын тариф 5 % (дәрі-дәрмектер, кітаптар, кейбір ұлттық өнеркәсіптің дамуы үшін қажет ететін шикізаттар).

2003 жылы кеден одағы орнағаннан кейін ел-қатысушылардың арасындағы сауда 23,6 миллиард, ал 2004

жылы 10 %ға дейін өсті. Еуропалық Одақ әлемдік саясаттың негізгі бір тарапы болып табылады. Қазіргі уақытта Еуропалық Одаққа қарағанда басқа анағұрлым дамыған сауда-экономикалық әрі саяси интеграцияланған бірлестік жоқ. 370 млн. Адамы бар біртұтас ішкі рынок жағдайында Еуроодақтың ішкі жалпы өнімі АҚШ-қа тең (5,5 трлн.долл). ЕО-да тауарлардың әлемдік саудасының 40 пайызы және қызмет көрсету саудасын 30 пайызы шоғырланған, ғылыми-техникалық және қаржылық әлеуеті АҚШ-тан кейін 2-ші орын алады [46].

Еуропаның Еуропалық Одақ туралы келісім шартына қол қойған 27 мемлекеттің экономикалық және саяси бірлестігі. Еуропалық одақ (ЕО) – халықаралық саяси және экономикалық бірлестік. Жалпы саны 373 млн адамнан асатын халқы бар Еуропа территориясында орналасқан Германия, Франция, Италия, Бельгия, Нидерланд, Люксембург, Дания, Ирландия, Ұлыбритания, Грекия, Испания, Португалия, Австрия, Финляндия, Швеция сияқты елдердің (1993) қатысуымен құрылған.

Еуропалық одақ еуропалық қауымдастықтың, атап айтқанда, Еуропалық көмір мен болат қорыту бірлестігінің (1951, осы ұйым Еуропалық одақтың құрылуына негіз қалады), Еуропалық экономикалық қауымдастықтың (1957 жылы Рим келісімшарты бойынша құрылған бұл ұйым “Ортақ рынок” деп те аталады), сондай-ақ, Атом энергиясы жөніндегі еуропалық қауымдастықтың (1957 жылы құрылған) қарым-қатынастары негізінде жұмыс істейді. Кейіннен бұл Одаққа – Польша, Венгрия, Чехия, Словакия, Словения, Хорватия, Эстония, Латвия, Литва елдері мүше болды.

Аймақтық ынтымақтастықты дамыту, жанжалдарды реттеу, еуропалық құрлықта бітімгершілік операцияларын жүргізу мәселелеріндегі, шығыс блогының елдері есебінен Одақты кеңейту процесіндегі ЕО-ның өсе түсіп отырған рөлі ЕО-ға қатысты біздің сыртқы саясатымыздың белсенді болуын ыйқындайды, ондағы мақсат өзара іс-қимылды тереңдету әрі оны стратегиялық әріптестік деңгейіне көтеру. ҚР мен ЕО арасындағы ресми дипломатиялық қатынастар 1993 жылғы 2 ақпанда

орнатылды. 1993 жылы желтоқсанда Брюссельдегі Еуропалық Одақ жанынан ҚР-дың Өкілдігі ашылды. 1994 жылғы қарашада Алматыда Еуропалық комиссияның (ЕК) Өкілдігі ашылды.

Батыс Еуропадағы интеграцияның қалыптасуы мен даму шарттарына тұтастай баға бергенде, олардың бәрінен бұрын Еуропалық Қауымдастыққа қатысушы елдердің сыртқы саясатын ұзақ мерзімді құрылымдық проблемаларын шешу қажеттігімен тығыз байланыста болды. Мемлекетаралық қатынастар сферасында Еуропалық Қауымдастыққа мүше мемлекеттердің өз позицияларын көпжақты келісулер мен ортақ сыртқы саясат стратегияларын жетілдіруді талап ететін кең масштабтағы мәселелер жинақталып қалған еді. Мұндай жағдайлар сыртқы саясаттағы келісулердің тиімділігін жоғарылататын қандай да болмасын құрылымдық жаңалықтар немесе модификация, яғни өзгертулерді қажет етті.

Еуропалық Одақтың құрылуы нәтижесінде:

- ЕО - қазіргі экономикалық әлемде орны ерекше болып келеді – одақтың ішкі сауда айналымы 68% құрайды;

- Әлемдік тауар экспорты жиынтығының ең көп үлесін құрайды. 2007 жылдың қорытындысы бойынша 5320 млрд.долл. немесе 39% құрады. Осы көрсеткіштер АҚШ- та 1162 (8.5%), Кытайда - 1218 млрд. долл. (8.9%) Жапонияда 713 млрд.долл. (5.2%), ТМД – 510 млрд. долл. (3.7%) құрады;

- ЕО–да экспорт пен ЖІӨ – нің қатынасы әлемде максималды деңгейде болып тұр, яғни бұл сыртқы сауда режимінің либерилизация нәтижесі болды. ЕО–да экспорт пен ЖІӨ – нің қатынасы 30%, АҚШ-та 8,1% құрады.

Қазіргі таңдағы халықаралық саясатта Батыс Еуропалық саяси интеграция үшін қолайлы алғышарттар мен кедергілер жоқ емес. Бұл саяси интеграцияға ықпал етуші яки оны тежеуші факторлардың теңдігі көптеген нақты жағдайларға байланысты ауытқып отыруы мүмкін. Бірақ, халықаралық саясаттың жалпы динамикасына қарап Батыс Еуропадағы интеграциялық процестердің күн санап тереңдеуіне қолайлы жағдай туып отырғандығын байқау қиын емес.

Батыс Еуропадағы интеграцияның қалыптасуы мен даму шарттарына тұтастай баға бергенде, олардың бәрінен бұрын Еуропалық Қауымдастыққа қатысушы елдердің сыртқы саясатын

ұзақ мерзімді құрылымдық проблемаларын шешу қажеттігімен тығыз байланыста болғанын естен шығармауы керек. Мемлекетаралық қатынастар сферасында Еуропалық Қауымдастыққа мүше мемлекеттердің өз позицияларын көпжақты келісулер мен ортақ сыртқы саясат стратегияларын жетілдіруді талап ететін кең масштабтағы мәселелер жинақталып қалған еді.

Сонымен қазіргі таңдағы халықаралық саясатта Батыс Еуропалық саяси интеграция үшін қолайлы алғышарттар мен кедергілер жоқ емес. Бірақ, халықаралық саясаттың жалпы динамикасына қарап Батыс Еуропадағы интеграциялық процестердің күн санап тереңдеуіне қолайлы жағдай туып отырғандығын байқау қиын емес.

Жасалған анализдер және бірнеше елдердің экономистері мен халықаралық ұйымдардың зерттеулерінен көп жақты саудалық келісімдердің пайда болуы - тауар айналымына, интеграция процесіне, ел қатысушыларының экономикалық дамуына қарқынды ықпалын тигізеді. Аймақтық сауда келісімдердің ішінде тиімді формасы ретінде кеден одақтарын атап өтуге болады. Кеден одағын құрудағы кең таралған және мағынасы бар қорытындыларға келесілер жатады.

1.Орташа дүниежүзілік және сауда келісімдерді орнатқанға дейін тауар айналымының өсуі. Үлкен екпінмен кеден одағының ішіндегі тауар айналымы өседі, дегенмен өсу үшінші елдерде де байқалып отыр. Сонымен бірге экспорт көлемі импортқа қарағанда тез өсіп келеді

2. Сыртқы сауда операцияларының активизациясы өнеркәсіптік, ауылшаруашылық өндірістің және ЖҰТ өсуін байқауға болады. Ұлттық компаниялардың сыртқы нарыққа кіруі жеделдетті және трансакциялық шығындар қысқартылды.

3. Барлық отандық мәртебемен шығарылған тауарларға кеден одағы аумақтарындағы ұлттық тауар өндірушілердің бәсекеге қабілеттілігін жоғарлатып отыр.

4. Үшінші елдермен және сауда блоктарымен қатынастары үшін біртұтас сыртқыэкономикалық саясаттың жүргізілуі ұлттық экономикалық мүдделерді қорғауға оң ықпалын көрсетеді.

5. Ел-қатысушылардың экономикалық интеграциясының ұлт үсті органдарының жұмыс жасауы үшін қосымша табыстардың (кеден бажы және жиындар) пайда болуы.

6. Ел-қатысушылардың барлық ұлттық нарықтарында баждар және протекционисті кеден тарифтерін алып тастау нәтижесінде тауарлар және қызметтердің сапасының өсу деңгейі байқалып отыр.

Кеден одақтарының пайда болуы негізінен экономикалық белсенділіктің өсуіне мүмкіндік туғызады, бәсекелестік деңгейінің өсуіне, сонымен бірге одақтың барлық аумағында сапалы өнімнің көбейуіне және ел қатысушылардың бюджеттерінің табыс базасының үлкеюіне алып келеді.

4. Қазақстан Республикасы бойынша Кеден одағының қызметін талдау

Мемлекетіміздің саясаты тұтастай алғанда экономиканы көтеріп, халықтың әл-ауқатын жақсартуға, экономикалық байланыстарды нығайтуға бағытталып отыр. Бүгінде ең алдымен өндірілетін өнімнің, азық-түліктің сапасына назар аудару қажет. Экологиялық таза өнім өндіру, сүт өнімдерімен қамтамасыз ету, сертификаттау және стандарттау мәселелеріндегі көп түйткілді шешу – бүгінгі күннің басты талабы.

Жаңадан құрылған Кеден одағы қазақстандық өндірісшілерге Ресей мен Беларусь мемлекеттерінің нарығына жол ашып, олардың мүмкіндіктерін молайтуға игі ықпал етпек. Кедендік одақ жұмысындағы атап айтарлық ең басты мәселе – Қазақстан, Ресей және Беларусь республикаларының қатысуымен құрылған Кедендік одақ аясындағы шешімдер алдағы уақытта үш мемлекет арасындағы консенсус жолымен ғана қабылданады.

Кедендік одақтың негізгі міндеті – экономикалық ықпалдастықты дамыту, одақ мүшелерінің арасында еркін саудаға және үшінші елдермен тең дәрежеде сауда саясатын жүргізуге қолайлы жағдай жасау. Бұл ұлттық экономикаңыз басқамен нық тиістіре сауда жасауға, бәсекеге қабілетті болуы керек деген сөз. Яғни Кеден одағы – бәсекелестік алаңы. Біртұтас

кедендік тарифтің 92 пайызы Қазақстандікінен 2-3 есе жоғары Ресейдің тариф бағамына негізделген. Жаңа ұйым комиссиясындағы бүкіл дауыстың 57 пайызы Ресейдің үлесінде, ал Қазақстан мен Беларусьтың үлесіне тигені 21,5 пайыздан. Яғни бар мәселедегі бақылау тізгіні Ресейдің қолында отыр деген сөз. Халықаралық логистиканың экспертерінің айтуынша Ресей, Қазақстан, Беларусь елінің аралығында Кеден одағының құрылуы келесі мәселелерді шешуге ықпал етті:

- ел қатысушылардың шекараларын сақтап, Бірінғай кеден территориясы құрылды.

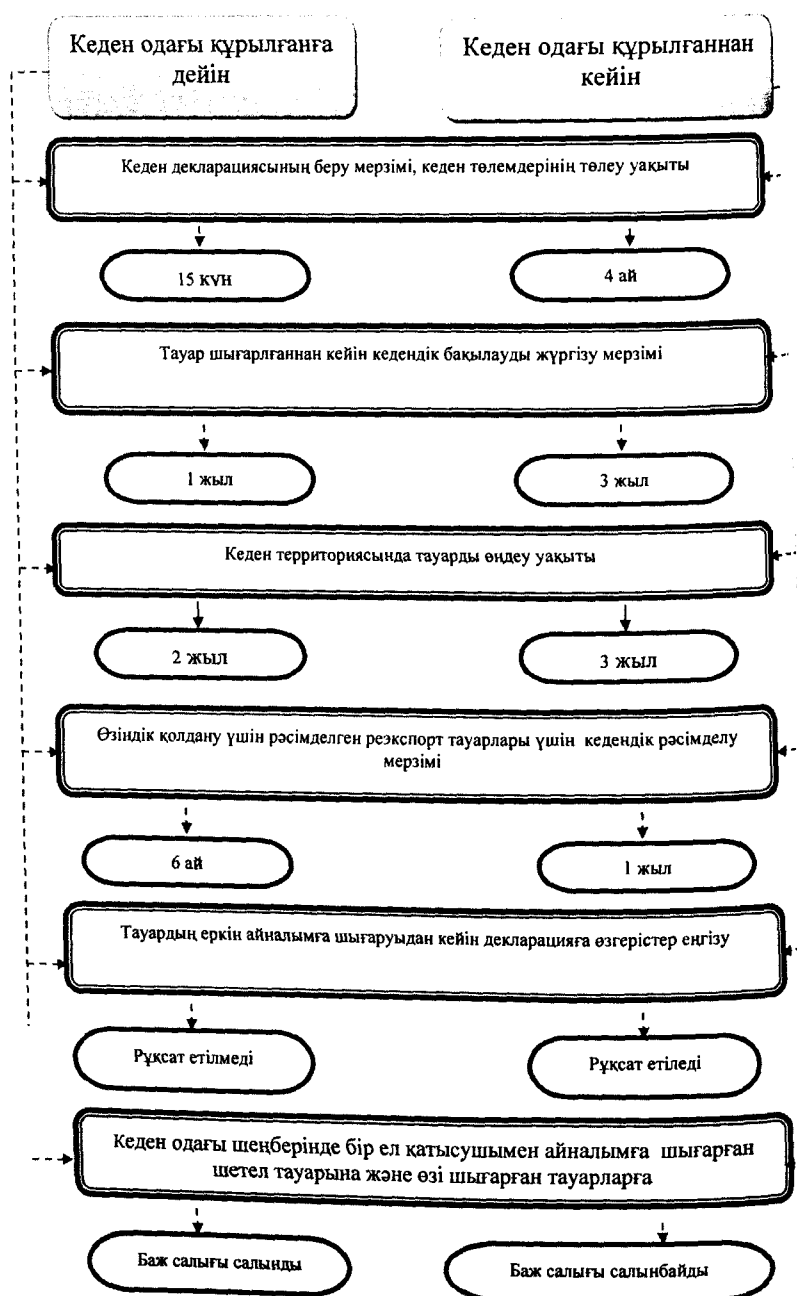
- көптеген кеден шектеулердің азайғаннан және кеден одағы ішінде экспорттық декларацияларын рәсімдеуге шығындардың азаюынан одақ ішінде сауданың арттуына үлкен үміт бар.

- еркін айналымға шыққан тауарлардың нормативті уақытты қысқартылды.

- кеден одағы шеңберінде ел қатысушыларға лицензия, рұқсат қағаздар, СЭҚ қатысушыларға квоталардың қолдануы сияқты тарифтік емес бақылаулар қолданылмайды [39].

Кеден одағы құралуынан бұрын уақыттың көбі тауарларды жеткізуге кететін болатын. Мысалы Белорусиядан Қазақстанға тауар жеткізген кезде кеден шекарасында кедендік рәсімдеуге кеткен көліктің тұру уақыты ұзаққа созылады. Кеден алымдары және кедендік рәсімдеуге кеткен шығындар тауардың өзіндік құнының 15 пайызына дейін жетті. Кеден одағы құрылғаннан кейін әрбір импортталанытын тауар, қай кеден бақылау пунктінен өткеніне қарамастан «кеден одағының тауары» атты статусқа ие болады.

Ең біріншіден, кеден декларациясының беру күндерін айтуға болады, бұл кеден одағының заңнамасында уақытша сақтау мерзімдерімен белгіленген. Сонымен бірге бұл мерзім импорталанатын тауарларға кеден төлемдерін төлеуімен байланысты. Бұл бір жағынан, СЭҚ қатысушыларын және кеден брокерлерін уақытша сақтауда тұрған тауарларға айып төлеуден босатылады, екінші жағынан декларация беруді қайта қарастыруға негіз болады. Қатаң қарастырылған декларацияны шығару мерзімдері және ұзақ тексеру себебінен декларацияны

Сурет 5. Кеден одағы пайда болғаннан кейінгі өзгерістер

шығарудан бас тарту, брокерлер мен СЭҚ қатысушыларды құжаттарды дайындау кезінде және берілген мәліметтерге көңіл аудару қажет болып отыр. Тауар декларациясын шығарудан бас тартқан кезде идентифицирленген артық кеден төлемдері қайтарылады. Мұнда тек қана төлемдерді қайтару уақытын ұзақтығы емес, сонымен бірге қарыздың пайда болу тәуекелі болу мүмкін.

Мұнда санитарлы-эпидемиологиялық бақылаудың өткізу пунктке ауыстырылуын айтуға болады. Сонымен бірге тауармен бірге келетін қағаздарға «өтуге рұқсат» штампын қою құжаттарын ауыстырылды.

Декларацияны беру мерзіміне байланысты бұл шара кедендік рәсімдеуге қажет құжаттардың төмендетуіне алып келеді.

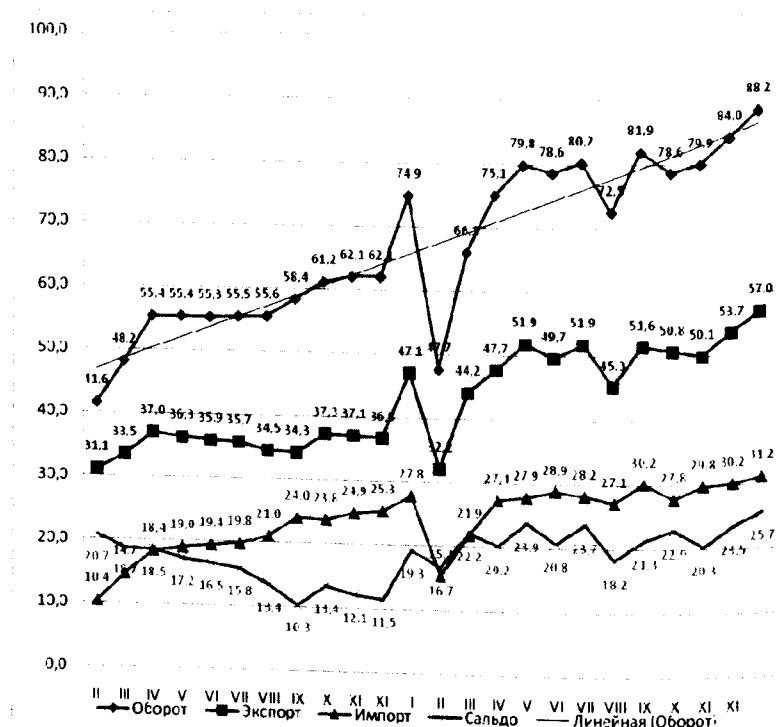
Санитарлық -эпидемиологиялық бақылаудың қызметкерлері тауармен бірге келген құжаттарда көрсетілген ТН ВЭД кодына назар аударады. Заңнамаға сәйкес транспорттық компания ТН ВЭД кодын 4-ші деңгейге дейін көрсетеді, ал кеден транзитін беретіндер 6-ші деңгейге дейін көрсетеді. Осыдан санитарлы-эпидемиологиялық бақылауға сәйкес келетін тауарлардың жеткізу орнына штампсыз келуі мүмкін, өйткені ТН ВЭД коды өткізу пунктінде дұрыс көрсетілмеген [45].

2011 жылы Кеден одағы елдерінің үшінші елдермен сыртқы сауда көлемі 913 млрд. доллар құрады. Соның ішінде тауар экспорты – 586,5 млрд. доллар, импорт – 326,5 млрд. доллар құрады. Сыртқы сауда сальдосы оң көрсеткішке ие болды – 260 млрд. доллар, 2010 жылмен салыстырғанда 71,9 млрд. долларға артық.

Кеден Одағы елдерінің үшінші елдермен сыртқы сауданың жалпы көлемі 2011 жылы - 913 млрд. АҚШ доллар құрады, оның ішінде экспорт көлемі – 586,5 млрд. доллар, импорт – 326,5 млрд. доллар құрды. 2010 жылмен салыстырғанда сыртқы сауда айналымы 33%, экспорт – 34,2%, импорт – 31,1% көбейді. Сыртқы сауда сальдосы оң көрсеткіш көрсетті 260 млрд. доллар құрады. Бұл 2010 жылмен салыстырғанда 71,9 млрд. долларға көп.

Қазақстан, Ресей, Беларусь елдері басшыларының ортақ келісімінен соң кедендік одақтың құрылуы шекарадағы түрлі кедергілерге шек қойып отыр. Бұл, әсіресе, Ресейде, Белоруссияда өндірілген өнімдерді Қазақстанға тасымалдайтын кәсіпкерлер үшін тиімді болғаны даусыз. Еларалық шекарадан тауар тасымалдаудың, әсіресе, Ресеймен шекаралас отырған облыстардағы кәсіпкерлердің ісін алға бастырады болса, қазақстандық кәсіпкерлерімізге де өздері өндірген өнімдерін көрші елдерге кедергісіз өткізуіне мүмкіндік ашылды [31].

Мәселен, Қазақстанда бірлескен кәсіпорын құрып, бизнесінің өрісін кеңейтуге ұмтылған кәсіпкер тауарларын осы одақ құрамындағы Беларусь, Ресей елдеріне де жылжыта алады.

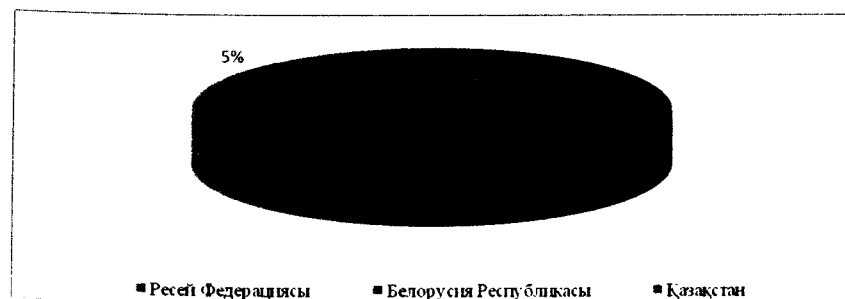
Сурет 6. 2010-2011 жылдары, айлар бойынша Кеден одағы елдерінің үшінші елдермен сыртқы сауда көлемі жөніндегі мәліметтер. (млрд. АҚШ доллар)

Графикте көрсетілген тренд түзуі Кеден одағына мүше елдерінің сыртқы сауда көлемінің өсу тенденциясын көрсетті.

Сыртқы сауданың 80 %-нан астамы, сонымен бірге жалпы экспорттың 81,5% және тауар импортының 87,2 % Ресей Федерациясына тиісілі. Мұндағы Қазақстанның үлесі сыртқы сауда 11,4 %, экспорт - 14,1 %, импорт - 6,6 % құрады, ал Беларусь Республикасы үшін сыртқы сауда 5%, экспорт - 4,4% , импорт - 6,2% көрсеткішті көрсетті.

Кеден одағы экспорттайтын тауарларды сатып алушылардың негізгісі – Еуропалық Одақ (жалпы экспорттың 55,5%) саналады. Еуропалық елдердің ішінде ең көп тауарларды сатып алушы Нидерланды (ЕО экспорттың 23,2%), Италия (14,8%), Германия (11,6%), Польша (7,3%) и Франция (6,2%). Қытай нарығында сатылған тауар бағасының соммасы жалпы экспорттың 8,9 % құрады. Қалған экспорттайтын тауарлардың 8,7% ТМД елдеріне сатылды. Мұндағы Украина – 6,4% құрады. Түркия мемлекетіне жалпы экспорт көлемінің 4,8%, АҚШ-қа - 3%, Швейцарияға – 2,8%, Жапонияға – 2,7%, Оңтүстік Корея – 2,3% құрады.

Кеден одағы мүшелерінің сыртқы сауда көлеміне пайыз түрінде 2011 жыл қорытындысы бойынша келесідей болды.

Сурет 7. 2011 жылы - Кеден одағы мүшелерінің сыртқы сауда көлеміне пайыз түрінде қорытындысы.

Импорттық операциялар Еуропалық аймақта (жалпы тауар импортының 44%) шоғырланған. Импорт көлемінің көбі Германияға тиісілі (ЕО импортының көлемінің 29,5%), Италия (10,8%) және Франция (10%). Кеден одағының қатысушылары Қытайдан импортылатын тауар көлемі жоғары 17%, ал ТМД елдері жалпы – 9,1%, оның ішінде Украина – 7,3%, АҚШ-қа – 5,2%, Жапонияға – 4,9%, Оңтүстік Корея – 3,8% [51].

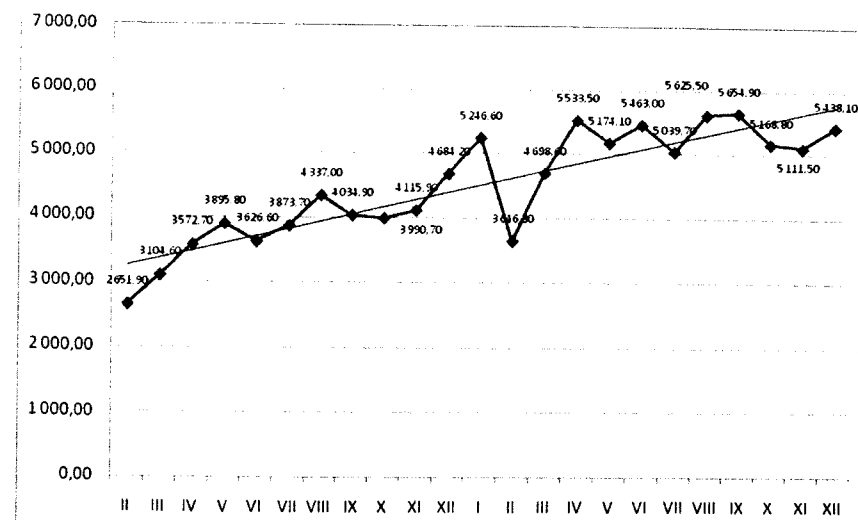
Евростат 2011 жылдың мәліметтері бойынша АҚШ (13,8%) пен Қытайдан (13,3%) кейінгі орынға ие болып, Кеден Одағы да Еуропалық Одақтың басты әріптесі болып саналады (ЕО сыртқы сауда көлемінің 11%).

ЕО нарығында тауарларды сату бойынша Кеден одағы ЕО импортының жалпы көлемінің 13,8% құрайды. Мұнда бірінші орын Қытай (17,3%), үшінші орынға АҚШ (10,9%) ие болды. ЕО экспортының 7,9% Кеден одағына тиісілі (АҚШ - (17%), ал Қытай (8,9%)).

Кеден одағының үшінші елдерге экспорттың тауар құрылымында үлестің көбі минералды тауарлар ие және (Кеден одағының үшінші елдерге жалпы экспорт көлемінің - 72,6%) металл мен олардан жасалған заттар (9,3%) құрайды. Осы тауарлардың 80% сыртқы нарыққа Ресей Федерациясы өткізеді.

Импорт көлемінің 46% машиналар, жабдықтар мен көлік құралдар, химиялық өнімдердің 15,3%, азық – түлік тауарлары мен ауыл шаруашылық шикізаттар 13,5%-на ие болып отыр. Кеден одағының бұл тауар көлемінің 90% Ресей Федерациясы сатып алушы ретінде көрініп отыр.

Кеден одағына мүше елдердің өзара аралық сауда айналымының көлемі 2011 жылы 62,3 млрд. АҚШ доллар құрады. Бұл көрсеткіш алдыңғы жылмен салыстырғанда 32,1% өскенін айтуға болады. Өзара сауда көлемінің 65,2% Ресей Федерациясына дәл келеді, Беларусь Республикасының үлесі – 23%, ал Қазақстан Республикасының үлесі – 11,8%. 2010-2011 жылдары айлар бойынша өзара аралық сауда көлемі 9 графикте көрсетілген.

Сурет 8. 2010-2011 жылдары айлар бойынша Кеден одағы елдерінің өзара аралық сауда көлемі

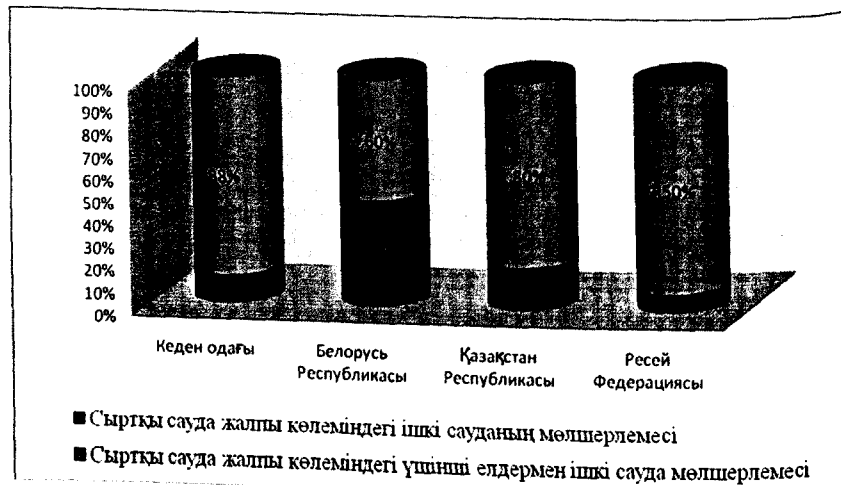
Берілген мәліметтерден Кеден одағы елдерінің өзара аралық сауда айналымының өсімін көріп отырмыз. 2011 жылы одаққа мүше елдердің сауда айналымы 46,4% Беларусь Республикасы құрды, сыртқы сауда айналымның 18,2% Қазақстан Республикасына және Ресей Федерациясына 7,5% құрды.

Көрсетілген мәліметтерден Кеден одағы нарығы көбінесе Беларусь Республикасы алады екенін көріп отырмыз. Өзара аралық сауда айналымында тауар құрылымының диверсификациясы үшінші елдермен сыртқы сауда айналымына қарағанда жақсы дамыған. Өнімнің көбі жоғары дәрежелі өңдеуден өткен тауарлар алады. Егер сыртқы саудада экспорттың 72,6% минералды өнімге келетін болса, өзара аралық саудада тек қана 41,1%. Машиналар, жабдықтар, көлік құралдары өзарааралық саудада 19% ие болса, Кеден одағынан тыс бұл тауарлардың сату үлесі жалпы экспорттың 2,4% құрайды [52].

Өзара аралық сауда құрылымының тауар группалары жоғары диаграммада көруге болады (қорытындыға пайызбен).

Өзара сауданың тауар құрылымында 41,1% минералды өнімдер алып отыр, оның 82% Кеден одағы нарығына Ресей Федерациясы алып келеді. Сонымен бірге көліктер, жабдықтар мен көлік құралдары өзара аралық сауданың 19% алады. Металл мен олардан жасалған бұйымдар өзара сауда айналымының 12,7%, ал азық түлік тауарлары мен шаруашылық шикізаттар 9,3% ие болды. Машина, жабдықтар, көлік құралдарының көлемі Ресей Федерациясы мен Беларусь Республикасында сәйкесінше 49,9% және 46,8% құрайды. Металл мен олардан жасалған бұйымдардың 63,3% Ресей Федерациядан, ал тамақ өнімдерінен Беларусь Республикасы бірінші орында тұр (59,1%).

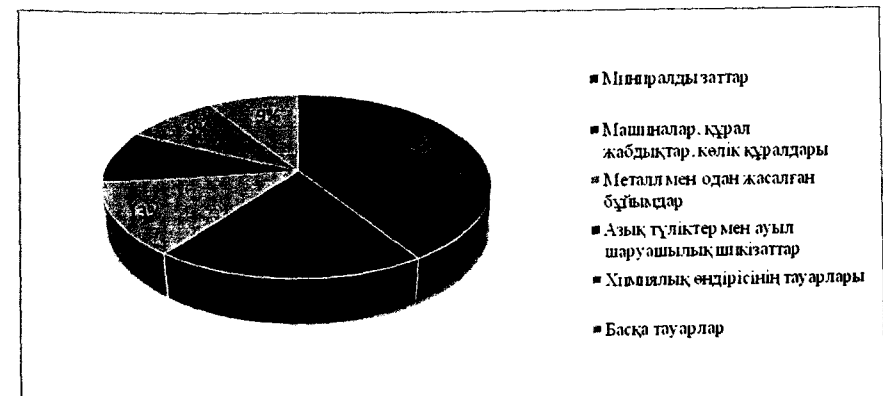
Өзара аралық сауда шеңберінде Беларусь Республикасы Ресей Федерациясына келесі негізгі тауарларды сатады: жерде жүретін көлік құралдары (Белорусь Республикасының Ресей Федерациясына жалпы экспорт көлемінің 22,2%), сүт және ет өнімдері 17,4%, машиналар мен жабдықтар (15,6%). Ресейдің Беларусь еліне импорттың негізгі үлесі минералды отын (жалпы тауар импортының 64,7%), қара металл мен одан жасалған бұйымдар (9,4%). Беларусь Республикасы мен Ресей Федерациясының арасындағы өзара сауда сальдосы 2011 жылы кері көрсеткішке ие болып, 11,8 млрд. АҚШ долларды көрсетті.

Сурет 9. Кеден одағы елдерінің сыртқы саудадағы ішкі сауда мөлшерлемесі

Белорусь Республикасының Қазақстан Республикасына экспорттың негізгі үлесі жерде жүретін көлік құралдары алады (Белорусь Республикасынан Қазақстан Республикасына жалпы экспорттың көлемінің 18,4%), сүт пен ет өнімдері (17,9%) және машиналар мен жабдықтар (15,3%) алады. Қазақстан Республикасының Беларусь Республикасына экспорттың негізгі үлесі минералды отын (жалпы тауар импортының 27,2%), қара металл мен одан жасалған бұйымдар (23,9%), алюминий мен одан жасалған бұйымдар. Беларусь Республикасы мен Қазақстан Республикасы арасындағы өзара сауда сальдосы 2011 жылы Беларусь Республикасы мәліметтері бойынша – 498,2 млн. доллар, Қазақстан Республикасы мәліметтері бойынша Беларусь Республикасының үлесіне – 489 млн. доллар көрсетті.

Қазақстан Республикасынан Ресей Федерациясына экспорттың үлесі металл рудалары (Қазақстан Республикасынан Ресей Федерациясына жалпы экспорттың көлемінің 30,9%), минералды отын (26,9%), металл мен одан жасалған бұйымдар (12%). Қазақстан Ресейден импорттың негізгі үлесі минералды отын (жалпы тауар импортының 26,9%), машиналар мен жабдықтар (15%), қара металл мен одан жасалған бұйымдар (12,3%). Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясының арасындағы өзара сауда сальдосы 2011 жылы кері көрсеткішке ие болып, 7,9 млрд. АҚШ долларды көрсетті.

Сурет 10. Кеден одағы шеңберінде ішкі сауда айналымында тауар құрылымы

Бүгінгі таңда қазақстандық экспорттың 80 пайызы шикізаттан тұрады. Соған орай шетелдік инвестицияның 80 пайызының шикізат секторының қайта өңдеу өндірісіне жіберіледі. Сонымен қатар Кедендік одақ қызметіне қатысуда Қазақстанның негізгі әрі басты мүдделері де ескеріліп отыр. Кедендік одақты құру процесінің маңыздылығы – осы одаққа мүше мемлекеттердің экономикасына инвестициялар тартуға жағымды жағдай жасау, мемлекеттердің экономикалық әлеуетін ескере отырып, бірлескен кәсіпорындар құру болып табылатындығында. Инвесторлар қазақстандық нарыққа келу-келмеу туралы шешім қабылдау кезінде, тек жекелеген Қазақстан нарығын ғана емес, осы жалпы Кедендік одаққа кіретін мемлекеттер мүдделерін де ескеретін болады. Қазақстан экономикасын әртараптандыру ең маңызды мақсат болып табылады. Ресейде сапа жөніндегі нормалар қатаңдатылған. Қазақстандық өнімдері бұл мемлекеттер нарығына әлі жол таба алмай отыр. Оның басты себебі Ресей ветеринарлық талаптарының біздің өнімдеріне сәйкес келмеуінен деп ұғыну қажет. Техникалық талаптардың, мәселен, ветеринарлық талаптардың бір деңгейге келтірілуі Қазақстан тауарларының жақын арада Ресей мен Беларусь нарығына шығуына мүмкіндік береді. Сонымен қатар, сыртқы елдермен сауда саясатын бір деңгейде жүргізу және осы үш мемлекеттің арасындағы сауда-саясатын емін-еркін жүргізу үшін барлық жағдай жасау қажет [43].

Қазақстан мен Ресей Федерациясындағы кедендік баждың деңгейі неғұрлым жоғары болғандықтан 400-ден аса тауарларды өткізу үшін өтпелі кезең туралы келісім жасалды. Мәселен, дәрі-дәрмек елімізде көбінесе сырттан алынатыны жасырын емес, ал өзімізде шығарылатын дәрі-дәрмектер жеткілікті емес. Сондықтан бес жылдық өтпелі кезең туралы келісім жасалып, химиялық өнімдер, полимер өнімдері туралы төрт жылдық өтпелі кезең туралы келісімге қол қойылды. Ал целлюлоза, темір жол, медициналық құрал-жабдықтар және басқа да мемлекетімізде маңызды өнімдер де назардан тыс қалмады. Семей қаласындағы медициналық өнімдер зауытын қайта құру жобалары қазір талқыланып жатыр. Ал бұл жобаларды іске асырып, өзіміздің нарықтың жаңағы қажетті дәрі-дәрмектермен толығына қол

жеткізудің, яғни отандық өндірістің өркендеуіне жол ашудың қажеттілігі зор.

Кедендік одаққа мүше мемлекеттер өз экономикаларына инвестицияларды тартуға жағымды жағдай жасай алады, сондай-ақ бірін-бірі өзара толықтыратын кәсіпорындар кооперацияларын құрып, бірлескен өндірістерді жүзеге асыра алады.

Берілген мәліметтерге сүйінсек, Кеден одағына өнімді негізгі жабдықтаушы Ресей Федерациясы келеді, ал Қазақстан Республикасы мен Беларусь Республикасы ортық нарықта тауарларды сатқанға қарағанда, көбінесе сатып алады. 2011 жылғы мәліметтерден Кеден Одағы елдерінің сыртқы мен ішкі сауда айналымы жақсы көрсеткішке ие болды. Сауда көлемі жыл сайын өсіп келе жатыр. Тауар құрылымы тұрақты мінезделді. Кеден одағы базасында интеграция келешекте де Беларусь Республикасы, Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясының арасында ішкі сауда айналымы мен сыртқы сауда айналымының дамуы зор.

Сарапшылардың бағалауынша, Кеден одағы үш елге 2015 жылға қарай ішкі жалпы өнімнің 15 пайыздан астам өсіміне қол жеткізуге мүмкіндік береді. Кеден одағынан келетін жалпы әсер Ресей үшін 400 млрд. доллар, Беларусь пен Қазақстан үшін 16 млрд. доллар немесе ішкі жалпы өнімдерінің 14 пайызы. Кедендік одақтың құрылуына халықаралық сарапшылар да елеулі көңіл бөліп отыр.

5. БҚО-ның сыртқы экономикалық байланыстарының экономикалық көрсеткіштері

Сыртқы экономикалық қатынас дамуының негізін қалаушы факторы, қазіргі нарықтық жағдайда тәуелсіз Қазақстан Республикасының әлемдік шаруашылықтағы орнын анықтайтын, экспортты-импортты операциялар құрайды. Сыртқы сауда саясаты – белгілі бір елдің немесе елдер тобының сыртқы сауда қатынастарын дамыту жөніндегі экономикалық, саяси, ұйымдық шаралар жүйесі және де экспортпен импорттың географиялық және тауарлық құрылымының көлемін анықтауды қамтиды.

Республиканың сыртқы саудаға қатысушы облыстардың бірі Батыс Қазақстан облысы. Батыс Қазақстан облысы географиялық жағдайымен ерекшеленеді. Батыс Қазақстан облысына ең ұзын қазақстан-ресей шекарасының 1532 шақырым бөлігі жатады. Облыс бес Ресей ірі өндіріс орталығымен шектеседі: Астрахань, Волгоград, Самара, Саратов және Орынбор, сонымен бірге мұнда аумағы бойынша Еуропа мен Азияны байланыстыратын негізгі көлік магистралі өтеді.

Облыс аумағы бойынша Мәскеу-Орталық Азия теміржол магистралі, «Орал» халықаралық әуежайы, «Союз», «Орынбор-Псков», «Бұқара-Орал», «Қарашығанақ-Орынбор» газқұбырлары өтеді.

Облыс мал және өсімдік дүниесінің әр түрлілігімен ерекшеленді, мұнда 200 шақты сирек кездесетін табиғи объектілері орналасқан. Облыстың ең басты табиғи байлығы бүкіл әлемге белгілі ірі Қарашығанақ газконденсаты кен орнының болуымен белгіленеді.

Батыс Қазақстан облысы бойынша Кедендік бақылау департаменті сыртқы экономикалық қызметке қатысушылар мен тауар өндірушілердің экономикалық мүдделерін қорғауды қамтамасыз ету саласында өз қызметін жүзеге асыратын көп қызметті, мобилді, техникалық жабдықталған құрылым болды. Бүгінгі күні БҚО бойынша КБД Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігі Кедендік бақылау комитетінің құрылымдық бөлімшесі болып табылады.

Қазіргі кезде кеденшілердің атқаратын жұмыстарының көлемі өсті. Тек кейбір көрсеткіштерді салыстырайық. 1995 жылы облыс кеденшілері Республика бюджетіне 260 млн. теңге кедендік төлемдер мен салықтар аударды, 1998 жылы бұл көрсеткіш 822 млн. теңгені құрады. 1999 жылы - 2 млрд. 522 млн. теңге. 2004 жылдың қорытындысы бойынша бұл сома 12 млрд. теңгені құрады. 2010 жылы кеденшілер бюджетке 32 млрд. теңгеден астам соманы аударды.

Қызметтің негізгі басым бағыттары бойынша оң қозғалысқа қол жеткізілді. Бұған құрылған автоматтандыру жүйесі, спутниктік байланыс өз әсерін тигізді. Кедендік бақылауды техникалық құралдарымен жабдықтау өсуде.

Қоғамдық-Консультативтік Кеңес және ақпараттық-консультативтік пункттер сыртқы экономикалық қызметке қатысушыларға құқықтық көмек көрсету жөнінде үлкен жұмыстар атқаруда. Батыс Қазақстан облысы бойынша Кедендік бақылау департаменті Қазақстан Республикасы кеден органдары жүйесіндегі стратегиялық орындардың біріне ие. Оның маңыздылығы облыстың географиялық жағдайымен, оның Ресей Федерациясының 5 ірі өндіріс орталығы - Астрахань, Волгоград, Самара, Саратов және Орынбор облыстарымен көршілестігі, оның аумағы бойынша Еуропа мен Азияны байланыстыратын негізгі көлік магистралінің өтуі, ірі Қарашығанақ газконденсаты кен орнының болуымен белгіленеді.

Облыс аумағы бойынша Мәскеу-Орталық Азия теміржол магистралі, «Орал» халықаралық әуежайы, «Союз», «Орынбор-Псков», «Бұқара-Орал», «Қарашығанақ-Орынбор» газқұбырлары өтеді. Тиісінше, 2009 жылдың соңы, 2010 жылы және 2011 жылдың басынан бастап Кеден Одағының мәселелері БҚО Департаментінің басымды бағыттары болды.

СЭҚ қатысушылармен Қоғамдық-Консультативтік Кеңестің, «дөңгелек үстелдердің» отырыстары, шағын және орта бизнестің мүддесін қорғайтын қоғамдық ұйымдардың өкілдерімен бірлесіп, жағдаймен танысу, жүк және жолаушы көліктерінің қозғалыс хронометражы мен мониторинг өткізу үшін шекараға бірлескен барулар, облыс және бұқаралық ақпарат құралдарында түсіндіру материалдарын жариялау - СЭҚ қатысушыларға және барлық халыққа сыртқы экономикалық қатынас саласындағы жаңа жұмыс тәртібін қабылдауға жақсы әсер етті. 2011 жылғы 1 шілдеден бастап, 2007 жылғы 6 қазандағы № 1, 2009 жылғы 9 маусымдағы № 9 ЕурАзЭҚ Мемлекет аралық Кеңесінің шешімдерімен бекітілген. Еуразиялық экономикалық қоғамдастық шегінде Беларусь Республикасы, Қазақстан Республикасы және Ресей Федерациясы Кеден одағының бірыңғай кеден аумағын қалыптастыру кезеңдері мен мерзімдеріне, Кеден Одағын қалыптастыру бойынша Іс-әрекеттер жоспарына сәйкес Кеден Одағы елдерінің ішкі шекараларында мемлекеттік бақылаудың келісілген түрлері қызметтерін жүзеге асыру тоқтатылды [50].

Тәуелсіздік алған алғашқы жылдары облыста табиғи газбен қамту деңгейі төмен болды, газдандыру бағдарламасы іске асырыла басталған 1993 жылы табиғи газбен жекелеген ауылдар мен Орал қаласы тұтынушыларының тек 15 пайызы ғана қамтамасыз етілген болатын. Бүгінгі күндері облыс халқын газбен қамту 82 пайыздан асты.

Қазіргі кезде Кедендік одақ комиссиясының барлық шешімдері осы үш мемлекеттің өзара ортақ келісімі нәтижесінде ғана қабылданады. Консенсустық келісім арқылы жүзеге асырылатын шешімдердің қателікке жол бермейтіндігі айтпаса да түсінікті. Егер Қазақстан мемлекеті қандай да бір шешіммен келіспейтін болса, онда ол шешім мүлдем қабылданбайды және іске асырылмайды.

2011 жылы сыртқы сауда тауар айналымы 7939,0 млн. АҚШ долл. құрады, оның ішінде экспорт - 7579,0 млн. АҚШ долл., импорт - 360,0 млн. АҚШ долл. 2009 жылмен салыстырғанда сыртқы сауда айналымның өскенін байқауға болады. Егер 2009 жылы сыртқы сауда тауар айналымы 1826,6 млн. АҚШ доллар құраса, 2011 жылы бұл көрсеткіш 6112,40 млн АҚШ долларға артты. Егер импорт 2009 жылы экспорт көлемінен 181,40 млн АҚШ долларға артық болса, 2011 жылы бұл көрсеткіш он нәтижесін көрсетті. Экспорттың тауарлық құрылымының қомақты үлесін минералды өнімдер (99,6%), импорттың - машиналар, жабдықтар, көліктік құралдар, аспаптар мен аппараттар (34,2%), мал және өсімдіктер өнімдері, дайын азық-түлік тауарлары (33,8%), металдар және одан жасалған бұйымдар (17,5%) иемденіп отыр (3-кесте).

Сыртқы сауда айналымына кеден одағына қатысушы елдер қоспаған жағдайда басқа елдерге экспорт: Италия (46,7%), Франция (6,7%), Нидерланды (14,1%), Испания (3,5%), Финляндия (3,4%), Украина (3,2%), Корольдік құрылым (3,0%) құрды, ал импорт бойынша Украина (20,0 %), АҚШ (17,6 %), Италия (11,1 %), Польша (7,7 %), Қытай (6,3 %), Германия (6,0 %), Корольдік құрылым (4,7 %) құрады [48].

Кесте 3. 2009 – 2011 ж.ж. Батыс Қазақстан облысының ТМД елдері және әлемнің басқа елдері бөлінісіндегі сыртқы сауда айналымы

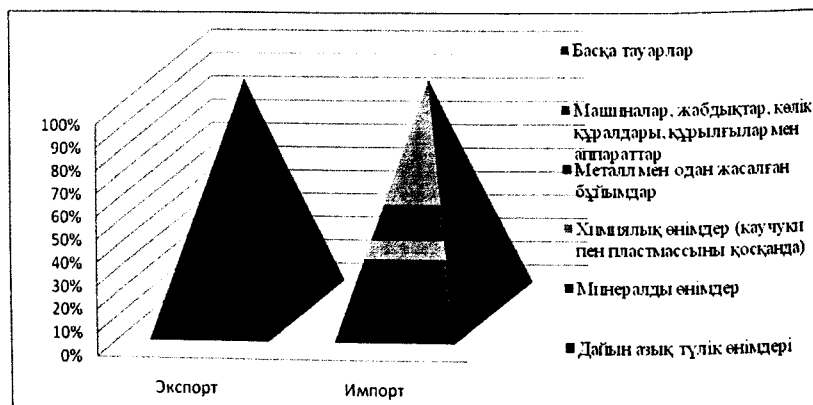
	Сыртқы сауда айналымы,		Соның ішінде			
	млн. АҚШ доллар ы	өткен жылғы тиісті кезеңге, %-бен	ТМД елдері		Әлемнің басқа елдері	
			млн. АҚШ доллары	Өткен жылғы тиісті кезеңге, %-бен	млн. АҚШ доллар ы	өткен жылғы тиісті кезеңге, %-бен
Барлығы						
2009	1 826,6	67,3	813,8	57,0	1 012,7	78,8
2010	1 855,3	101,6	725,7	89,2	1 129,6	111,5
2011*	7 939,0	602,2	327,3	173,5	7 611,7	673,8
Экспорт						
2009	822,6	55,4	425,3	46,4	397,3	70,0
2010	1 203,9	146,4	463,1	108,9	740,8	186,5
2011*	7 579,0	872,9	253,4	198,8	7 325,6	988,9
Импорт						
2009	1 004,0	81,8	388,5	76,0	615,5	85,9
2010	651,3	64,9	262,6	67,6	388,8	63,2
2011 *	360,0	80,0	73,9	120,7	286,1	73,6

* Сыртқы сауда айналымына кеден одағына қатысушы елдер қосылмаған.

Жалпы сыртқы тауар айналымының өсуі негізінен мұнай өнімдерінің бағаларының және шетелдерге экспорттың өсуінен пайда болды.

2011 жылдың мәліметтері бойынша Батыс Қазақстан облысы экспорттың 96,7% минералды өнім алады. Екінші орында металл мен одан жасалған бұйымдар 1,6%, кейінгі орында химиялық өнімдер, азық түлік тауарлары орын алды. Импорт бойынша бірінші орында машиналар, жабдықтар, көлік құралдары, құрылғылар мен аппараттар 35,2%, екінші орында

дайын азық түлік өнімдері 31%, металл мен одан жасалған бұйымдар 13,7%, басқа да тауарлар 12,3% болды.

Сурет 11. Батыс Қазақстан облысының барлық елдермен сауда айналымында экспорт пен импорттың тауар құрылымы.

2010 жылдың шілде айында облыстың делегациясы Астана қаласында өткен қазақстандық – германдық форум өтті. Нәтижесінде Магдебург және Орал қаласының арасында байланыстарды орнату жөнінде меморандумға қол қойылды.

2010 жылдың шілде айында жұмыс сапарымен еліміздегі АҚШтың өкілетті посолы Ричард Хоугланд пен Ұлыбританияның өкілетті посолы Дэвид Морана келді.

2010 жылдың тамызында Қазақстандағы Германия жылы шеңберінде Батыс Қазақстан Облысына жұмыс іс сапарымен Алматыдағы Германия консулы Герольд Амелунгамен бірге Германиядан делегация келді. Іс сапар шеңберінде «Қазіргі Германия» және «Германияда жасалған - энергияның жаңартылған түрлері» атты көрмелер өтті.

2010 жылдың қазанында Батыс Қазақстан облысын іс сапарымен Польша Республикасының Куявско-Поморского воеводства делегациясы келді. Сапардың мақсаты сауда экономикалық қатынастарды күшейту болып табылады. Делегацияны Куявско-Поморского воеводстваның басшысы Петр Цалбецки бастады.

Кесте 4. Батыс Қазақстан облысының Еуропаның кейбір елдерімен сыртқы сауда айналымы, млн. АҚШ доллар

	2009						2010						2011						2011 жылдың 2009 жылмен салыстырғанда өзгерісі, "+,- млн АҚШ доллар
	Экспорт			Импорт			Экспорт			Импорт			Экспорт			Импорт			
	Сальдо	Импорт	Экспорт	Сальдо	Импорт	Экспорт	Сальдо	Импорт	Экспорт	Сальдо	Импорт	Экспорт	Сальдо	Импорт	Экспорт	Сальдо	Импорт		
Еуропа	808,40	734,47	73,93	1 177,50	496,29	681,21	7 302,49	223,54	7 078,96	6 494,09	-510,94	223,54	7 078,96	6 494,09	-510,94	223,54	7 078,96	6 494,09	-510,94
Австрия	0,00	6,13	-6,13	0,00	8,07	-8,07	0,01	3,90	-3,89	0,01	-2,23	0,01	-3,89	0,01	-2,23	0,01	-3,89	0,01	-2,23
Болгария	0,00	2,05	-2,05	0,00	1,95	-1,95	104,70	6,27	98,43	104,70	4,21	104,70	98,43	104,70	4,21	104,70	98,43	104,70	4,21
Венгрия	0,00	2,57	-2,57	0,00	1,29	-1,29	0,00	2,85	-2,85	0,00	0,28	0,00	2,85	-2,85	0,00	0,00	0,00	0,00	0,28
Германия	2,34	44,93	-42,58	33,49	25,54	7,96	1,09	21,63	-20,54	-1,25	-23,30	1,09	21,63	-20,54	-1,25	-23,30	1,09	21,63	-23,30
Греция	21,65	0,36	21,29	7,96	0,00	7,96	205,75	0,19	205,56	184,09	-0,17	205,75	205,56	184,09	-0,17	205,56	184,09	-0,17	-0,17
Испания	22,41	3,22	19,20	49,85	1,18	48,67	265,71	2,09	263,63	243,30	-1,13	265,71	263,63	243,30	-1,13	263,63	243,30	-1,13	-1,13
Италия	1,93	157,32	-155,39	21,05	99,36	-78,31	3 538,12	39,81	3 498,31	3 536,20	-117,51	3 538,12	3 498,31	3 536,20	-117,51	3 536,20	3 498,31	-117,51	-117,51
Латвия	2,27	0,30	1,97	5,49	0,29	5,20	0,80	0,34	0,46	-1,47	0,05	0,80	0,46	-1,47	0,05	0,34	-1,47	0,05	0,05
Литва	5,81	2,42	3,39	7,60	1,90	5,71	17,97	0,57	17,40	12,16	-1,86	17,97	17,40	12,16	-1,86	17,40	12,16	-1,86	-1,86
Молдова	1,10	0,22	0,88	2,09	1,62	0,47	2,06	0,67	1,39	0,96	0,45	2,06	1,39	0,96	0,45	2,06	1,39	0,96	0,45
Нидерланды	108,39	6,50	101,89	257,32	6,09	251,23	1 069,51	7,23	1 062,27	961,11	0,73	1 069,51	1 062,27	961,11	0,73	1 062,27	961,11	0,73	0,73
Польша	0,00	10,46	-10,46	0,00	24,98	-24,98	0,06	27,58	-27,52	0,06	17,12	0,06	27,58	-27,52	0,06	27,58	-27,52	0,06	17,12
Ұлыбритания	15,94	7,84	8,10	37,69	23,14	14,55	228,06	17,00	211,06	212,12	9,16	228,06	211,06	212,12	9,16	211,06	212,12	9,16	9,16
Украина	47,75	45,12	2,63	116,80	58,49	58,31	243,11	71,88	171,23	195,36	26,76	243,11	171,23	195,36	26,76	171,23	195,36	26,76	26,76
Финляндия	178,93	2,93	176,00	183,03	0,81	182,22	261,14	1,01	260,13	82,21	-1,92	261,14	260,13	82,21	-1,92	260,13	82,21	-1,92	-1,92
Франция	0,15	13,99	-13,84	17,50	25,16	-7,66	1 267,14	7,68	1 259,46	1 266,99	-6,32	1 267,14	1 259,46	1 266,99	-6,32	1 259,46	1 266,99	-6,32	-6,32
Чехия	0,00	9,93	-9,93	0,00	4,91	-4,91	0,00	2,01	-2,00	0,00	-7,92	0,00	2,01	-2,00	0,00	2,01	-2,00	0,00	-7,92
Швейцария	2,24	3,27	-1,02	0,00	0,89	-0,89	0,00	1,61	-1,61	-2,24	-1,66	0,00	1,61	-1,61	-2,24	1,61	-1,61	-2,24	-1,66
Швеция	22,87	1,46	21,42	89,21	1,50	87,71	57,78	0,89	56,90	34,91	-0,57	57,78	56,90	34,91	-0,57	56,90	34,91	-0,57	-0,57
Басқалары	0,00	413,47	413,47	348,42	209,12	139,30	39,49	8,35	31,14	-39,49	405,12	39,49	31,14	-39,49	405,12	8,35	31,14	-39,49	405,12

Кесте 5. Батыс Қазақстан облысының Азия мен Американың кейбір елдерімен сыртқы сауда айналымы

	2009				2010				2011				2011 жылдың 2009 жылмен салыстырғанда өзгерісі, +, - млн АҚШ доллар	
	Экспорт т	Импорт т	Сальдо	Экспорт т	Импорт т	Сальдо	Экспорт т	Импорт т	Сальдо	Экспорт т	Импорт т	Сальдо	Экспорт т	Импорт т
Азия	11,51	123,08	-111,57	24,14	44,53	-20,38	199,36	42,64	156,72	187,85	42,64	156,72	187,85	-80,44
Азербайджан	0,33	0,45	-0,12	2,40	0,28	2,12	0,04	0,12	-0,08	-0,28	0,12	-0,08	-0,28	-0,32
Үндістан	0,03	3,19	-3,16	0,10	1,24	-1,14	0,00	1,92	-1,91	-0,03	1,92	-1,91	-0,03	-1,28
Қытай	0,13	17,52	-17,39	0,00	22,72	-22,72	2,15	22,71	-20,56	2,01	22,71	-20,56	2,01	5,19
БАЭ	0,82	74,30	-73,48	0,54	2,02	-1,48	0,03	1,74	-1,72	-0,79	1,74	-1,72	-0,79	-72,56
Түркия	0,49	0,00	0,49	1,28	0,01	1,28	0,93	0,00	0,93	0,44	0,00	0,93	0,44	0,00
Түркия	0,26	8,83	-8,56	0,26	6,23	-5,97	181,30	6,61	174,69	181,03	6,61	174,69	181,03	-2,22
Өзбекстан	5,64	0,44	5,20	3,77	0,51	3,26	5,86	1,06	4,81	0,23	1,06	4,81	0,23	0,62
жапония	0,00	10,30	-10,30	0,00	5,47	-5,46	0,00	5,22	-5,22	0,00	5,22	-5,22	0,00	-5,09
басқалары	3,81	8,05	-4,24	15,79	6,04	9,74	9,05	3,27	5,78	5,24	3,27	5,78	5,24	-4,78
америка	2,67	142,89	-140,21	1,73	108,07	-106,34	77,07	90,70	-13,63	74,40	90,70	-13,63	74,40	-52,18
аргентина	0,00	24,27	-24,27	0,00	17,40	-17,40	0,00	13,80	-13,80	0,00	13,80	-13,80	0,00	-10,47
бразилия	0,00	0,57	-0,57	0,05	1,42	-1,38	0,00	3,08	-3,08	0,00	3,08	-3,08	0,00	2,51
канада	0,00	9,22	-9,22	0,10	5,96	-5,87	0,00	3,34	-3,34	0,00	3,34	-3,34	0,00	-5,88
мексика	0,00	8,60	-8,60	0,00	6,89	-6,89	0,00	1,37	-1,37	0,00	1,37	-1,37	0,00	-7,23
ақш	2,66	95,74	-93,08	1,59	72,39	-70,81	77,07	63,48	13,59	74,41	63,48	13,59	74,41	-32,26
эквадор	0,00	3,86	-3,86	0,00	2,41	-2,41	0,00	2,93	-2,93	0,00	2,93	-2,93	0,00	-0,93
басқалары	0,01	0,63	-0,62	0,00	1,59	-1,59	0,00	2,71	-2,71	-0,01	2,71	-2,71	-0,01	2,08

Делегацияның мүшелеріне Қазақстан-Польша сауда өндіріс палатасын мүшелері, Қазақстан Республикасындағы Польша өкілеттілігі, сонымен бірге агроөндіріс, білім қызметкерлері, металл өндірушілері қатысты [20].

Төмендегі кестелерде Батыс Қазақстан облысының Еуропа, Азия және Америка елдерімен соңғы үш жыл бойынша тауар айналымы көрсетілген.

Облыстың жалпы сауда айналымының көп бөлігі Еуропа елдері алып жатыр. Еуропа елдері бойынша 2009 жылды 2011 жылмен салыстырғанда экспорт көлемінің 6494,09 млн. АҚШ долларға көбейгенін, ал импорттың 510,94 млн. АҚШ долларға азайғанын көріп отырмыз. 2009 жылы импорт көлемі 734,47 млн. АҚШ доллар құраса, 2011 жылы бұл көрсеткіш 223,54 млн. АҚШ долларға дейін төмендеп кетті. 2011 жылдың қорытындысы бойынша жалпы экспорттың 96%, ал импорттың 61% Еуропа елдері алып жатыр. 2011 жылы экспорт бойынша бірінші орында Италия 3538,12 млн. АҚШ доллар, Франция 1267,14 млн. АҚШ доллар, Нидерланды 1069,11 млн. АҚШ долларды құрады. Импорт бойынша Украина 71,88 млн. АҚШ доллар, Италия 39,81 млн. АҚШ долларды құрады.

Азия мемлекеттері бойынша 2009 жылды 2011 жылмен салыстырғанды экспорттың 187,85 млн. АҚШ долларға көбейгенін, ал импорттың 80,44 млн. АҚШ долларға төмендегенін көріп отырмыз. Экспорт көлемінің өсуі Түркия елімен жақсы сауда қатынасы негізінде пайда болып отыр. 2011 жылы бұл көрсеткіш 181,30 млн. АҚШ доллар құрады. Облыс бойынша Азия елдеріне импорт операциялары 2009 жылмен салыстырғанды теріс көрсеткіш көрсетіп жатыр. 2011 жылы Қытай мемлекетіне импорт көлемі 22,71 млн. АҚШ долларды құрады.

Америка мемлекеттері бойынша 2009 жылды 2011 жылмен салыстырғанды экспорттың 74,40 млн. АҚШ долларға көбейгенін, ал импорттың 52,18 млн. АҚШ долларға төмендегенін көріп отырмыз. 2011 жылы экспорт көлемінің өсуі АҚШ елімен экспорттық операциялар негізінде пайда болды. Бұл көрсеткіш 74,40 млн. АҚШ доллар құрады. Облыс бойынша Америка елдерімен импорт операциялары 2009 жылмен салыстырғанды теріс көрсеткіш көрсетіп жатыр. 2011 жылы Бразилия мемлекетімен импорт көлемі 2,51 млн. АҚШ долларды құрады [48].

2011 жылдың 25 қаңтарында «Capex Engineering AG» (Швейцария) компаниясының мүшелерінің қатысуымен Батыс

Қазақстан облысының инвестициялық мүмкіндіктері анық мақсатымен кездесу ұйымдастырылды.

2011 жылдың 26-28 ақпанында Батыс Қазақстан облысы жұмыс іс-сапарымен Чех Республикасының делегациясы келді. Ол іс-сапардың мақсатты сауда-экономикалық ынтымақтастық күшейту болып табылады. Чех Республикасының делегациясының басшысы Сауда - өнеркәсіп палатасының президенті Иржана Неставалы бастап келді. Делегациясының құрамында энергетика жылу беру, инженерлік желісін дамыту, коммуналдық-шаруашылық телекоммуникациялық және ақпараттандыру технология, денсаулық сақтау саласындағы бизнес өкілдерінен тұрады.

Батыс Қазақстан облысы экономикалық, географиялық жағдайымен ерекшеленеді. Ол оның сыртқы экономикалық байланыстарына әсерін тигізіп, қарқынды дамуына ықпал етеді. Облыстың Кеден одағында орны ерекше.

6. Кеден одағының БҚО-ның сыртқы экономикалық байланысына әсері

2011 жылғы 1 шілдеден бастап, 2007 жылғы 6 қазандағы № 2009 жылғы 9 маусымдағы № 9 ЕурАзӘҚ Мемлекетаралық Кеңесінің шешімдерімен бекітілген Еуразиялық экономикалық қоғамдастық шегінде Беларусь Республикасы, Қазақстан Республикасы және Ресей Федерациясы Кеден одағының бірыңғай кеден аумағын қалыптастыру кезеңдері мен мерзімдеріне, Кеден Одағын қалыптастыру бойынша Іс-әрекеттер жоспарына сәйкес Кеден Одағы елдерінің ішкі шекараларында мемлекеттік бақылаудың келісілген түрлері қызметтерін жүзеге асыратын тоқтатылды [27].

Үш елдің арасында тауар айналымы өсті, бірақ жалпы тауар айналымы төмендеді. Ірі шикізат экспортшылық преференцияларды алды, бірақ олардың көбі ел резиденттері болып табылмайды.

Бірыңғай экономикалық кеңістік аясында заңды және заңсыз тұлғалар үшін қызмет көрсету нарығына жол ашылып, лицензияланатын қызмет түрлерінде лицензияларды өзара тану және осы саладағы ұлттық заңдылықтарды үйлестіру көзделуде.

Халықаралық стандарттарға сәйкес сертификаты болған жағдайда ғана өндірушілер халықаралық нарыққа шыға алады. Батыс Қазақстан Облыстың тек қана 42 шағын және орта бизнес иелерінде мұндай сапа сертификатын қолданылады. Бұл жеткіліксіз, нарықта қатаң бәсекелестік сезіледі.

Қазақстан-Ресей шекарасының участкесінде шекаралық бақылаудан басқа, фитосанитарлық, ветеринарлық, санитарлық-карантиндік, көліктік бақылау түрлерін, кедендік операцияларды және өткізілетін тауарлар мен көлік құралдарына қатысты кедендік бақылау бойынша қызметтердің барлық түрлерін жасау тоқтатылды.

Кеден Одағының аумағына бара жатқан тауарлар мен көлік құралдарына қатысты мемлекеттік бақылаудың келісілген түрлерін жүзеге асыру бойынша қызмет қазір Кеден Одағының сыртқы шекараларындағы өткізу пункттерінде Ресей, Беларусь, Қазақстанның уәкілетті органдарымен жүзеге асырылады [2].

Қазақстан-Ресей шекарасында кедендік бақылаудың болмауына байланысты облыстың: «Жәнібек», «Орда», «Таскала», «Сырым», «Шаған», «Жайық» кеден бекеттері және «Ақсай» бақылау-өткізу пунктінің ғимараттары мен үй-жайлары ҚР ҰКК шекара қызметінің қарамағына берілді.

Кеден одағы шеңберінде экспорт-импорттық операциялар бойынша барлық процесстер жеңілдетілді. Нәтижесінде өткен жылы Ресей мен Беларусь елдерінде сату көлемін артты деп айтуға болады. Өлкенің ірі кәсіпорындары ресей мен белорусьтік кәсіпорындарымен ұзақ мерзімді келісім шарттарға отырды. Бұл өз кезегінде өндіріс процесінің оптимизациясына және жаңа өнім түрлерін игеруге мүмкіндік берді.

6 кестеде Батыс Қазақстан облысы бойынша 2011 жылы кеден одағына мүше-мемлекеттермен өзара тауар саудасы көрсетілген. Мұнда 2011 жылдың Кеден Одағы бойынша тауар айналымы 546,40 млн. АҚШ долл. құрады. Экспорт көлемі 59,59 млн. АҚШ долл., ал импорт көлемі 486,81 млн. АҚШ долл., құрады, яғни импорт экспорттан артық болды.

Кесте 6. Батыс Қазақстан облысы бойынша 2011 жылы кеден одағына мүше-мемлекеттермен өзара тауар саудасы (млн. АҚШ долл.)

	Тауарайналымы		Экспорт		Импорт	
	Барлығы	Тауар айналымының жалпы көлеміндегі елдің үлес салмағы, %	барлығы	Тауар айналымының жалпы көлеміндегі елдің үлес салмағы, %	барлығы	Тауар айналымының жалпы көлеміндегі елдің үлес салмағы, %
Барлығы	546,40	100,00	59,59	100,00	486,81	100,00
соның ішінде кедендік одақ елдері бойынша:						
Ресей	525,79	96,23	58,78	98,63	467,02	95,93
Беларусь	20,60	3,77	0,81	1,37	19,79	4,06

Үш елдің арасында тауар айналымы өсті, бірақ ортақ тауар айналымы төмендеді. Ірі шикізат экспортшылар преференцияларды алды, бірақ олардың көбі ел резиденттері болып табылмайды. Қытайдан тауар импорты шектегендіктен кейбір өндірушілер ұтты.

Батыс Қазақстан Облысының өнеркәсіптік кәсіпорындар Ресей мен Беларусь әріптестерімен қарым қатынастарын күшейтті. Кеден одағының құрылуы отандық өндірушілерге жаңа өткіз нарықтарын меңгеруге мүмкіндік берді. Бұл жеткіліксіз, нарық қатаң бәсекелестік сезіледі [18].

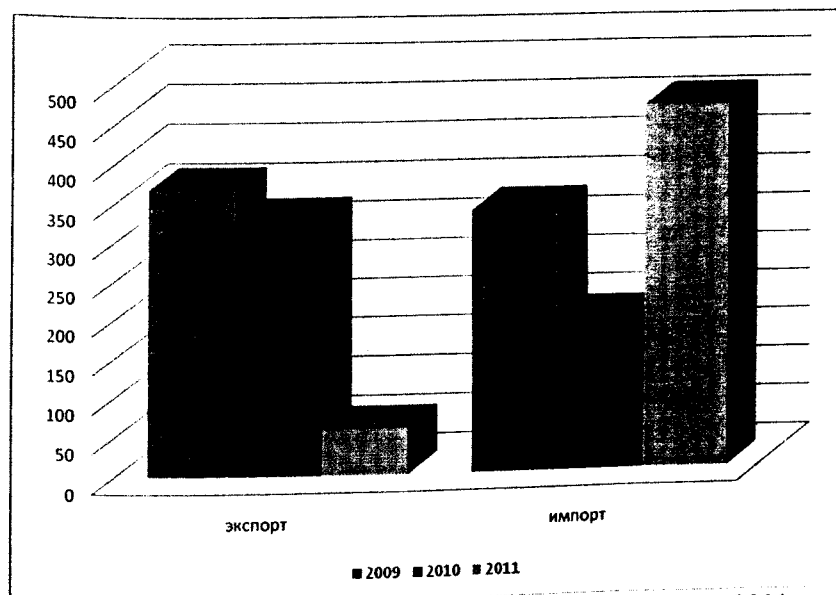
Жоғарыдағы кестеде Батыс Қазақстан облысы бойынша 2009 - 2011 жылы Ресей Федерациясымен өзара тауар саудасы көрсетілген. Бұл кестеден Ресей Федерациясымен тауар айналымының төмендеуі келе жатқанын көріп отырмыз. Бірақ та импорт көлемі 2011 жылдан 2009 жылмен салыстырғанда 139,52 млн. АҚШ долларға көбейгенін айтуға болады.

Халықаралық стандарттарға сәйкес сертификаты болмаған жағдайда ғана өндірушілер халықаралық нарыққа шыға алмайды. Батыс Қазақстан Облыстың тек қана 42 шағын және орта бизнес иелерінде мұндай сапа сертификаты қолданылады.

Кесте 7. Батыс Қазақстан облысы бойынша 2009 - 2011 жылы Ресей Федерациясымен өзара тауар саудасы (млн. АҚШ долл.)

Атауы	2009	2010	2011	2011 жылдың 2009 жылмен салыстырғанда өзгерісі, +/- млн АҚШ доллар
Тауар айналымы	694,3	530,5	525,8	-168,5
Экспорт	366,80	335,50	58,78	-308,02
Импорт	327,50	195,00	467,02	139,52

Кеден Одағына еліміздің кіруі шағын және орта бизнестің облыста дамуына үлкен үлесін қосады. Сонымен қатар облыстың кәсіпкерлерін жаңа инвестициялық жобаларды орындауға үлесін қосады. Облыста кеден, салық, қаржы органдары, өндіріс және құрылыс салаларының мамандарымен, шағын және орта бизнес иелерімен кездесулер өтті.

Сурет 12. Батыс Қазақстан облысы бойынша 2009 - 2011 жылы Ресей Федерациясымен өзара тауар саудасының динамикасы

Қазір республикамызда бірлескен қазақстандық-ресейлік мың жарым кәсіпорын тіркелген болса, соның 99-ы Батыс Қазақстанда болуының өзі көп жайды аңғартқандай [17].

Суретте 2011 жылы импорттың 2010 жылмен салыстырғанда 2 есе өскенін, ал экспорттың 6 есе төмендеп кеткенін көріп отырмыз, яғни импорт экспорттан артық.

Өнеркәсіптің бұлайша жедел алға басуына жаңа технологиялар әзірлеу мақсатымен құрылған “Градиент” аймақтық инвестициялық орталығы” АҚ пен “Алгоритм” технопаркі” ЖШС үлкен үлес қосты. “Алгоритм” бүгін таңда Ресейдің Зеленоград қаласындағы технопаркпен, Қазандағы “Идея” технопаркiмен тығыз байланыс орнатып отыр. “Градиент” болашағы бар инвестициялық жобаларды іздеп тауып, қаржыландыру мәселесін қолға алуда. Ол арқылы “Орал “Зенит зауыты” АҚ-ында су ығыстырғыштығы 200 тонналық кеме, “Базальтволокну” бірлескен кәсіпорнында базальттық талшық негізінде жылу мен дыбыс жібермейтін материал өндіру, “Омега” құрылғы жасау зауытында қуаты 1,5-тен 5 КВт-ға дейінгі тұрмыстық жел электр стансаларын жасау сияқты елеулі инновациялық жобалар қаржыландырылады.

Батыс Қазақстан Облысы үшін Ресей Федерациясы әрқашан басты әріптестердің санында болды. Облыс бес ресейлік губерниялармен шектеседі. Шетелдік капиталдың қатысуы бар облыста тіркелген 500 кәсіпорынның жартысы Ресейге дәл келеді. Өткен жылы Кеден одағы шарттарына сәйкес Батыс Қазақстан облысымен Ресейдің аралығында тауар айналымы 525,79 млн АҚШ доллардан артты. Облыстан кеден одағы аумағына мұнай өңдеу өнімдері, металл, машина жасау өнімдері, конденсат, мұнай, астық азық - түліктер, сусындар экспорталанады.

Арнайы экономикалық аймақ құру бағытындағы жұмыс үш кезеңнен тұрады. Біріншісі – Тасқала мен Озинки маңында Батыс Қазақстан облысы мен РФ-ның Саратов губерниясы арасында халықаралық шекаралық ынтымақтастық орталығын ашу. Оның міндеті – тауарды шекара арқылы жеңілдетілген тәсілмен өткізуге жағдай туғызу, тауарды өңдеу мен оларды басқа аймақтарға кедергісіз жеткізу мүмкіндіктерін қарастыру болмақ. Орталық көмегімен экспорттық-импорттық мәселелер шешіліп, транзиттік әлеует айқындалады. Ол үшін бізде қолайлы инфрақұрылым, темір жол, Азия мен Еуропа арасындағы әуе қатынасы, бір сөзбен айтқанда, тамаша мүмкіндіктер бар.

Келесі кезең – көліктік-логистикалық орталық құру. Ол құрылған соң екі ел шекарасынан өтетін барлық жүк осында шоғырланады. Осы жерде заңға сәйкес барлық процедуралардан өтіп, тиісті жеріне жеткізіледі.

Үшінші кезеңде өнеркәсіп аймағының іргетасы қаланбақ. Бастапқыда жобаны игеруге 250-ден аса адам тартылып, олар қызметжай, көрме-павильон, қойма, көлік жөндеу, жанар-жағар май құю стансаларының құрылысын жүргізеді. Қазір аумағы 100 шаршы шақырым, яғни мың гектар жерді осы мақсатқа бөліп отырмыз. Оған таяу уақытта барлық инженерлік желілерді тартамыз, айналасын қоршап, өнеркәсіп алаңын жабдықтауға кірісеміз. Қысқасы, арнайы экономикалық аймаққа салынған қаржы осы үш бағытты қамтиды.

2010 жылдың қаңтарында облысымыздың «НурОтан» партиясының филиалы мен «Единая Россия» партиясы арасында Кеден одағының болашағы туралы кездесу өтті. Кездесу нәтижесінде шекаралық филиалдардың аймақтық жиналысы жөніндегі концепцияға қол қойылды.

2010 жылдың қыркүйегінде Қазақстан Республикасының сауда өкілеттілігінің қолдауымен Мәскеу қаласында Батыс Қазақстан облысының экспорттық мүмкіндіктері және инвестициялық климаты туралы презентациясы өтті. Бұл кездесуде Қазақстан Республикасының Сауда Министрлігі, Ресей Федерациясының Сауда өндіріс палатасы, Ресейдегі шетел мемлекеттердің өкілеттіктері, ресейдің 40 шақты аудандары болды.

Презентацияда көрсетілген инвестициялық жобалары, қазақстандық өндірушілермен өндірілген өнім шақырылған ресейлік және шетелдік бизнесмендер үшін қызықты болды. Осы кездесу нәтижесінде көптеген келісім шарттарға қол қойылды.

2010 жылдың қазанда Қазақстан кәсіпкерлерінің Форумы қолдауымен: «СЭҚ жаңа кедендік шарттары кезіндегі жұмысы» атты семинар өтті. 2010 жылдың қарашасында Кеден одағы шеңберінде кәсіпкерлердің мәселелі сұрақтары туралы кездесу өтті.

Батыс Қазақстан облысы сауда-экономикалық, ғылыми-техникалық және мәдени қатынастарды орнату мақсатымен Астрахань, Волгоград, Самара, Саратов, Орынбор, Тюмень және Удмуртия Республикаларымен келсім шарттарға қол қойылды. 2011 жылдың 26-28 ақпанында Батыс Қазақстан облысына жұмыс іссапарымен Ресей федерациясының Пенза облысының делегациясы келді. Іссапар мақсаты - сауда-экономикалық ынтымақтастығын

күшейту болып табылады. Пенза облысының делегациясының Желтиков Октябрь Иванович - Пенза облысы Губернаторының кеңесшісі бастап келді. Жұмыс барысында ақпаратпен ауысу барысында бірлесіп әр - түрлі істегі, бағдарламалар және іс-шаралар пензолық тауарларды қазақстан нарығына ілгерлету бойынша жұмыстар жүргізілуде.

8-кестеде Батыс Қазақстан облысы бойынша 2009 - 2011 жылы Беларусь елімен өзара тауар саудасы көрсетілген. Бұл кестеден Беларусь Республикасымен тауар айналымының өсіп келе жатқанын көріп отырмыз. Мұнда импорт көлемі 2011 жылды 2009 жылмен салыстырғанда 5,69 млн. АҚШ долларға көбейгенін айтуға болады. Ал экспорт көлемі 0,73 млн. АҚШ долларға көбейіп келе жатыр. Беларусь елімен шекараның жоқтығынан байланыс қарқында дамымай отыр. Әйтсе де, тауар айналымы 20,60 млн. АҚШ доллар құрады.

Аймақаралық ынтымақтастық шеңберінде 2011 жылдың 2-4-ші ақпан аралығында экономикалық сұрақтар бойынша үкіметаралық Қазақстан-беларусь комиссиясының V отырысының шешімін іске асыру мақсатында Беларусь Республикасына, яғни Минск қаласына Батыс Қазақстан облыс әкімінің орынбасары Салықов Е.Г бастаған делегация іс-сапармен барды. Делегация құрамына бизнес өкілдері кірді [28].

Кесте 8. Батыс Қазақстан облысы бойынша 2009 - 2011 жылы Беларусь Республикасымен өзара тауар саудасы (млн. АҚШ долл.)

Атауы	2009	2010	2011	2011 жылдың 2009 жылмен салыстырғанда өзгерісі, +/- млн АҚШ доллар
Тауар айналымы	14,26	6,48	20,68	6,42
Экспорт	0,16	0,17	0,89	0,73
Импорт	14,1	6,31	19,79	5,69

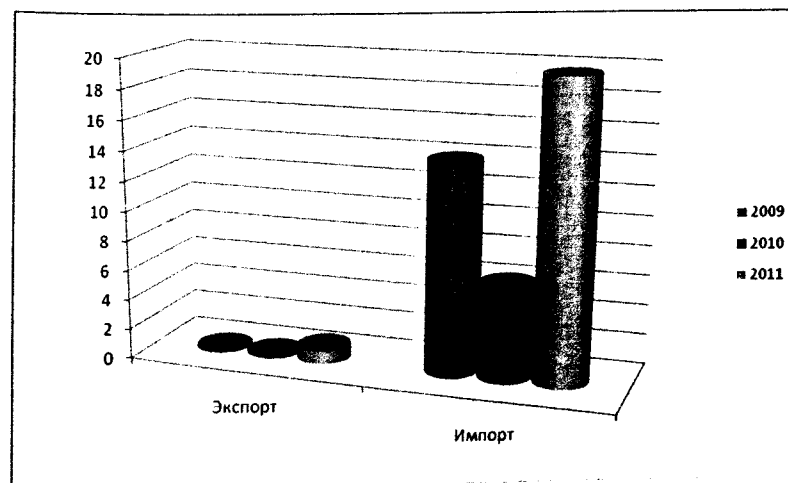
Батыс Қазақстан облысының бизнесмендері мен Беларусияның өнеркәсіптік өкілдері және аймақтық құрылымдарының

қызығушылық танытқан келіссөздері нәтижесінде өз ара ұтымды ынтымақтастық туралы айқын келісім шарттар анықталды.

Бүгінгі таңда, «ОралАгро» ЖШС белорусь компаниясының «Амкодор» ААҚ дилерлік келісім жасады. Сонымен қатар, сол кәсіпорын «Амкодор Пинск» ЖАҚ-мен дилерлік келісім жасау мақсатында келіссөздер жүргізіліп жатыр [44].

«Батысагросервис» ЖШС кәсіпорны Батыс Қазақстан облысына беларусь өндірушілерінің ауылшаруашылық техникасын жеткізу шартын қарастыру бойынша жұмыс жүргізіліп жатыр.

«Орал лифт» ЖШС кәсіпорнымен «МогилевЛифтМаш» РУК-дан жабдықтарды алу бойынша жұмыс басталды. «МогилевЛифтМаш» РУК заводының лифтілік қондыру құрылысы бөлігін жобалауына құрылыстық тапсырмалар альбомымен танысу мақсатымен «Уральсклифтмаш» ЖШС облыстың жобалаушы ұйымдары басшыларымен кездесуді өткізілді.

Сурет 13. Батыс Қазақстан облысы бойынша 2009 - 2011 жылы Беларусь Республикасымен өзара тауар саудасының динамикасы

Жоғарыдағы суретте 2011 жылы импорттың 2009 жылмен салыстырғанда 1,5 есе өскенін, ал экспорттың 0,73 млн. АҚШ долларға көбейгенін кеткенін көріп отырмыз, яғни импорт экспорттан артық.

«Оралагрореммаш» акционерлік қоғамы қазіргі кезде соңғы технологиямен жұмыс істеуге біржола ден қойды. Аталмыш кәсіпорынның цехтарында бүгін компьютерлік бағдарламамен жұмыс істейтін германиялық және жапондық станоктар орнатылған. Осы өндіріс ошағында лазерлік сәулемен металл кесетін станокқа дейін бар. Ресейлік «ГАЗ», «Зил», «Урал» және «КамАЗ» секілді жүк көліктерінің қаңқасына өрт сөндіру жабдықтарын орнатуға маманданған «Оралагрореммаш» 500-ден астам техниканың «тұсауын кесіп», тапсырыс берушілерге жөнелтті. Индустрияландыру карталары шеңберінде «Оралагрореммаш» пен Белорусьтің «МАЗ» АҚ- мен арнайы коммуналдық техниканың өндірісі бойынша бірлескен жоба іске асырылған.

«Батыс Қазақстан машина жасау компаниясы» АҚ әлемдік деңгейде қолданылып жүрген қосымша және перифериялы жабдықты қолдану арқылы ГТЭС және газ айдау агрегат өндірісін игерді. Сондай-ақ зауытта жоғары қысымды сорғы жабдықтарының және азаматтық мақсаттағы шағын авиация өндірісін енгізу, көліктік газ жабдықтарын, автоматтандырылған жүйелерді жөндейтін қызметтік орталықтарды құру жоспарлануда. «Батыс – Қазақстан машина жасау» компаниясы «Ростсельмаш» компаниясына бөлшектер жеткізеді [14].

«Казтрубпром» компаниясы шығаратын сорғы компрессорлық трубалардың 80%-ын Ресейдің «Трубалық металлургиялық комбинаты» сауда үйіне жеткізіледі. «Қазармапром» ЖШС өндіретін өнімнің, соның ішінде ұнтақтағыш шарлар, шойыннан жасалған арматураның 80 пайызы ұзақ мерзімді келісімдерге сәйкес Ресейдің Стойло тау кен байыту комбинатына тасымалданады. «БҚМК» АҚ ауыл шаруашылығы техникаларына арналған ұсақ бөлшектерді, мұнайгаз жабдықтарына арналған бірқатар бөлшектерді Ресейге жібереді.

ООО «Газпром добыча Оренбург» газ өңдейтін зауыттың қуатымен Қарашығанақ кен орнының өндірілген табиғи газды өңдейтін бірлескен ресейлік-қазақстандық кәсіпорын құрудың нәтижесінде 2012 жылдан бастап қазақстандық өңделген газдың 17,6 млрд. куб.м. дейін жетеді.

Облыстық кәсіпкерлік және өнеркәсіп басқармасы бастығының орынбасарының айтуынша, «Диаметрі 630 мм-ге дейінгі полиэтиленді тұрба өндірісі» жобасын «Орал сауда-өнеркәсіп компаниясы» ЖШС жүзеге асырды. Оның қуаттылығы – жылына 3,5

мың тонна, 1,5 миллиардтай теңгенің өнімін шығарады. Жоба құны – 160 млн. астам теңге, жұмыс орны – 15. Қазіргі таңда 2625 тонна өнім өндірілген. Өнім Маңғыстау, Атырау, Қызылорда, Қарағанды, Батыс Қазақстан облыстарына жөнелтіледі. Алдағы уақытта РФ-ның шекаралас аймақтарына шығару жоспарда бар.

Экспорттық салалар мен өндірістің дамуын жетілдіре беру мен ынталандыру мақсатында экспорттың салық салу жүйесінде тұрақты түрде талдаулар жасап, қажет болған жағдайда оларға өзгерістер енгізу бүгінгі күннің – талабы. Батыс Қазақстан Облысының сыртқы экономикалық байланыстар саласындағы орнын тұрақтандырып, рөлін мейілінше арттыру бағыттарында қолға алатын жұмыстар жеткілікті. Бұл жұмыстардың негізгілерінің ішінде аяқталған кешен құрып, экспорттағы шикізат бағытын жөнелу үшін сыртқы экономикалық байланыстар саласын, дайын өнім өндіретін аяқталған техникалық кешендер құрып, өндіру салаларын экстенсивті дамудан интенсивті дамуға көшіріп, дүниежүзілік деңгейдегі жаңа технологияларды пайдалануды мақсат тұту керек.

Аталған салалар мен өндірістерді шұғыл дамыту өлкенің экспорттық әлеуетін ұлғайтып қана қоймай, жұмыспен толық қамту мәселесіне де қолайлы жағдай жасайды. Егер республикадағы жұмыс күшінің салыстырмалы арзандығы мен қолда бар шикізатты, мысалы, өндірістік қалдықтарды жеңіл және тез іске асыруға болатындығын ескерсек, олардың экономикалық тиімділік деңгейі жоғары екендігі түсінікті. Сондықтан да келесі бағыттарды қарастыру қажет:

1. Кеден Одағы елдерімен үшінші елдерге байланысты біріңғай тауар саясатын құрастыру.

Қолданылып жүрген тауар режимдерін талдау және ел қатысушыларымен біріңғай тауар режимінің параметрлерін қарастыру, екіншіден сыртқы әріптестермен келісім шарттарға отыру.

2. Біріңғай Кеден тарифін еңгізудегі компенсациялық механизм құрастыру.

Біріңғай Кеден тарифін еңгізуден кейін бюджетке түсімдерінің азайтылған елдерге компенсация төлеу.

3. Тауардың пайда болу сертификатының біріңғай формасын еңгізу.

Барлық Кеден Одағы шекарасында қолданылатын Тауардың пайда болу сертификатының біріңғай формасын еңгізу қажет. Бұл

бағыттың дамуы, тауарлардың кеден одағы территориясында еркін жүруге мүмкіндік береді.

4. Кеден Одағының сыртқы шекаралардың қаржы механизмін құрастыру.

Кеден Одағының сыртқы шекаралардың жағдайын тұрақтандыру мақсатында қаржы ведомстволары мен институттарға бірінғай қор құрастыру. Бұл қордың құралдарына жаңа құрал жабдықтар, кеден посттарының жөндеу мен реконструкциялауға, кадрларды қайта оқытуға жұмсалады.

5. Кеден Одағы шеңберінде инвестициялық қарым қатынасты дамыту. Кеден Одағы шеңберінде бірігей өндірістің, халықаралық кластердің пайда болуына және бюджетке салық түсімдері мен басқа да түсімдердің, экономикалық өсуіне септігін тигізеді. Кеден Одағы елдерінің экономикаларын модернизациялау туралы сұрақ туып жатыр. Анализдерге сүйінсек бұл процесс алғашқы фазасында тұр деп айтуға болады.

2012-2014 жылдары «үштіктің» мемлекеттері қаржы, банк және сақтандыру қызметтеріне тең дәрежеде қолжетімділік жағдайын жасауды, инвестициялық қызметтер үшін тең құқықтық ахуал туғызуды, валюта операцияларындағы шектеулерді алып тастауды көздейді.

Бірінғай экономикалық кеңістік аясында заңды және жеке тұлғалар үшін қызмет көрсету нарығына жол ашылмақ, лицензияланатын қызмет түрлерінде лицензияларды өзара тану және осы саладағы ұлттық заңдылықтарды үйлестіру көзделуде. Жұмыс күші миграциясы үшін шектеулер алынбақшы.

7. Батыс Қазақстан облысының сыртқы экономикалық байланыстарды жетілдіру бағыттары

Қазақстан іргелес елдермен әлемдегі ең ұзақ құрлық шекаралары халықаралық шарттармен бекітіп, көршілес және әлемнің жетекші елдерімен достық және өзара пайдалы ынтымақтастық қатынастары құрды. Бүгін еліміз 138 мемлекетпен дипломатиялық қарым-қатынас орнатты. Қазақстанның шетелдерде 70-тен астам дипломатиялық миссиялары, кәсіби дипломаттарының жеткілікті саны бағ Шетелдермен белсенді ынтымақтастықтың нәтижесін

мемлекетаралық, үкіметаралық және ведомствоаралық деңгейде 3 мыңнан астам әртүрлі салалардағы халықаралық шарттар жасалды.

Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық табыстары сыртқы экономикалық байланыстардың негіздерін – экономикалық дипломатияны бекітті, елдің индустриялық-инновациялық бағдарламасын іске асыру мақсатында тікелей шетел инвестицияларын және жаңа технологияларын тарту үшін жағымды сыртқы ортаны құру оның басымдықтары болып қалуда.

Елбасының дана және көпқырлы саясатының арқасында тәуелсіздік жылдары ішінде Қазақстан экономикасына 130-дан астам млрд. доллар тартылды, жан басына шаққандағы табыс 9 мың доллардан асты. Қазақстан – Орталық Азияға келген барлық сыртқы инвестициялардың 80%-дан астамының қабылдаушысы. Әрбір іске асырылған инвестициялық жоба – ұлтымыздың және Қазақстанның әрбір жеке азаматының әл-ауқатының кепілі. Инвестициялар мен инновациялар жаңа мыңжылдықтағы жаңа Қазақстанның қозғалтқыш күштері болып табылады. Халқымыздың әл-ауқатының өсімі үшін СІМ Қазақстан экономикасына инвестицияларды, инновацияларды және жаңа технологияларды тарту ісі бойынша көп еңбекті қажет ететін жұмысты жалғастыруда.

Сыртқы саясат және дипломатия әрқашанда елдің әлеуеті мен қуатының көрсеткіші ретінде қала береді. Біз қарқынды дамып келе жатқан көпұлтты еліміздің мүдделеріне халықаралық аренада табысты өкілдік етудеміз.

Еліміздің жаһандық және өңірлік деңгейлердегі көпжақты құрылымдар жұмысына белсенді қатысуы халықаралық беделіміздің күшеюіне мүмкіндік беруде. Бұл ретте Қазақстан қызметі БҰҰ жарғысының мақсаттары мен қағидаларына сәйкес келетін халықаралық ұйымдарда ғана көрініп отыр.

БҰҰ мүшесі ретінде, өткен жылдар ішінде Қазақстан осы беделді көпжақты ұйымда көрнекті орынға ие бола алды. Қазақстандық бастамалардың бірқатарын әлемдік қоғамдастық қолдады, бұл еліміздің жағымды халықаралық беделінің қалыптасуына жәрдемдесті. Кейбіреулері ілгерілету кезеңінде тұр. Сөйтіп, Қазақстан БҰҰ Бітімгерлік күш-жігер қорын құруды, Жаһандық энергетикалық-экологиялық стратегияны қабылдауды ұсынды, «Жасыл көпір» кең ауқымды экологиялық бастаманы және бірқатар басқа идеяларды алға шығарды. Мемлекетіміз 2017-2018 жылдарға БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің тұрақты емес мүшелігіне өз кандидатурасын ұсынып отыр.

Уақыт қатарлары – бұл қандай да бір экономикалық объектіні әртүрлі уақыт моменттерінде сипаттайтын деректер. Экономика-статистикалық талдаулар жүргізген кезде зерттелуге тиіс белгілердің мәндерінің сипатталуы маңызды орын алады. $X_1, X_2, \dots, X_t, \dots$ шамаларының тізбегі түрінде берілуі мүмкін. Мұндай тізбекті уақытша қатар деп атайды. Экономикалық – статистикалық талдаудың негізіне зерттелетін объектілердің өзіндік ерекшеліктерін білу жатады.

Кесте 9. 2001-2011 ж.ж. Батыс Қазақстан облысының экспорт пен импорт операциялары бойынша экономикалық көрсеткіштер

Жыл	Экспорт	Импорт
2001	478,8	265,3
2002	521,6	379,8
2003	643,3	408,6
2004	753,3	513,9
2005	863,2	689,2
2006	976,6	884,2
2007	1045,5	913,2
2008	1485,5	1228
2009	822,6	1004
2010	1203,9	651,3
2011	1340,56	890,5

Зерттеу жұмысында маусымдық факторды есептеудің және тренд теңдеуін анықтаудың тәсілі қолданылды. Ол тәсілдің мәнісі мынада: уақыт қатарлары бойынша оның графигі анықталады; трендтің түрі және теңдеуі таңдалынады; трендік мәндер берілген мәндерден жіктеліп маусымдық фактордың мәні есептеледі; маусымдық фактордың негізінде барынша дәл трендтің теңдеуі анықталады.

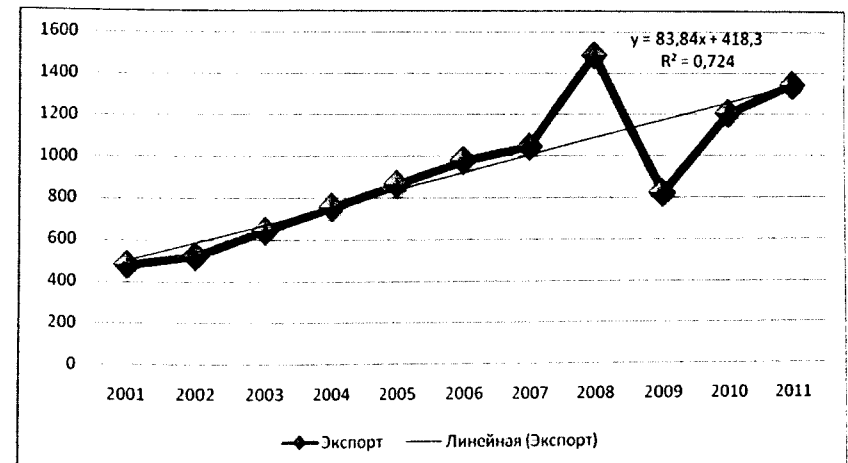
Аталған тәсілді қолдану қарапайым, әрі оның негізінде анықталған тренд теңдеуі және маусымдық фактор барынша нақты болып келеді. Сипатталған әдісті қолданып Батыс Қазақстан облысының 2001-2011 ж.ж. көрсеткіштері негізінде болатын трендік модельдердің компоненттері айқындалды [37].

Бұл зерттеуді жүргізген кезде БҚО-ның 2001- 2010 жылғы экспорт бойынша нақты мәліметтер алынып, графигі тұрғызылды. Шыққан графигі бойынша сызықтық тренд түзуі салынып, келесі теңдеу және детерминация формуласын көрсетті:

$$y = 83,84x + 418,3 \quad R^2 = 0,7 \quad (1)$$

Бұдан экспорттың жыл сайын 83,84 есе өсіп келе жатқанын айтуға болады. Мұндағы детерминация коэффициенті төмен болып отырғанын айтуға болады, яғни жылдарға қарамастан басқа да факторлардың тигізетін әсері мол.

Жоғарыдағы формула арқылы алдағы жылдарға болжам жасап, кесте және графигі тұрғыза аламыз. 2001 – 2011 жылғы нақты көрсеткіш бойынша ең жоғарғы мән 1485,5 млн. АҚШ долларды 2008 жылы көрсетті.

Сурет 14. 2001-2011 ж.ж. Батыс Қазақстан облысының экспорт көлемінің динамикасы

Ал болжам бойынша 2014 жылы бұл көрсеткіш 1592,09 млн. АҚШ долларды құрайды. Экспорт елеулі түрде өсіп келе жатқанын көріп отырмыз.

Кесте 10. 2001-2014 ж.ж. Батыс Қазақстан облысының экспорт операциялары бойынша нақты және болжамды көрсеткіштер

Жылы	Нақты көрсеткіш	Болжамды көрсеткіш
2001	478,8	
2002	521,6	
2003	643,3	
2004	753,3	
2005	863,2	
2006	976,6	
2007	1045,5	

2008	1485,5	
2009	822,6	
2010	1203,9	
2011		1340,562
2012		1424,404
2013		1508,246
2014		1592,088

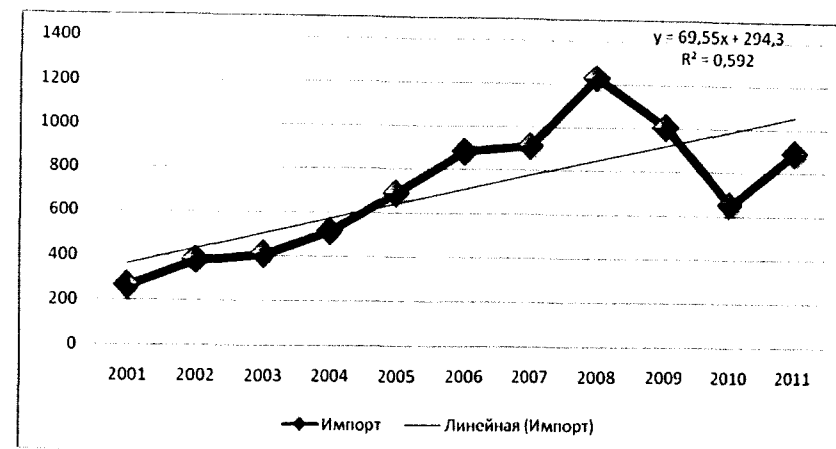

Сурет 15. 2001-2014 ж.ж. Батыс Қазақстан облысының экспорт көлемінің динамикасы

Сонымен бірге БҚО-ның 2001- 2010 жылғы импорт бойынша нақты мәліметтер алынып, график тұрғызылды. Шыққан график бойынша сызықтық тренд түзуі салынып, келесі тендеу және детерминация формуласын көрсетті:

$$y = 69,553 + 294,3x \quad R^2 = 0,5 \quad (2)$$

Бұдан импорттың жыл сайын 80,80 есе өсіп келе жатқанын айтуға болады. Мұндағы детерминация коэффициенті төмен болып отырғанын айтуға болады, яғни жылдарға қарамастан басқа да факторлардың тигізетін әсері мол.

Сурет 16. 2001-2011 ж.ж. Батыс Қазақстан облысының импорт көлемінің динамикасы

Кесте 11. 2001-2014 ж.ж. Батыс Қазақстан облысының импорт операциялары бойынша нақты және болжамды көрсеткіштер

Жылы	Нақты көрсеткіш	Болжамды көрсеткіш
2001	265,3	
2002	379,8	
2003	408,6	
2004	513,9	
2005	689,2	
2006	884,2	
2007	913,2	
2008	1228	
2009	1004	
2010	651,3	
2011		890,585
2012		936,02
2013		981,455
2014		1026,89

Жоғарыдағы формула арқылы алдағы жылдарға болжам жасап, кесте және график тұрғыза аламыз. 2001 – 2010 жылғы нақты көрсеткіш бойынша ең жоғарғы мән 1228 млн. АҚШ долларды 2008 жылы көрсетті. Ал болжам бойынша 2014 жылы бұл көрсеткіш 1026,89 млн. АҚШ долларды құрайды. Импорттың төмендеп келе жатқанын көріп отырмыз.

Сурет 17. 2001-2014 ж.ж. Батыс Қазақстан облысының импорт көлемінің динамикасы

Уақыт қатарларын зерттеудегі басты мақсат көп жағдайда факторлардың сандық мәнін анықтау және соның негізінде болжамдық мәнді есептеу болып табылады. Негізінде уақыт қатарларына әсер ететін факторлардың барлығы да маңызды дегенмен де әсіресе болжау кезінде ағымды, яғни айтқанда трендті анықтау маңыздырақ деп есептейміз. Трендтің дұрыс болмауы қате шешім қабылдауға әкеліп ұрындыруы мүмкін. Трендті қорытудың бірнеше тәсілдері бар. Олар арнайы әдебиеттерде қарастырылған. Аталмыш жұмыста экспонентті жылжымалы әдісі қарастырылды. Айтылған әдістің принципі мынада: Уақыт қатарының әрбір тегістелеген мәні алдыңғы мәндердің функциясы болып табылады.

Уақыт қатарларын әрбір компонентке жіктеу және олардың сандық мәнін анықтау кез-келген экономикалық процесті сипаттауға мүмкіндік береді. Сондықтан трендік модельдердің компоненттерінің сандық мәнін барынша дәл есептеу маңызды. Оларды есептеу тәсілдері математикалық-статистикалық әдебиеттерде кеңінен сипатталған.

Экономика - статистикалық талдау көмегімен әрбір фактордың жеке - жеке әсерлерін және олардың әр түрлі қалыптасуларын ерекшелеуге, зерттеуге және бағалауға мүмкіндік болады.

Қазақстанда сыртқы экономикалық байланыстарды жетілдірудегі мемлекеттің рөлі зор. Қазақстанда сыртқы экономикалық байланыстар әлемдік шаруашылық жүйеге кірудегі экономикалық қызығушылықтарды артуына қарай жүргізіледі. Экономиканың дамуында сыртқы экономикалық байланыстарға жағдайлардың жасалмауы және сыртқы байланыстардың диверсификациялаудың төмен деңгейін айтуға болады. Мұның барлығы ұлттық экономиканың сапасына және дамуына әсер ететін сыртқы экономикалық байланыстарды мемлекеттік дұрыс реттелмеуінен пайда болды.

Мұнда кері факторлардың әсері мол:

- ұлттық экономиканың кері сыртқы байланыстарға тәуелділігі;
- Сыртқы экономикалық байланыстарды реттейтін заңнамалық базасының жетілмеуі;
- СЭҚ реттейтін институционалдық қамсыздандырудың оптимальсыздығы;
- сыртқы экономикалық жүйенің бағыттарының диверсификацияның төмендігі.

Осыған сәйкес сыртқы экономикалық байланыстарды мемлекеттік реттеудің келесі жетілдіру бағыттары ұсынылды [42].

1. Мемлекеттің сыртқы экономикалық саясатын жетілдіру. СЭҚ-ды мемлекеттік реттеу сыртқы экономикалық саясатын жүзеге асыруына бағытталған. Сондықтан да оның әрқашан актуализациясымен қамсыздандыру қажет. Қазіргі кезде әлемдік шаруашылықтың Қазақстанның ұлттық экономикасына әсері сыртқы экономикалық байланыстарды бақылау және ұйымдастыру функциялары арқылы мемлекеттің орнын арттыру қажет. Басқаша айтқанда, мемлекет – сыртқы экономикалық қатынастарды реттейтін басты ұйымдастырушысы. Ең біріншіден, мұндай жағдай дағдарыс кезінде және экономикалық тұрақтандыру кезеңдерінде үлкен рөл атқарады. Мұнда сыртқы экономикалық секторда мемлекетпен жоспарлау, ұйымдастыру, бақылау, талдау функцияларын дұрыс орындалуы маңызды орын алады. Осыған байланысты үкіметпен сыртқы экономикалық саясаттың мақсаттары мен міндеттерін, сыртқы экономикалық байланыстарды реттейтін механизм анықталу қажет.

Сыртқы экономикалық саясат шеңберінде мемлекетпен СЭҚ реттейтін басты мақсаттары болып келесілерді айтуға болады:

- жаңа шетел және бірінғай технологияларды жасау негізінде ұлттық экономиканың бәсекеге қабілетін арттыру;

- шетел лицензия мен патенттері арқылы ұлттық өнім сапасын жетілдіру;
- ұлттық сыртқы экономикалық мүделерді қорғау;
- ұлттық экономиканың сыртқы әсерлерге тәуелсіздігі;
- шетел нарығына ұлттық өнімдердің шығуына жағдай жасау;
- сыртқы экономикалық субъектілермен жақсы қарым қатынасты дамыту.

Бұдан ең бастысы болып келесі болуы керек - мемлекеттің ДСҰ-ның белді мүшесіне және қаржылық, ғылыми – техникалық, сауда – экономикалық ірі аймақтық орталыққа айналуы. СЭҚ-ды мемлекеттік реттеу механизмі сыртқы саясаттың мақсаттарын жүзеге асыратын әр түрлі әдістер болуы қажет.

СЭҚ-ды реттейтін заңнамалық-құқықтық базаны жетілдіру

1.1 «Сыртқы экономикалық қатынастарды мемлекеттік реттеу» туралы комплекстік заңды енгізу қажет болып отыр. Мұнда СЭҚ қажетті жағдай жасау үшін жүйелік негізде мемлекеттің принциптері мен міндеттері анықталуы қажет. Бұл құжат мемлекеттің ұлттық экономикасына сыртқы факторлардың әсерінен рөлін өзгеру мүмкіндігін ескеру қажет. Сыртқы факторларға: ұлттық экономиканың жағдайы мен даму қарқыны, әлемдік шаруашылықтың тенденциясы, сыртқы экономикалық конъюктураның жағдайы, әлемдік тауар нарығындағы жағдайлар жатады.

1.2 Сыртқы экономикалық байланыстардың бағыттары мен формаларына сәйкес заңдық құқықтық базаның регламентін өсіру. Атап айтқанда, сыртқы сауда қызметін реттейтін нормативті актілер, сауда және спецификалық тауар бойынша технология мен білімді алмастыру жөнінде қосымшалар қосу қажет.

1.3 Осы облыстағы барлық заңдық актілерге координация жүргізетін бірінғай механизм құру. Сонымен бірге ұлттық заңнаманы халықаралық құқықтық базасына сәйкес унификация және гармонизация процесін жүргізу. Сыртқы экономикалық байланыстардың әр түрлі бағыттарына нормативті құқықтық актілердің сводын жасау. Бұл шаралар сыртқы экономикалық қызмет сферасына құқықтық жағдайды жетілдіреді.

2. Сыртқы экономикалық қатынастарды мемлекеттік реттеудің институционалды қамсыздандыруды модернизациялау. Сыртқы экономикалық қатынаста мемлекеттің рөлін арттыру үшін арнайы жүйені құру қажет болып отыр - «Үкімет жанындағы Сыртқы экономикалық қатынастарды дамыту жөнінде Кеңес». Оның қызметі

сыртқы экономикалық қызметтің дамуына үлес қосады. Сонымен бірге бұл Кеңес әртүрлі ведомствоаралық, үкіметаралық, комиссиялардың жұмысын қадағалайды және ұйымдастырады. Кеңеске елдің сыртқы экономикалық байланыстарын координациялау, бұл облыста заңнамаға анализ жасау, халықаралық шарттардың орындалуына мониторинг жүргізу, СЭҚ механизмін арттыру бағыттарын талдау. Кеңес өзінің құрамына: министрстволар мен ведомстволардан, әр түрлі профессионалды ассоциациялардан, шағын және орта бизнес өкілдіктерін, эксперттерді қосады.

3. Сыртқы экономикалық байланыстарды информационды - аналитикалық қамсыздандыру. Мұнда негізгі міндеттер болып келесілерді айтуға болады [10].

3.1 Сыртқы экономикалық байланыстарды информационды қамсыздандыратын жалпы мемлекеттік жүйені құру. Үкімет жанындағы Кеңеске бұл жұмыстың координациясын жүргізуді беру.

3.2 СЭҚ қатысушылары мен бизнесмендерге информационды консультациялық жүйе құру. Мұнда республиканың сауда – өндіріс палатасынның мүмкіндіктері мен тәжірибесін қолдану жөн болып отыр. Бұл жүйе коммерциялық мәліметтерді жинау, маркетингтік мәліметтерге анализ жасау, информационды консультациялық кеңес беру, көрмелер ұйымдастыруды атқарады.

4. Теріс сыртқы экономикалық әсерлерден бірлескен қызметті жүргізу. Бұл жай емес көп факторлы міндеттер жалпы экономикалық мәселелерді шеше алатын аймақтық құрылымдарда және Қазақстанның мұндай мәселелерде тәжірибесі бар елдермен шешілуі қажет. Оларға ЕврАзЭҚ, ОЭС, ШОС және басқалары кіреді. Бұл үшін келесі шаралар қарастырылуы қажет.

Сыртқы шоктар мен дағдарыстан қорғану үшін, бірлескен қаржыландыру қорын құру дұрыс болатын еді.

5. Экономиканың бәсекеге қабілеттілігінің көтермелеуін әлемдік қолдау.

Қазіргі кезде елдің бәсекеге қабілеттілігін арттыру экономиканың төзімді дамуының қажетті факторы болып табылады. Жаһанданудың және халықаралық шоғырланудың қазіргі шарттары бәсекеге қабілеттілігінің артуына жаңа жол табуға мүмкіндік береді. Бұл қабілеттілігінің артуына жаңа жол табуға мүмкіндік береді. Бұл мақсаттың негізгі элементін қамсыздандыру инновациялық даму болып табылады. Экономиканың сыртқы секторының шешіміне жан-жақты қатысу қажет. Бұл арада біздің еліміз үшін сыртқы экономикалық қызметтің көкейкесті бағыттары келесілер болуы керек:

- ең перспективалы шетел технологиялық зерттеменің импорты;
- маңызды экономикалық нәтиже беретін шетелдік технологияларға лицензия және патенттерді алу;
- отандық және шетел қатысушылармен бірге бірлескен инновациялық-технологиялық бағдарлама және жобаларды дайындау.

6. СЭҚ мемлекеттік реттеуді экономикалық шарасының рөлін күшейту. СЭҚ мемлекеттік реттеудің тиімділігінің өсуінің факторы болып бизнес өкілдіктерінің есебі мен олардың белсенділігінің көтермелеуі болады. Бұл ең алдымен мемлекетпен жасалатын ынталарға тәуелді болады. Қазіргі кезде бұл мемлекеттік реттеу факторы жартылай орындалған. Сондықтан да сыртқы экономикалық қатысушыларға жоғары ынта беру үшін мемлекетпен реттеу шараларын дамыту қажет болып отыр.

Қазақстан, Ресей және Беларусь мемлекеттері өзара жаңа белеске, яғни, Бірыңғай экономикалық кеңістік форматындағы қарым-қатынасқа шықты. Бұл жағдайдың ерекшелігі неде дейтін болсақ, Бірыңғай экономикалық кеңістіктің құрылуы интеграцияның жаңа, бұрынғыларға қарағанда жоғары деңгейде дамуына мүмкіндік ашады. Мұны болашақта Еуразия экономикалық одағын құруға апаратын даңғыл жол деп те айтуға болады.

8. Кеден одағының негізгі бағыттарын жетілдіру

2012 жылдан бастап іске кіріскен Бірыңғай экономикалық кеңістік осы жылы 1 шілдеде өз қызметін тоқтататын Кеден одағының мұрагері ретінде оның жолын әрі қарай жалғастыратын болады. Сарапшылардың пікірінше, кеңістікке ену Қазақстан үшін тиімді. Себебі, қазір экономикалық интеграциялану жағдайында өмір сүрмесе, жаһандану тұсында еліміздің халықаралық нарықты жеке-дара жаулап алу қабілеті төмен. Былайша айтқанда, Қазақстан осы бірыңғай экономикалық кеңістік құрамына кіретін мемлекеттер арқылы ғана әлемдік экономиканың алпауыттарына төтеп береді [26].

Кеңістікті қалыптастырудағы басты мақсат қатысушы мемлекеттердің экономикаларының тұрақты және тиімді дамуы үшін жағдай жасау, халықтың әл-ауқатын арттыру болып отыр. Жалпы алғанда, экономикалық кеңістіктің негізгі алғышарты

тауарлардың, қызметтердің, капиталдың және жұмыс күшінің қатысушы-мемлекеттер шекаралары арқылы еркін қозғалысын қамтамасыз ету болмақ. Ал, тауарлардың еркін қозғалуы біріздендірілген кеден тарифтерін, сауданың еркін режимін қалыптастыруды, үшінші елдермен тауар саудасын реттеуді көздейді.

Кеден одағы мүшелерінің басшылары 2011 жылдың қараша айында «Еуразиялық экономикалық ықпалдастық туралы» Декларацияға және «Еуразиялық экономикалық комиссия туралы» шартқа қол қойған болатын. Бұл құжаттар негізінде алдымен БЭК құрылып, кейін Еуразиялық экономикалық одаққа айналдыру көзделген.

Жалпы БЭК қалыптастырудағы басты мақсат - қатысушы мемлекеттердің экономикаларының тұрақты және тиімді дамуы үшін жағдай жасау, халықтың әл-ауқатын арттыру болып табылады.

БЭК-тің негізгі принциптері - тауарлардың, қызметтердің, капиталдың және жұмыс күшінің қатысушы-мемлекеттер шекаралары арқылы еркін қозғалысын қамтамасыз ету.

Тауарлардың еркін қозғалуы принципі біріздендірілген кеден тарифтері, жалпы кедендік тарифті қалыптастыру негізінде өзара саудадағы шектеулерді алып тастауды және сауданың еркін режимін қалыптастыруды, үшінші елдермен тауар саудасын реттеу құралдарын қолдануды көздейді.

БЭК құру принциптері:

1. Ұлттық режим
 - БЭК операторларына ішкі резиденттеріне секілді тең жұмыс жағдайларын беру
2. Реттеудің бірдей принциптері
 - БЭК операторларына ішкі резиденттеріне секілді тең жұмыс жағдайларын беру
 - Келісімде тікелей нормаларды бекіту
 - Ұлттық режимді унификациялау
3. Ұлттық реттеу
 - Ұлттық органның регуляция функцияларының кеңейтуі

Бірыңғай экономикалық кеңістіктің құрылуы тауарлардың, қызметтердің, еңбек ресурсы мен капиталдың ортақ нарығын білдіреді. БЭК құрылған соң тараптардың көліктік және энергетикалық ресурстарға еркін және тең қолжетімділігі, мемлекеттік сатып алуларға қатысқанда резидент кәсіпорындарға

ұлттық режим, монополияға қарсы саясат нормаларының үйлесімділігі қамтамасыз етілетін болады.

Кеден одағына қатысушы елдер арасындағы әлеуметтік-экономикалық байланыстар дәстүрлі достық және серіктестік сипатқа ие. Қазақстан сауда-экономикалық, ғылыми-техникалық, гуманитарлық және басқа салалардағы өзара ынтымақтастық туралы жасалған келісімдер шеңберінде Ресей мен Беларусьтің көптеген өңірлерімен өзара ынтымақтастықта жұмыс істейді.

Қазіргі кезде тауар өндірушілердің бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін мемлекетіміз бизнесті қолдаудың жүйелі шараларын көрсетіп жатыр, соның ішінде отандық экспорттаушы кәсіпорындарды қолдау да бар. Өңірлік деңгейде бұл – “Бизнестің жол картасы – 2020” бағдарламасы. Оның шеңберінде экспорттаушыларға коммерциялық кредиттерді субсидиялау, кепілдік беру түрінде қолдау көрсетіледі.

Еліміздің көптеген кәсіпорындары мемлекеттік қолдаудың жоғарыда айтылған және басқа да түрлерін пайдаланып отыр. Басқа кәсіпкерлерге де өз бизнесін дамыту үшін мемлекеттік қолдау құралдарын белсенді пайдалану керек.

БЭК-тің келісім-шарттық-құқықтық базасын құру мақсатында Кеден одағы мемлекеттері басшыларының тапсырмасымен 17 келісім дайындалған. Бұл келісімдер негізінен 4 топқа бөлінген. Оның біріншісі, ортақ экономикалық саясат жүргізуді қамтамасыз етуге арналған келісімдер. Екінші топқа капитал және қызмет түрлерінің еркін қозғалысын қамтамасыз етуге бағытталған келісімдер топталған. Үшінші топ еңбек күшінің еркін қозғалысын реттеуге арналған. Төртінші топ табиғи монополиялық қызмет түрлеріне қолжетімділікті қамтамасыз етеді.

Кәсіпкерлерге нарықтың бос қуыстарын іздеу, өндіріс технологиясын жетілдіру, инновацияларды тарту, шығарылатын тауарлар, жұмыстар мен қызметтер сапасының жоғары деңгейін қамтамасыз ету керек. Бұл мақсаттарға жету үшін мемлекет ұсынатын бизнесті қолдау құралдарын кеңінен қолданған жөн.

Кеден одағы интеграциясының алғашқы нәтижесі: 2010 жылы елдер арасында тауар айналымы 28 % өсті. Айта кететін жай Беларусь мен Қазақстан арасында шекара болмағанымен, тауар айналымы 2,2 есе өсті. Мұнда Беларуське шығатын қазақстандық экспорт 5,4 есе өсті. Осының бәрі БЭК шеңберінде елдер арасында жаңа интеграция формасына кіргеннен айтуға болады [3].

Төмендегі кестеде БЭК-ке кіретін елдердің көрсеткіштері берілген. Беларусь бизнес жүргізу үшін жағдайларды жақсартып жатыр. Қазақстан да 2010 жылы жағдайлардың төмендеуіне қарамастан, бизнес жүргізу үшін шарттарының тұрақталды деп айтуға болады. Ресейде бизнес жүргізу үшін әкімшілік шектеулердің көптігінен, жағдай нашар болып отыр.

Кесте 12. БЭК елдерінің кәсіпкерлік қызметін жүргізу үшін қолайлы жағдайлар рейтингісінің динамикасы.

Атауы	2009	2010	2011	2009 – 2011 жылғы өзгеріс
Белорусия	82	64	68	-14
Қазақстан	64	74	59	-5
Ресей	118	116	123	5

Бірінғай экономикалық кеңестіктің құру кезеңінде келесі мәселелерді шешу қажет болып отыр:

- БЭК-те ЖҰТ-тың 90 % алатын Ресейдің ішкі нарығында әлсіз интеграциялық жағдай туып отыр;
- соңғы жылдары БЭК жалпы тауар айналымында ішкі сауда айналымының үлесінің төмендеуі;
- БЭК елдердің арасында ішкі сауда құрылымының төмендеуі, мұнда тауар айналымының 2/3 отын – шикізат тауарларына және металл құрайды (басқа экономикалық қауымдастықта ішкі сауданың минимум 2/3 бөлігін өңделген өндіріс құрайды).
- соңғы жылдары елдер арасында салалық сауданың интенсивтілігінің төмендеуі.

Осы мәселелерге қарамастын БЭК концепциясының қарқынды дамып отырғанын айтуға болады. Мұны тәуелсіз мемлекеттердің өз өкілеттіктердің жартысын экономикалық одақтың басқару органдарына беруінен көріп отырмыз [21].

БЭК экономикалық мүмкіндігі жоғары екенін айтуға болады. ТМД елдерінің жалпы сыртқы тауар айналымының 80 %-нан жоғары, ал әлемнің ЖҰТ 4 % құрайды.

Кесте 13. 2013 жылы БЭК елдерінің экономикалық саясатының келісілген сандық параметрлер және 2010 жылғы көрсеткіштер.

	Инфляция, %	Мемлекеттік бюджет дефициті, % ЖҰТ	Мемлекеттік қарыз, % ЖҰТ
Келісілген экономикалық параметрлер	Минимум +5 жоғары емес	3 жоғары емес	50 жоғары емес
Белорусь	9,9	2,5	37,4
Қазақстан	7,8	2,6	10,3
Ресей	8,8	4,1	9,3

БЭК –ті құру бойынша қол қойылған келісімдерде 2013 жылға дейін келесі сандық параметрлері бойынша экономикалық саясатты дайындау:

- мемлекеттік бюджет дефицитінің ЖҰТ –тың 3% - нан аспау қажет;
- мемлекеттік қарыз ЖҰТ –тың 50 % аспау қажет;
- инфляция деңгейі елдің инфляция деңгейінен 5 пайыздық деңгейден аспау қажет (13 кесте).

Қауымдастық шеңберінде нақты экономикалық жобалар іске асуда. Еуразиялық даму банкі, Дағдарысқа қарсы қор құрылды, ортақ энергетикалық жүйе жұмыс жасайды, бейбіт атом энергиясын өндіру саласында бірыңғай цикл ұйымдастырылды, көліктік логистика саласында әріптестік жалғасуда. Одақтың құрылуымен тауарлардың еркін қозғалысы қамтамасыз етілді.

Кәсіпкерлікті жүргізгенде қолайлы жағдайлар туралы айтқан кезде, салық туралы айтпауға болмайды. Бірінңай экономикалық кеңестікті құрған кезде бірінңай салық саясатын құру қажет болып отыр. Бүкіләлемдік банктің мәліметтерінен БЭК елдерінде салық төлей рейтингісі бойынша бизнес жүргізу шарттарының жақсаруынан қарамастан Белорусия елі соңғы орында тұр. 2010 жылы Белорусьте салық реформалары жүргізіле басталды, мұның нәтижесі болашақта көруге болады. Ресей Федерациясы өз жағдайын төрт жыл ішінде 25 позицияға қысқартып, 105 орынға ие болып отыр. Салық салудың мұндай деңгейі әлеуметтік және қауіпсіздікке кететін шығындардың өсуінен пайда болды. Белсенді экономикасы бар Қытай бұл рейтингте 158 орынға ие болып отыр, ал Үндістан 158 орында ие болып отыр. Бұл жағдай елдердің экономикасына инновациялық және өндірістік

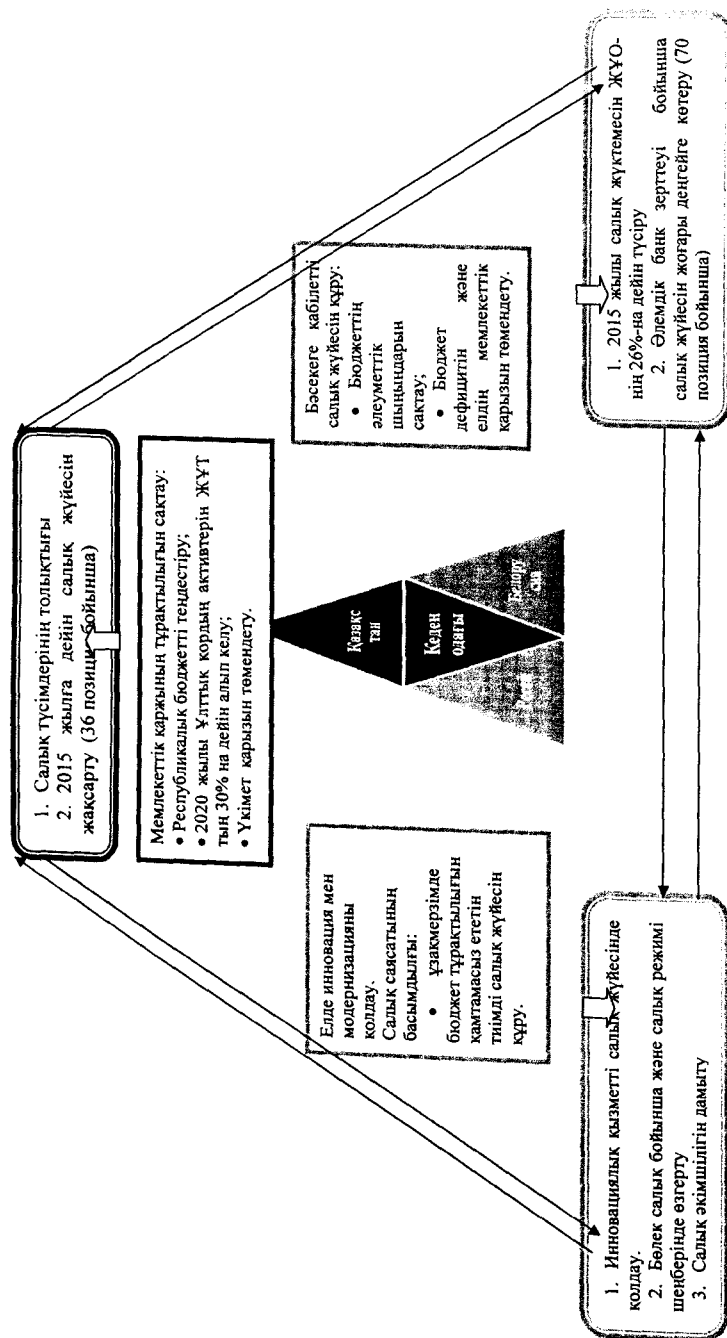
дамуына ықпал тиген жоқ. Қазақстан салық жүйесі бойынша бәсекеге қабілетті 50 елдердің арасына кіріп отыр бір жыл бұрын (бұл позицияны Оңтүстік Африка ие болды, 2011 жылы 43 позицияға дейін түсіп кетті) [22].

Кесте 14. БЭК-те салық төлеу бойынша рейтингісінің динамикасы.

	2009 жылы	2010 жылы	2011 жылы	2009 – 2011 жылғы өзгеріс	2015 жылғы рейтинг
Белорусь	181	183	183	2	70
Қазақстан	49	52	39	-10	36
Ресей	134	103	105	-29	59

БЭК шеңберінде нарықтардың бірігуі Қазақстанның экономикалық позициясын артады. 2010 жылы бірінңай кедендік тарифтің жұмыс істеуіне барлық жағдайлар жасалынды. БЭК елдері қаржы дағдарысынан кейін ұлттық экономиканың және салық жүйесін қарқынды дамуына алып келетін ұқсас ұлттық бағдарламалар дайындады.

Белорусияда ҚҚС бойынша салық мерзімі жыл болып саналады. Декларация 20, ал ҚҚС соммасы келесі айдың 22 төленеді. Тамақ тауарларына көбінесе 10 %, ал жоғары технологиялық тауарларға 10 және 12 % қолданылады. Жоғары технология паркісінде кәсіпкерлікпен айналысатын жеке тұлғаларға табыс салығы 9 % құрайды, ал қалғандары 15 % ставкасымен төлеп отыр. Жеке тұлға елде 183 күн болған жағдайда резидент болып саналады.

Сурет 18. Көкей одағы елдерінің салық саясаттарының даму бағыттары мен күтілетін нәтижелері
Ескерту: сурет автордың зерттеуі негізінде құрылған

77

18 суретте Көкей одағы елдерінің салық саясаттарының даму бағыттары мен күтілетін нәтижелері көрсетілген. Көкей одағына мүше әрбір елдің өзіндік салық саясаты бар. Бұл саясаттарының басты мақаттары бірдей.

Қазақстанда ҚҚС төлеушілері арнайы есепке тұрады, салық мерзімі болып квартал саналады. Декларация екінші айдың 15 кешіктірілмей тапсырылады және сол айдың 22-не дейін төленеді. Ауыл шаруашылығымен айналысатын кәсіпкер 10% ставка деңгейінде төлейді. Сонымен бірге мұнда шағын және орта бизнес иелеріне жеңілдіктер қолданылады. Жеке тұлға елде 183 күн болған жағдайда резидент болып саналады.

Ресейде салық кезеңі квартал болып саналады және төлем үш ай ішінде бөлініп төленеді. Кейбір тауарларға 10% ставка қолданылады. Жеке тұлғаларға табыс салығы 35% қолданылады. Жеке тұлға елде 183 күн болған жағдайда резидент болып саналады.

Сурет 19. Қазақстан Республикасының Көкей одағына кіру кезеңіндегі көкей саясатының даму бағыттары

Беларусияда салық саясаты 2011-2015 жылға арналған әлеуметтік – экономикалық даму бағдарламасында көрініп отыр. Бағдарламаның мақсаты – территорияда экспортталатын және

жоғары технологиялы тауарларды шығаратын жаңа өндірісті құру. Белорусияның мақсаты бизнес жүргізуге қолайлы жағдай жасайтын 30 елдің қатарына және адамдық потенциалын даму индексі бойынша алғашқы 50 елдің қатарына кіру болып отыр. Салық саясатына келетін болсақ салық төлемдердің 82-ден 24-ге дейін (Қазақстанда - 9, Ресейде – 11) қысқарту жоспарланып отыр. Салық есептеу уақытын 798 сағаттан 250 сағатқа (Қазақстанда - 271, Ресейде – 320) дейін қысқарады [49].

Қазақстанда 2009 жылы бюджет жүйесіне кірістердің төмендеуі болды. Бұл әлемдік деңгейде тұтынудың төмендігінен болды. Республикалық бюджеттің дефицитпен құрылуы мемлекеттік қарыздың өсуіне алып келеді. Қазақстанда қаржы есептілігі МСФО негізінде жүргізіледі. Бұл Кеден одағы елдерімен мәліметтерді ауыстыру жүйесі бойынша қарым қатынасты дамытуға оң ықпалын тигізеді. Қазақстанның салық саясаты БЭК мақсаттарына сай келеді деп айтуға болады.

Ресейде «2012- 2013 жылдарға арналған салық саясатының негізгі бағыттары» атты құжат қабылданды. Ресей Федерациясының салықтық жүктілік 28,5 % құрайды. Бұл өте төмен көрсеткіш болғанымен, бұл деңгейді төмендетуге келесі мәселердің болуынан төмендетуге болмайды:

- әлеуметтік, қауіпсіздік ортаға кепілдіктердің көп бөлінуі;
- ұзақмерзімді дамуда халықтың қартаюынан ресейлік зейнетақы жүйесінің баланстан тыс шығуы [55].

Қазіргі жаһандану дәуіріне сәйкес Еуропалық Одақ құқығының тәуелсіз мемлекеттер егемендігінен үстемдігін бақылауымызға болады. Еуропалық Одақ тәжірибесінен егеменді мемлекеттердің етене тығыз жақындасу мүмкіндігінің басымдығы, соның нәтижесінде ұлттық егемендігінің басым бөлігін жоғалтатындығы және аумақтық егемендікке ие бола отырып жаһандану дәуіріндегі өзгерістерге сәйкес мемлекет өз егемендігінен гөрі аумақтық егемендігі мүдделерін көбірек қорғауға мүдделі екендігін бақылауымызға болады. Жалпы Кеден одағы елдері ұлттық салық заңнамасын жетілдіріп отыр. Бұл Бірінғай экономикалық кеңестіктің қарқынды түрде дамуына оң ықпалын тигізеді.

1. Қазақстан Республикасының шекараға шектес субъектілеріндегі кедендік ресімдеу ұйымының нормативтік заңнама негізін жетілдіру.

2. Қазақстанның кеден органдарының басқа елдердің кеден әкімшіліктерімен қауіпсіздік және әлемдік сауданы жеңілдіру үшін стандарттарды қолдану

3. Мемлекеттік бақылауды жетілдіру

4. Қазақстан Республикасының шекараға шектес субъектілерінің ірі қалаларының шектеріне ірі көлік түйіндерінде кеден - логистикалық инфрақұрылымды дамыту.

5. Кедендік инфрақұрылымды дамыту және жетілдіру.

6. Кадрларды әзірлеу және қайта даярлау (кеден органдары және кеден ісі төңірегіндегі мамандардың лауазымды тұлғалары)

7. Қазақстан Республикасының шекарамен шектес субъектілеріндегі кеден органдарының тиімді жұмысын қамтамасыз ету мақсатында әлеуметтік саланы дамыту.

8. Қазақстан Республикасының кеден қызметінің құқық қорғау және коррупцияға қарсы қызметін жетілдіру.

9. Кедендік ресімдеу жүйесі және кеден бақылауын жетілдіруі.

9. Қазақстан Республикасы бойынша Кеден одағын қалыптастырудың ұйымдық құрылымын жетілдіру

2010 жылдың наурызында Қазақстан Парламентінің Сенаты Белоруссия, Ресей және Қазақстанның Кеден Одағы жұмыс регламентін белгілейтін келісімдерді бекітті. «Кедендік одақтың кеден шекарасы арқылы өткізілетін тауарлардың кедендік бағасын анықтау барысында дұрыс бақылау жүргізу реті туралы Келісімді бекіту туралы», «Кедендік одақтың кеден шекарасы арқылы өткізілетін тауарлардың кедендік бағасын ресми мәлімдеу реті туралы Келісімді бекіту туралы», «Дамушы және дамыған мемлекеттердің тауарларының шығу тегін анықтау ережелері туралы Келісімді бекіту туралы» заңдар қабылданды [19].

Егер Еуропалық Кеңесте интеграциялық ядро ролі Германия мен Францияға тиесілі болса, НАФТА да – АҚШ, Меркосура – Бразилия мен Аргентина, ал Еуразиялық кеңістікте интеграциялық ядро ролі ЕврАзЭС елдерінің ішіндегі басым экономикалық және әскери әлеуеті бар және өзара тиімді интеграцияның жақтаушылары болып табылатын Ресей мен

Қазақстанға тиесілі. Тек қана осы елдер тығыз интеграцияға сатылы түрде келеді. Дүние жүзілік сауда ұйымымен дайындалған интеграциялық сатылар, этаптар сызбасы жалпы түрде шынайы болады:

Еркін сауда зонасы: қатысушылар бір бірімен кедендік тарифтер мен квоталардың алынып тасталуы туралы келісім формасы.

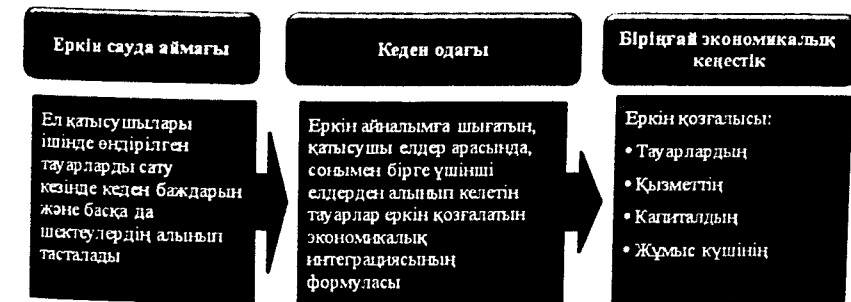
Кеден одағы: үшінші елдерге қатысты бірыңғай кедендік саясат.

Жалпы нарық: қатысушы елдер арасындағы өндірістің орын ауыстыруына кедергі болатын барлық факторлардың жойылуы. Экономикалық саясаттың толық келісушілігі және экономикалық көрсеткіштердің түзетілуі және т.б. сол сияқты сұрақтар осы процесс барысында шешіледі.

Экономикалық одақ: бұл сатыда жоғары экономикалық даму пайда болады. Келісілген (бірыңғай) экономикалық саясат жүреді және осы негізде барлық кедергілер алынып тасталынады. Мемлекетаралық органдар құрылады. Барлық қатысушы елдерде экономикалық түрлендірулер жүреді.

Валюталық одақ: экономикалық одақ және біруақытта көлемді экономикалық одақты құрушы формасы. Валюталық одақ мынадай белгілермен сипатталады: 1) ұлттық валютаның үйлесімді (бірлескен) ауыстырылуы; 2) қатысушы елдердің Орталық банкілерден қолдау көрсетілген валюта бағамымен келісе отырып орнату; 3) бірыңғай аумақтық валютаны құру; 4) осы халықаралық бірліктің эмиссиондық орталығы болатын бірыңғай аумақтық банк құру;

Толық экономикалық интеграция: біртұтас экономикалық саясат және соның салдарынан заң шығару базасының бейімделуі. Шарттар: 1) жалпы салықтық жүйе; 2) біртұтас стандарттардың болуы; 3) біртұтас еңбектік заң шығару және т.б. [41]

Сурет 20. ЕурАзЭҚ интеграциясының дамуы

Жоғарғы суретте ЕурАзЭҚ интеграциясының дамуы көрсетілген, яғни даму үшінші деңгейге дейін жетті. Алтыншы деңгей интеграциялық бірігуге қарағанда одақтық мемлекет ретінде сипатталады. Қазіргі кезеңде ЕО елдері интеграцияның 4-5 деңгейінде көрінді, сол кезде ТМД 2-3 деңгейде, және біршама динамикалық түрде дамитын аумақтық ұйым ТМД – ЕурАзЭҚ Шекаралық Ұйым және Біртұтас экономикалық Кеңістікпен келісілген құрастыру процесінің келесісінің нәтижелі ілгері жылжуы үшін өзіне тән тартымдық ұйым ретінде құрылған.

ЕурАзЭҚ мемлекеттерінің интеграциясының бірінші кезеңінде Шекаралық одақ және біртұтас шекаралық аумақты құрастыруды аяқтау мақсаты болған. Анығында, мамандардың айтуы бойынша, Ресей мен Белоруссияда қойылған баж салықтарының мөлшерін салыстырсақ, бірнеше ондаған позициядан-ақ айырмашылығын айқындай аламыз, Қазақстанмен салыстырғанда олардың саны 600-ге асады, ал Қырғызстанмен тек позицияның алтыншы бөлігімен ғана сай келеді [40].

Сондықтан да интеграцияның бірінші кезектегі мақсаты – біртұтас кедендік тарифтерді бекіту мен оларды біріздендіру, яғни (унификациялау). 1996 жылғы 29 наурыздағы Ресей Федерациясы, Қырғызстан Республикасы, Қазақстан Республикасы және Беларусь Республикасы араларындағы гуманитарлық және экономикалық аядағы интеграцияны тереңдету жөніндегі шарт негізінде қабылданған 1999 жылдың 24 маусымындағы № 403 – I «Кедендік Одақ және біртұтас экономикалық кеңістік туралы шартты ратификациялау» туралы Қазақстан Республикасының заңы интеграцияның тереңірек

дамуына, ТМД қатысушы мемлекеттердің экономикасының жақындасуына, өндірістік және ғылыми-технологиялық байланыстардан туындайтын экономиканың өзара толықтырылу және өзара тәуелділігінің жандануын арттырды. Шарт халықаралық құқықтың қағидалары мен нормаларына: 1993 жылдың 24 қыркүйегіндегі «Экономикалық одақ жасау туралы» Шартына, Біріккен Ұлттар Ұйымының Жарғысына және Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығының Жарғысына негізделген.

Кесте 15. Қолданылып жатқан және бірінғай кеден тарифі бойынша импорттық баждың орташа арифметикалық көлемін салыстыру

Атауы	Қазақстан	Ресей	Бірінғай кеден тарифі
Орташа деңгейі	6,2%	10,6%	10,6%
Өндіріс тауарлары үшін	4,6%	9,4%	8,5%
Ауыл шаруашылық тауарлары үшін	12,1%	15,1%	16,7%

Екінші кезең Біртұтас экономикалық кеңістік құруды мақсат етіп қойды. Біртұтас экономикалық кеңістік ұғымы бұл – экономиканы реттеудің біртекті механизмдерінен тұратын, нарықтық қағидалар мен үйлесімді құқықтық нормалардың қолданылуына негізделген, біртұтас инфроқұрылым, үйлесімді салық, ақшалай несие, валюталық-қаржы, саудалық және тауарлар қызметтері, капитал және жұмысшы күшінің еркін қозғалысын қамтамасыз ететін сауда және кеден саясаттарын жүзеге асыратын тараптардың территориясынан құралған кеңістік деп ұғынылады. Біртұтас экономикалық кеңістікті құрастырудың ең маңызды қағидалары: кемсітпеу қағидасы; өзара пайда қағидасы; (эмбебап) ортақ қағидалар. Қабылданған міндеттемелер еріктілік, тең құқықтық жауапкершілік қағидаларына сүйенеді.

Келісім шарт біртұтас экономикалық кеңістіктің белгілі бір кезеңін құрауын ескереді. Кезеңнен кезеңге өткен сайын

тараптардың арасында осы келісім шартта қабылданған міндеттемелердің дұрыс орындалуы қадағаланады. Экономикалық ынтымақтастықта әрбір тараптардың макроэкономикалық көрсеткішінің параметрлері кезеңдерге сәйкес келуі тиіс. Мемлекеттердің азаматтарының еркін орын ауыстыруы Біртұтас экономикалық кеңістікті қамтамасыз етеді. Еркін орын ауыстыру тараптардың қатынасындағы кез келген кемсітуді жоюды және бір іздендірілген заңға сүйену тәртібін қалыптастыруды ойластырады.

2000 жылы 10 қазанда Астанада құрылып бастау алған, «Еуразиялық экономикалық қауымдастықты құру шартын ратификациялау туралы» Қазақстан Республикасының 2001 жылдың 2 сәуіріндегі қабылданған заңы 2001 жылдың 30 мамырында күшіне енді. Қазақстан Республикасы, Қырғызстан Республикасы, Ресей Федерациясы және Тәжікстан Республикасы мемлекеттерінің арасында халықаралық келісімшарт қабылданды. Мұндағы негізгі мақсат – әлемдік экономиканы дамыту, халықаралық сауда жүйесіне кіру, өз халықтарының өмір деңгейін жоғарлату, экономикалық әлеуетінің тиімді қолданылуын қамтамасыз ету. Бір сөзге келе отыра міндеттемені өз жауапкершілігіне алды. Мемлекет басшыларымен 2003 жылдың 27 сәуірінде Душанбеде болған Мемлекетаралық кеңесте «ЕуроАзЭСті дамытудың 2003-2006 жылдарға арналған басым бағыттары» туралы құжат қабылданды. Мемлекеттердің президенттері үкіметтерге осы мәселелерді ЕуроАзЭС бірігу комитеттерімен бірлесіп талқылауды соңына дейін аяқтауды тапсырды. Душанбеде қол қойылған құжат жүз елуден артық халықаралық шарт жобаларын қамтиды. Осымен еркін сауда аумағының қалыптасуы аяқталып, нәтижесінде Кеден Одағы құрылып, нәтежесінде біртұтас экономикалық кеңістік қалыптасады.

Интеграцияның қарапайым түрінен неғұрлым күрделі нысанына біртіндеп өту (еркін сауда аумағынан кедендік одаққа, сосын жалпы нарық және экономикалық одаққа), күрделі және ұзақ уақытты қамтыса да, әлемдік тәжірибе көрсеткендей өзін-өзі ақтаған үрдіс деп айтуға болады. Елдер арасындағы сауда-экономикалық қатынастарының кезекті тәртіппен сатылардан өтуі қаншалықты меңгерілсе, интеграция үрдісі соғұрлым тезірек өтуіне жол ашылатындығы және экономикалық жағдайлардың

жасалуымен тығыз байланысты болатындығы белгілі. Интеграциялық үрдістің заңдылық екенін елеу, сәйкесінше дайындықсыз жоғары сатысына секіріп кетуге талпыныс жасау интеграциялық топқа қатысушылар арасындағы қатынаста дағдарысқа әкеліп соқтыратындығы, нәтижесінде интеграциялық үрдістің дамуын тежейтіндігі белгілі [34].

Еуропалық экономикалық комиссия халықаралық ұйым болып табылады. ЕурАзЭҚ мекеме туралы келісім шарт БҰҰ секретариятында тіркелген, 2003 жылдың желтоқсанда ЕуроАзЭҚ – қа БҰҰ ұйымының Бас Ассамблеясының жанындағы бақылаушы мәртебесі берілді.

Мүдделі елдердің нақты кезеңде даму тиімділігі қатысушы елдердің өз егемендігінің бөліктеріне байланысты. Дәл осы сұрақ ТМД да осыған дейін қаралмаған. Достықтың қатысушыларын әр қайсысы ұлттық заңымен ортақ мүдделі мәселелерді шешуді қарастырды. Бұл ТМД шеңберінде қолданылған құжат емес, іс жүзінде жүзеге асыралатын әрекет.

1991 жыл 8 желтоқсанынан 1997 жылдың тамыз айына дейін ТМД аясында қабылданған 856 құжаттың 754 (88,1 пайызы) қабылданған күннен бастап күшіне енген, ал 102 құжат (11,9 пайызы) ТМД қатысушы мемлекеттердің мемлекетішілік процедураларын орындау немесе ратификациялауды қарастырады. Ратификациялауға жатқызылған 31 құжаттың 21 күшіне енсе, ал 10 қажетті ратификациялық грамоталардың жетіспеуінен күшіне енбей қалды. Мемлекет ішіндегі процедураны қарастыратын 71 құжаттың 52 – сі күшіне енсе, мемлекетішілік процедуралардың орындалғаны жөнінде мәлімдеме болмағандықтан 19 күшіне енбей қалды [30].

Еуразия елдерінің жаңа этап қалыптасуындағы интеграция мәселелері ЕурАзЭҚ құру туралы келісім шартының 1 бабында көрініс тапқан. Келісім жасайтын тараптар халықаралық құқықтың егемендігі және субъектілердің тең құқығы болып табылады. Кейбір функциялар жаңа аймақтық біріктірудің өкілеттіліктерін сақтау идеясын басшылыққа алады. Білім және ғылым, техника және технология, сауда және қызмет саласының, ішкі және сыртқы саясаттың келісуі, әскери өнеркәсіптік экологиялық, экономикалық заңға сүйеніп саяси кеңістік құрайды.

Кесте 16. Беларусь, Қазақстан, Ресей мемлекеттері арасында Бірінғай экономикалық кеңестікті құрайтын келісімдердің тізімі

I. Экономикалық саясат	1.Макроэкономикалық саясатты келісу туралы келісім 2. Біртұтас қағидалар және табиғи монополия субъектілерінің қызметтің реттеу ережелері туралы келісім 3. Біртұтас қағидалар және бәсеке ережелері туралы келісім 4. Өнеркәсіптік жәрдемақылардың бірдей беруі ережелері туралы келісім 5. Ауыл шаруашылығының мемлекеттік бірдей қолдауы туралы келісім 6. Мемлекеттік сатып алулар туралы келісім 7. БЭК мүше мемлекеттерінде қызмет және инвестиция саудасы туралы келісім 8. Қорғау және зияткерлік меншікті қорғау саласында біртұтас қағидаларын реттеу туралы келісім
II. Капиталдың еркін айналымы, валюталық саясат	9.Қаржы нарығында капиталды еркін қозғалыс үшін шарттардың жасауы туралы келісім 10.Валюта саясатының үйлесімді қағидалары туралы келісім
III. Энергетика, көлік және байланыс	11.Беларусь Республикасы, Қазақстан Республикасы және Ресей Федерациясының мұнай өнімдері 12.Мұнайдың ортақ нарығында ұйымдастыру, басқару, жұмыс жасау туралы келісім 13. Электроэнергетика саласында табиғи монополия қызметіне, баға белгілеу және тариф саясаттың қамтамасыз етуі туралы келісім 14.Газ тасымалдау жүйелері бойынша

	табиғи монополиялардың қызметінде рұқсат ережелері туралы келісім, Темір жол көлігі саласында табиғи монополия қызметін реттеуі туралы келісім
IV. Жұмыс күшінің еркін қозғалысы	15. Үшінші мемлекеттермен жасырын еңбек миграциясы қарсы әрекеті бойынша істестік туралы келісім 16. Еңбекші-мигранттар және олардың жанұя мүшелерінің заңдық мәртебесі туралы келісім
V. Техникалық реттеу	17. Беларусь Республикасы, Қазақстан Республикасы және Ресей Федерациясы елдерінде техникалық реттеуде бірінғай қағидалар мен ережелерін қолдану туралы келісім

Жоғарғы кестеде Беларусь, Қазақстан, Ресей мемлекеттері арасында Бірінғай экономикалық кеңестікті құрайтын келісімдердің тізімі берілген. Жалпы осы мемлекеттердің арасында құрылған келісімдерді бес топқа бөлуге болады. Келісімдердің көбі экономикалық саясатқа бағытталған [51].

ЕурАзЭҚ органдарының шешімдері қабылдануы ЕурАзЭҚ-ның келісуші Тараптардың ұлттық нормативтік құқықтық актілерін ұлттық заңнамаға сәйкестендіруі арқылы жүзеге асырылады. Осы шартты жүзеге асырудағы Келісуші Тараптардың міндеткерліктерді атқаруын қадағалау, Қауымдастықтың шегіндегі басқа да заңды күші бар шарттар мен ЕурАзЭҚ органдарының шешімдері Қауымдастықтың органдары құзыреті негізінде іске асырылады.

Еуропалық одақта шартты орындаудың нақты жүйесі бар болып, ұлт үстілік жалпы еуропалық құқық қағидасы әсер ететін болса, ЕурАзЭҚ мен ТМД ұйымдарында шартты орындаудың нақты жүйесі жоқ. Мұнда бірігу шарттары туралы мәселе туындайды. Сол себепті, Еуропалық одаққа жаңа мүшелер қабылдау үшін «Копенгаген критерийлеріне» назар аударылған. Ол Копенгагендегі Еуропалық одақтағы саммитте қабылданған:

1. Саяси салада-демократиялық жүйеге кепілдік беретін, заңның үстемдігін қамтамасыз ететін, адам құқықтарын сақтайтын, сыйластық қағидасын және азшылық топтарды қорғау институттардың тұрақтылығы маңызды роль атқарады.

2. Экономикалық салада-нақты күші бар нарықтық экономиканың болуы, одақ шегінде бәсекелестік пен нарық заңнамаларына төтеп беретіндей деңгейді қамтамасыз ету маңызды фактор.

3. Мүшелік бойынша міндеттемені өз жауапкершілігіне алу, сонымен қатар Еуропалық Одақтың саяси, экономикалық, қаржылай одақтарының мақсаттарын ұстану [23].

ТМД барлық дерлік мемлекеттер жариялағанымен, нақты із жүзіндегі институттар тек кейбір мемлекеттерде ғана қалыптасты. Олар мемлекеттегі демократиялық жүйені, заңның үстемдігін, адам құқықтары сақталуын қамтамасыз етеді; Ресей мен Қазақстан дүние жүзінде нарықтық экономикалық мемлекеттер деп танылған. Алайда дамыған мемлекеттермен бәсекелес болатын деңгей туралы айту әлі ерте, ал ішкі аймақтық мемлекеттер арасындағы бәсекелестікпен күресу - бірігуді одан ары созуға алып келеді. Мүшелік бойынша міндеттемені өз жауапкершілігіне алу дегеніміз мемлекеттің өз егемендігінің бір бөлігін жоғалтуын білдіреді, ал посткеңестік мемлекеттің көпшілігі мұндайға әзір даяр емес.

Еуроодақтағы шешім қабылдау бойынша қызмет ететін ұйым Министрлер Кеңесі болып табылады. Ол әрбір қатысушы мемлекеттің өкілінен тұрады. Аталған ұйымда шешімдер негізінен квалификацияланған көпшілік дауыспен немесе бірауыздан қабылданады. Дауыс берудің салмағы әр мемлекеттегі халық санымен тығыз байланысты.

ЕурАзЭҚ құрамында келесі ұлтүстілік органдар қызмет етеді: Мемлекетаралық Кеңес, Интеграциялық Комитет, Парламентаралық Ассамблея, Қауымдастық соты оның құрамына келісуші мемлекеттердің басшылары мен үкімет басшылары кіреді. Мемлекетаралық Кеңес Қауымдастықтың қатысушы мемлекеттерінің мүдделері туралы принципалдық сұрақтарды қарастырады, стратегияны айқындайды, интеграцияның даму бағыты мен болашағын жоспарлайды. Мемлекетаралық Кеңес барлық шешімдерді консенсус арқылы қабылдайды, тек Қауымдастықтың мүшелігі туралы шешімді тоқтата тұру мен

одан шығу жайлы шешімдер, «Консенсус алу Келісуші Тараптың дауысы» қағидасы арқылы қабылданады. Сол себепті, ЕурАзЭҚ ең жоғарғы деңгейіндегі шешімдер тек бірауыздан қабылданғанда ғана күшіне енеді. Ал кез келген мемлекеттің қабылданған шешімге қарсылық білдіруі вето ұғымын білдіреді.

Мемлекетаралық Кеңестің стратегиялық шешімдерін Интеграциялық Комитет жүзеге асырады, және ЕурАзЭҚ тұрақты қызмет ететін органы болып табылады. Оның негізгі қызметтері: ЕурАзЭҚ органдарының өзара қарым қатынаста болуы, Мемлекетаралық Кеңестің мәжілісіне ұсыныстар дайындау және оның деңгейін анықтау, ЕурАзЭҚ қаржылық қорын жоспарлап және оның жұмсалыуына қадағалау жасау, Мемлекетаралық Кеңес қабылдаған шешімдерді жүзеге асыруды қадағалау.

Төмендегі суретте Кеден одағының басқару органдарының сызбасы берілген.

Сурет 21. Кеден одағының басқару органдары

Өз мәселелерін жүзеге асыру мақсатында Интеграциялық комитет шешімдерін нақтыланған келісімшарт негізінде және Мемлекетаралық Кеңес арқылы жүзеге асырады; Жыл сайын Мемлекетаралық Кеңеске қауымдастықтың жұмысы жайлы баяндама жасайды және оның мақсаттары мен шешу жолдарын

ұсынады, өз әрекеттері туралы есеп береді, ЕурАзЭҚ қаржысының жұмсалыуы туралы баяндайды; Қауымдастықтың мақсатына жетуге бағытталған шараларда қарастырылады, соның ішінде Келісуші Жактардың нақты сұрақтар бойынша біртұтас саясат ұстануы қарастырылады. Ұсыныстармен Мемлекетаралық Кеңеске жүгіну құқығы бар, ұсыныстар және сұраулармен Парламентаралық Ассамблеяға, ал сұраулармен Қауымдастық сотына жүгіне алады.

Сурет 22. Кеден одағында шектеу мен тыйымдар

ЕурАзЭҚ тұрақты қызмет ететін органында шешімдерді қабылдау - Интеграциялық комитетте бірауыздан қабылданады, ал квалификациялық көпшілік бойынша үштен екісі дауыс бергенде ғана қабылданады. Онда дауыстар келесідегідей бөліктер бойынша бөлінген: Ресей-57 пайыз, Беларусь пен Қазақстан 21,5 пайыз. Сол түрде Қауымдастыққа төлейтін қаржылық жарғы да қарастырылған. Дауыстардың әділ түрдегі үлестірілуі азшылық топтағы мемлекеттердің мүдделерін қорғауды өз кепілдігіне алуы керек. Себебі қандай да болмасын бір келіспеушілік жағдайында азшылық топтағы мемлекет өз мүддесін қорғай алуы тиіс [51].

Ортақ валюта енгізіп және ортақ Конституция қарастырып жатқан Еуропалық Одақтың қомақты бірігу тәжірибесін,

бұрынғы КСРО кезіндегі ортақ валюта мен Конституциясы болған ТМД (ЕурАзЭк) елдерімен салыстыратын болсақ, онда соңғысы бүгінгі күнгіден де ауқымдырақ әрі, тығыз бірлестіктерді жүзеге асыра алады.

Біртұтас қорғаныс кеңістігі құрылды, біртұтас экономикалық және кеден кеңістігі құрылуда. Сондықтан да 2003 жылы ақпанда Мәскеуде өткен форумда Қазақстан Президентінің 2001 жылы өзара сауда және қаржы операцияларындағы есептеулерді жеңілдету үшін ЕврАзЭС мемлекеттерінің аумағына біртұтас валюта енгізу, туралы ұсынысы таң қалдырмайды. Берілген ұсыныс валюталық одақ құру мен біртұтас валютаның енгізілуі мүмкін деп есептейтін қазақстандық қаржы мамандары арасында қолдау тапты. Бұл айтарлықтай алыстаған кезең болса да, белгілі бір даярлық шараларын өткізгеннен кейін бұл жұмысқа да кірісуге болады. Валюталық одақты ЕврАзЭС негізінде салу міндетті емес. Бұл біртұтас экономикалық критерийлерді орындауға дайын кез-келген мемлекет аумақтарының валюталық одағы бола алады. Бұл арызды ТМД ішіндегі интеграциялау процесінің интенсификациясына шақыру ретінде, сондай-ақ алыс шетелдерде ынтымақтастықты нығайтуға, оны еуразиялық аймақтық интеграция процестеріне қосылуға дейін шақыру ретінде бағалауға болады.

Әлемдік бірлестікте бәсекеге қабілетті еуразиялық мемлекеттердің аймақтық бірлестігін құрудың нақты перспективалары бар. Ұлттық егемендік ірі аймақтық ынтымақтастық, өзара көмек және қауіпсіздік механизмдерінен қуат алады. Интеграциялану процестерінің жылдамдығы көбінесе қатысушы мемлекеттердің басшыларының саяси еркіне, Қазақстанның интеграциялық бастамаларын қорғауға байланысты. /51/.

2010 жылдың басынан бастап Кеден одағы жұмыс істей бастады. Соған сәйкес, белгілі бір ұлтүстілік қызметтерге ие тиісті ұлтүсті орган – Кеден Одағы Комиссиясы құрылды.

Қазақстан Республикасының Үкіметі Шартқа қатысушы мемлекеттердің аумағында Кеден Одағы Комиссиясының Шартының шешімдерін жүзеге асыру тәсілі туралы мәселені қарастырғанда, сәйкес түсіндірме алу үшін Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесіне жүгінді (шарт шешімдері Шарттың 6-бабына сәйкес қатысушы жақтар үшін

міндетті болып табылады). Нәтижесінде 2009 жылы 7 қазанда Конституциялық Кеңеске Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің «Республика бекіткен халықаралық шарттардың Республика заңдарынан басымдығы болатыны және халықаралық шарт бойынша оны қолдану үшін заң шығару талап етілетін жағдайдан басқа реттерде, тікелей қолданылатыны» туралы айтылған Қазақстан Республикасы Конституциясының 4-бабының сәйкес бөлігінің нормаларын ресми талқылау туралы үндеуі түсті.

Бұл ұсынысты қарастырғаннан кейін Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесі өзінің 2009 жылғы 5 қарашадағы «Қазақстан Республикасы Конституциясының 4-бабын ресми талқылау туралы» қаулысымен қаулы етті:

1. Қазақстан Республикасы Конституциясының 4-бабының нормалары Қазақстан Республикасының халықаралық шарттарына сәйкес құрылған (сонымен қатар 2008 жылдың 24 маусымдағы № 45-IV «Кеден одағы Комиссиясы туралы шартты ратификациялау туралы» Қазақстан Республикасы Заңымен ратификацияланған 2007 жылғы 6 қазандағы Кеден Одағының Комиссиясы туралы шартқа сәйкес құрылған Кеден одағының Комиссиясы) халықаралық ұйымдар мен олардың органдарының шешімдеріне Қазақстан Республикасы бекіткен халықаралық шарттардың Республика заңдарынан басым болатыны және тікелей қолданылатыны туралы Қазақстан Республикасы Конституциясының 4-бабының нормалары қолданылатынын білдіреді. Негізгі заңның 4-бабының 1 және 2-бөліктеріне сәйкес нормалары Қазақстан Республикасының халықаралық шарттарына сәйкес құрылған халықаралық ұйымдар мен олардың органдарының шешімдері Қазақстан Республикасының Конституциясына қайшы болмауы тиіс.

2. Қазақстан Республикасы қатысушысы болып табылатын халықаралық ұйымдар мен олардың органдарының шешімдері ратификацияланған халықаралық шарттардың заңдық қасиеттеріне, халықаралық шартта бұл шешімдер Қазақстан үшін міндетті екендігі көрсетілген жағдайда, ие бола алады. Ал Конституцияның «Республиканың егемендігі оның бүкіл аумағын Конституцияның өз аумағының тұтастығын, қол қамтиды және мемлекет өз аумағының тұтастығын, қол сұғылмауын және бөлінбеуін қамтамасыз ететіні» туралы 2-бабы 2 тармағының және 91-бабының 2 тармағының бұзылуына

әкелетін халықаралық ұйымдар мен олардың органдарының шешімдері Қазақстан үшін міндетті болып таныла алмайды.

3. Қазақстан үшін міндетті халықаралық ұйымдар мен олардың органдарының шешімдері мен Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінің арасында коллизия туындаған жағдайда коллизия жойылғанға дейін халықаралық ұйым мен оның органдарының шешімдері қолданылады.

4. Адам мен азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын шектейтін халықаралық ұйым мен оның органдарының шешімдері қолданыла алмайды және тиісінше бұл шешімдердің Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінің алдында басым күші болмайды.

Осылайша, Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесі Кеден одағының құрылып жатқан ұлтүстілік құқығының мемлекеттің Негізгі заңмен орнатылған шектегі ұлттық құқығынан басымдығын мойындады.

Қазақстан Республикасының мемлекеттер одағына қосылу туралы ережені бекіту, ұлтүстілік құқықтың ұлттық құқық нормаларынан басымдық қағидасын бекіту мақсатымен, ұлттық конституцияға сәйкес өзгерістер енгізу мәселесі қойылады. Бұл мемлекетімізге қатты бәсекелес әлемдегі елдер арасынан өзінің мүддесін қорғай алатын, яғни өз мүддесі үшін тұра алатын түрлі деңгейдегі интеграциялық бірлестіктер құруға мүмкіндік береді.

ҚОРЫТЫНДЫ

Іске асырылған ғылыми зерттеу жұмысын зерттеу мынандай қорытынды мен ұсыныстар жасауға мүмкіндік береді:

1. Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық табыстары сыртқы экономикалық байланыстардың негіздерін – экономикалық дипломатияны бекітті, елдің индустриялық-инновациялық бағдарламасын іске асыру мақсатында тікелей шетел инвестицияларын және жаңа технологияларын тарту үшін жағымды сыртқы ортаны құру оның басымдықтары болып қалуда.

Қазақстанда сыртқы экономикалық байланыстарды жетілдірудегі мемлекеттің рөлі зор. Қазақстанда сыртқы экономикалық байланыстар әлемдік шаруашылық жүйеге кірудегі экономикалық қызығушылықтарды артуына қарай жүргізіледі. Мұның барлығы ұлттық экономиканың сапасына және дамуына әсер ететін сыртқы экономикалық байланыстарды мемлекеттік дұрыс реттелмеуінен пайда болды.

2. Қазақстан-Ресей шекарасының участкесінде шекаралық бақылаудан басқа, фитосанитарлық, ветеринарлық, санитарлық-карантиндік, көліктік бақылау түрлерін, кедендік операцияларды және өткізілетін тауарлар мен көлік құралдарына қатысты кедендік бақылау бойынша қызметтердің барлық түрлерін жасау тоқтатылды.

Кеден одағының өмірге келуі аталған үш мемлекеттің сауда-экономикалық саясатына елеулі өзгерістер енгізуді қажет етеді. Соның ең бастысы осы үш елдің ортасында тауарлар экспорты мен импортының баж салығынсыз жүргізілетіндігі. Яғни осы үш ел шығаратын және бір-біріне саудалайтын тауарлар мемлекеттік шекаралардан өткен тұста олардан бұдан былай кедендік алым алынбайтын болды. Сонымен қатар осы үш ел Кеден одағына біріккен соң өздерінен тыс үшінші бір елге қатысты бірыңғай сауда саясатын жүргізуге тиіс.

Салалар мен өндірістерді шұғыл дамыту өлкенің экспорттық әлеуетін ұлғайтып қана қоймай, жұмыспен толық қамту мәселесіне де қолайлы жағдай жасайды. Егер республикадағы жұмыс күшінің салыстырмалы арзандығы мен қолда бар шикізатты, мысалы, өндірістік қалдықтарды жеңіл және тез іске асыруға болатындығын ескерсек, олардың экономикалық тиімділік деңгейі жоғары екендігі түсінікті. Сондықтан да келесі бағыттарды қарастыру қажет:

– Кеден Одағы елдерімен үшінші елдерге байланысты бірінғай тауар саясатын толық дамыту.

Қолданылып жүрген тауар режимдерін талдау және ел қатысушыларымен бірінғай тауар режимінің параметрлерін қарастыру, екіншіден сыртқы әріптестермен келісім шарттарға отыру.

– Бірінғай Кеден тарифін еңгізудегі компенсациялық механизм құрастыру.

Бірінғай Кеден тарифін еңгізуден кейін бюджетке түсімдерінің азайтылған елдерге компенсация төлеу.

– Тауардың пайда болу сертификатының бірінғай формасын еңгізу.

Барлық Кеден Одағы шекарасында қолданылатын тауардың пайда болу сертификатының бірінғай формасын еңгізу қажет. Бұл бағыттың дамуы, тауарлардың кеден одағы территориясында еркін жүруге мүмкіндік береді.

– Кеден Одағының сыртқы шекаралардың қаржы механизмін құрастыру.

Кеден Одағының сыртқы шекаралардың жағдайын тұрақтандыру мақсатында қаржы ведомстволары мен институттарға бірінғай қор құрастыру. Бұл қордың құралдарына жаңа құрал жабдықтар, кеден посттарының жөндеу мен реконструкциялауға, кадрларды қайта оқытуға жұмсалады.

– Кеден Одағы шеңберінде инвестициялық қарым қатынасты дамыту. Кеден Одағы шеңберінде бірігей өндірістің, халықаралық кластердің пайда болуына және бюджетке салық түсімдері мен басқа да түсімдердің, экономикалық өсуіне септігін тигізеді. Кеден Одағы елдерінің экономикаларын модернизациялау туралы сұрақ туып жатыр. Анализдерге сүйінсек бұл процесс алғашқы фазасында тұр деп айтуға болады.

3. Сыртқы экономикалық қатынас дамуының негізін қалаушы факторы, қазіргі нарықтық жағдайда тәуелсіз Қазақстан Республикасының әлемдік шаруашылықтағы орнын анықтайтын, экспортты-импортты операциялар құрайды. Республиканың сыртқы саудаға қатысушы облыстардың бірі Батыс Қазақстан облысы. Батыс Қазақстан облысы географиялық жағдайымен ерекшеленеді. Батыс Қазақстан облысына ең ұзын қазақстан-ресей шекарасының 1532 шақырым бөлігі жатады. Облыс бес Ресей ірі өндіріс орталығымен шектеседі: Астрахань, Волгоград,

Самара, Саратов және Орынбор, сонымен бірге мұнда аумағы бойынша Еуропа мен Азияны байланыстыратын негізгі көлік магистралі өтеді.

2011 жылы БҚО-ның сыртқы сауда тауар айналымы 7939,0 млн. АҚШ долл. құрады, оның ішінде экспорт - 7579,0 млн. АҚШ долл., импорт - 360,0 млн. АҚШ долл. 2009 жылмен салыстырғанда сыртқы сауда айналымның өскенің байқауға болады. Егер 2009 жылы сыртқы сауда тауар айналымы 1826,6 млн. АҚШ доллар құраса, 2011 жылы бұл көрсеткіш 6112,40 млн АҚШ долларға артты. Егер импорт 2009 жылы экспорт көлемінен 181,40 млн АҚШ долларға артық болса, 2011 жылы бұл көрсеткіш оң нәтижесін көрсетті. Экспорттың тауарлық құрылымының қомақты үлесін минералды өнімдер (99,6%), импорттың - машиналар, жабдықтар, көліктік құралдар, аспаптар мен аппараттар (34,2%), мал және өсімдіктер өнімдері, дайын азық-түлік тауарлары (33,8%), металдар және одан жасалған бұйымдар (17,5%) иемденіп отыр. Кеден одағына мүше үш елдің арасында тауар айналымы өсті, бірақ жалпы тауар айналымы төмендеді. Ірі шикізат экспортшылары преференцияларды алды, бірақ олардың көбі ел резиденттері болып табылмайды.

Халықаралық стандарттарға сәйкес сертификаты болған жағдайда ғана өндірушілер халықаралық нарыққа шыға алады. Батыс Қазақстан Облыстың тек қана 42 шағын және орта бизнес иелерінде мұндай сапа сертификатын қолданылады. Бұл жеткіліксіз, нарықта қатаң бәсекелестік сезіледі.

Батыс Қазақстан облысы бойынша 2011 жылы кеден одағына мүше-мемлекеттермен өзара тауар саудасы зерттелген. Мұнда 2011 жылдың Кеден Одағы бойынша тауар айналымы 546,40 млн. АҚШ долл. құрады. Экспорт көлемі 59,59 млн. АҚШ долл., ал импорт көлемі 486,81 млн. АҚШ долл., құрады, яғни импорт экспорттан артық болды.

Кеден Одағына еліміздің кіруі шағын және орта бизнестің облыста дамуына үлкен үлесін қосады. Сонымен қатар облыстың кәсіпкерлерін жаңа инвестициялық жобаларды орындауға үлесін қосады. Облыста кеден, салық, қаржы органдары, өндіріс және құрылыс салаларының мамандарымен, шағын және орта бизнес иелерімен кездесулер өтті. Қазір республикамызда бірлескен қазақстандық-ресейлік мың жарым кәсіпорын тіркелген болса,

соның 99-ы Батыс Қазақстанда болуының өзі көп жайды аңғартқандай.

Арнайы экономикалық аймақ құру бағытындағы жұмыс үш кезеңнен тұрады. Біріншісі – Тасқала мен Озинки маңында Батыс Қазақстан облысы мен РФ-ның Саратов губерниясы арасында халықаралық шекаралық ынтымақтастық орталығын ашу. Оның міндеті – тауарды шекара арқылы жеңілдетілген тәсілмен өткізуге жағдай туғызу, тауарды өңдеу мен оларды басқа аймақтарға кедергісіз жеткізу мүмкіндіктерін қарастыру болмақ. Орталық көмегімен экспорттық-импорттық мәселелер шешіліп, транзиттік әлеует айқындалады. Ол үшін бізде қолайлы инфрақұрылым, темір жол, Азия мен Еуропа арасындағы әуе қатынасы, бір сөзбен айтқанда, тамаша мүмкіндіктер бар.

Келесі кезең – көліктік-логистикалық орталық құру. Ол құрылған соң екі ел шекарасынан өтетін барлық жүк осында шоғырланады. Осы жерде заңға сәйкес барлық процедуралардан өтіп, тиісті жеріне жеткізіледі.

Үшінші кезеңде өнеркәсіп аймағының іргетасы қаланбақ. Бастапқыда жобаны игеруге 250-ден аса адам тартылып, олар қызметжай, көрме-павильон, қойма, көлік жөндеу, жанар-жағар май құю стансаларының құрылысын жүргізеді. Қазір аумағы 100 шаршы шақырым, яғни мың гектар жерді осы мақсатқа бөліп отырмыз. Оған таяу уақытта барлық инженерлік желілерді тартамыз, айналасын қоршап, өнеркәсіп алаңын жабдықтауға кірісеміз. Қысқасы, арнайы экономикалық аймаққа салынған қаржы осы үш бағытты қамтиды.

4. Зерттеу жұмысында маусымдық факторды есептеудің және тренд теңдеуін анықтаудың тәсілі қолданылды. Ол тәсілдің мәнісі мынада: уақыт қатарлары бойынша оның графигі анықталады; трендтің түрі және теңдеуі таңдалынады; трендік мәндер берілген мәндерден жіктеліп маусымдық фактордың мәні есептелінеді; маусымдық фактордың негізінде барынша дәл трендтің теңдеуі анықталады.

Аталған тәсілді қолдану қарапайым, әрі оның негізінде анықталған тренд теңдеуі және маусымдық фактор барынша нақты болып келеді. Сипатталған әдісті қолданып Батыс Қазақстан облысының 2001-2011 ж.ж. көрсеткіштері негізінде болатын трендік модельдердің компоненттері айқындалды. Бұл зерттеуді жүргізген кезде БҚО-ның 2001- 2010 жылғы экспорт

бойынша нақты мәліметтер алынып, графиг тұрғызылды. Шыққан графиг бойынша сызықтық тренд түзуі салынып, детерминация формуласы алынды.

Зерттеу нәтижесі бойынша экспорттың жыл сайын 83,84 есе өсіп келе жатқанын айтуға болады. Мұндағы детерминация коэффициенті төмен болып отыр, яғни жылдарға қарамастан басқа да факторлардың тигізетін әсері мол. Детерминация формуласы арқылы алдағы жылдарға болжам жасап, кесте және графиг тұрғызылды. 2001 – 2011 жылғы нақты көрсеткіш бойынша ең жоғарғы мән 1485,5 млн. АҚШ долларды 2008 жылы көрсетті. Ал болжам бойынша 2014 жылы бұл көрсеткіш 1592,09 млн. АҚШ долларды құрайды. Экспорт елеулі түрде өсіп келе жатқанын көріп отырмыз.

Сонымен бірге БҚО-ның 2001- 2010 жылғы импорт бойынша нақты мәліметтер алынып, графиг тұрғызылды. Шыққан графиг бойынша сызықтық тренд түзуі салынып, детерминация формуласы алынды.

Зерттеу нәтижесі бойынша импорттың жыл сайын 80,80 есе өсіп келе жатқанын айтуға болады. Мұндағы детерминация коэффициенті төмен болып отыр, яғни жылдарға қарамастан басқа да факторлардың тигізетін әсері мол. Детерминация формуласы арқылы алдағы жылдарға болжам жасап, кесте және графиг тұрғыздық. 2001 – 2010 жылғы нақты көрсеткіш бойынша ең жоғарғы мән 1228 млн. АҚШ долларды 2008 жылы көрсетті. Ал болжам бойынша 2014 жылы бұл көрсеткіш 1026,89 млн. АҚШ долларды құрайды. Импорттың төмендеп келе жатқанын көріп отырмыз.

Уақыт қатарларын зерттеудегі басты мақсат көп жағдайда факторлардың сандық мәнін анықтау және соның негізінде болжамдық мәнді есептеу болып табылады. Негізінде уақыт қатарларына әсер ететін факторлардың барлығы да маңызды дегенмен де әсіресе болжау кезінде ағымды, яғни айтқанда трендті анықтау маңыздырақ деп есептейміз. Уақыт қатарларын әрбір компонентке жіктеу және олардың сандық мәнін анықтау кез-келген экономикалық процесті сипаттауға мүмкіндік береді.

5. БЭК шеңберінде нарықтардың бірігуі Қазақстанның экономикалық позициясын артады. 2010 жылы бірінғай кедендік тарифтің жұмыс істеуіне барлық жағдайлар жасалынды. БЭК елдері

қаржы дағдарысынан кейін ұлттық экономиканың және салық жүйесін қарқынды дамуына алып келетін ұқсас ұлттық бағдарламалар дайындады.

Кеден одағы елдерінің салық саясаттарының даму бағыттары мен күтілетін нәтижелері көрсетілген. Кеден одағына мүше әрбір елдің өзіндік салық саясаты бар. Бұл саясаттарының басты мақаттары бірдей.

Белорусияда салық саясаты 2011-2015 жылға арналған әлеуметтік – экономикалық даму бағдарламасында көрініп отыр. Бағдарламаның мақсаты – территорияда экспорталанатын және жоғары технологиялы тауарларды шығаратын жаңа өндірісті құру. Белорусияның мақсаты бизнес жүргізуге қолайлы жағдай жасайтын 30 елдің қатарына және адамдық потенциалын даму индексі бойынша алғашқы 50 елдің қатарына кіру болып отыр. Салық саясатына келетін болсақ салық төлемдердің 82-ден 24-ге дейін (Қазақстанда - 9, Ресейде – 11) қысқарту жоспарланып отыр. Салық есептеу уақытын 798 сағаттан 250 сағатқа (Қазақстанда - 271, Ресейде – 320) дейін қысқарады.

Қазақстанда 2009 жылы бюджет жүйесіне кірістердің төмендеуі болды. Бұл әлемдік деңгейде тұтынудың төмендігінен болды. Республикалық бюджеттің дефицитпен құрылуы мемлекеттік қарыздың өсуіне алып келеді. Қазақстанда қаржы есептілігі МСФО негізінде жүргізіледі. Бұл Кеден одағы елдерімен мәліметтерді ауыстыру жүйесі бойынша қарым қатынасты дамытуға оң ықпалын тигізеді. Қазақстанның салық саясаты БЭК мақсаттарына сай келеді деп айтуға болады.

Ресейде «2012 - 2013 жылдарға арналған салық саясатының негізгі бағыттары» атты құжат қабылданды. Ресей Федерациясының салықтық жүкгілік 28,5 % құрайды. Бұл өте төмен көрсеткіш болғанымен, бұл деңгейді төмендетуге келесі мәселердің болуынан төмендетуге болмайды:

- әлеуметтік, қауіпсіздік ортаға кепілдіктердің көп бөлінуі;
- ұзақмерзімді дамуда халықтың қартаюынан ресейлік зейнетақы жүйесінің баланстан тыс шығуы.

Жалпы Кеден одағы елдері ұлттық салық заңнамасын жетілдіріп отыр. Бұл Бірінғай экономикалық кеңестіктің қарқынды түрде дамуына оң ықпалын тигізеді.

– Қазақстан Республикасының шекараға шектес субъектілеріндегі кедендік ресімдеу ұйымының нормативтік заңнама негізін жетілдіру.

– Қазақстанның кеден органдарының басқа елдердің кеден әкімшіліктерімен қауіпсіздік және әлемдік сауданы жеңілдіру үшін стандарттарды қолдану

– Мемлекеттік бақылауды жетілдіру

– Қазақстан Республикасының шекараға шектес субъектілерінің ірі қалаларының шектеріне ірі көлік түйіндерінде кеден - логистикалық инфрақұрылымды дамыту.

– Кедендік инфрақұрылымды дамыту және жетілдіру.

– Кадрларды әзірлеу және қайта даярлау (кеден органдары және кеден ісі төңірегіндегі мамандардың лауазымды тұлғалары)

– Қазақстан Республикасының шекарамен шектес субъектілеріндегі кеден органдарының тиімді жұмысын қамтамасыз ету мақсатында әлеуметтік саланы дамыту.

– Қазақстан Республикасының кеден қызметінің құқық қорғау және коррупцияға қарсы қызметін жетілдіру.

– Кедендік ресімдеу жүйесі және кеден бақылауын жетілдіруі.

Кеден одақтарының пайда болуы негізінен экономикалық белсенділіктің өсуіне мүмкіндік туғызады, бәсекелестік деңгейінің өсуіне, сонымен бірге одақтың барлық аумағында сапалы өнімнің көбейуіне және ел қатысушылардың бюджеттерінің табыс базасының үлкеюіне алып келеді.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. «Кеден одағының Кеден Кодексі» 2010 жыл 16 сәуір.
2. Абдрахманов, С. Кеден одағы көкжиегімізді кеңейтеді/ С.Абдрахманов // Егемен Қазақстан. - 2010. - 13 шілде
3. Айтжанова, Ж. Кеден одағынан кедергі келмейді / Ж. Айтжанова // Орал өңірі. - 2010. - 15 сәуір
4. Ананьев, Д. Таможенный союз – новые возможности экономического развития /Д. Ананьев/ Таможенное регулирование & Таможенный контроль. – 2010. - №2. – С. 11-12.
5. Андриашин, Х. А. Таможенное право: учебник / Х. А. Андриашин, В. Г. Свиныхов, В. В. Балакин. - М.: Магистр, 2008. - 367 с.
6. Әлібеков, С.Т. Қазақстан Республикасының кеден құқығы: электронный ресурс / Әлібеков С. Т. - А. : Нұр-пресс, 2007. - 267 с. 2010. - 2 сәуір.-Б.3
7. Бабин, Э.П., Исаченко Т.М. Внешнеэкономическая политика: учебное пособие.- М: Экономика. – 2006. - 463 с.
8. Бакаева, О.Ю. Проблемы соотношения частных и публичных интересов в условиях формирования базы Таможенного союза // Юридический Бакаева, О.Ю. Таможенное право России. М.: Юрист, 2007.
9. Бекашев, К. А. Таможенное право: учебник / К. А. Бекашев, Е. Г. Моисеев. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Проспект, 2010. - 359 с.
10. Бельянинов, А. Программа ФТС России по реализации политики руководства Российской Федерации по формированию Таможенного союза/А. Бельянинов/ Таможенное регулирование & Таможенный контроль. – 2010. - №1. – С. 8-10.
11. Винницкий, Д.В. Евразийской Экономическое Сообщество: правовые инструменты формирования Таможенного Союза Зангер, 2009. - №9. – 44-51
12. Гурова, И.П. Изменение глобальной и региональной торговой интеграции // Евразийская экономическая интеграция. — 2009.
13. Ғұбайдуллин, Ғ. Кеден одағының құрылуын құптаймын / Ғ. Ғұбайдуллин // Айқын. - 2011. - 20 қыркүйек

14. Дюмулен, К.К. Внешнеэкономические связи России. Достижения и проблемы // Российский внешнеэкономический вестник. — 2008. — № 7.
15. Елемесов, «Халықаралық экономикалық қатынастар» оқу құралы. Алматы 2001 ж;
16. Елешев, Р. Кеден Одағы - экономикалық қажеттілік / Р. Елешев // Егемен Қазақстан. - 2010. - 7 мамыр
17. Әліпбай, С. Кеден одағы: дақпырт пен шындық / С. Әліпбай // Егемен Қазақстан. - 2010. - 2 сәуір
18. Ержанова, Ж.К. Қазақстан Республикасы ауыл шаруашылығындағы кедендік одақтың ролі / Ж. К. Ержанова // Аграрлық нарықты дамыту мәселелері: халықаралық ғылыми-практ. конф. материалдары / Алматы. - 2010. - С. 147-152
19. Ермак, Д. Таможенный союз – хорошо, но реально ли... // Экономическая газета, 2007. - №77. – 19-27 с.
20. Жағыпарұлы, Ж. Интеграцияның үдеріс шыңы - кеден одағы/ Ж. Жағыпарұлы // Егемен Қазақстан. - 2010. - 25 мамыр
21. Жамишев, Б. Реальные возможности Таможенного союза / Б. Жамишев/ Экономический анализ: теория и практика. - 2011. - N 1. - С. 26
22. Жуланов, Е. Е. Совершенствование механизма таможенного регулирования деятельности отечественных фирм на международных товарных рынках / Е. Е. Жуланов // Экономический анализ: теория и практика. - 2011. - N 2. - С. 26-33.
23. Зуев, В.Н. Механизм ЕС как модель для глобальных институтов // Вестник международных организаций. — 2009. — № 2.
24. Ивин, В. Широко шагать не просто /В. Ивин/ Таможенное регулирование & Таможенный контроль. – 2009. - №11.– С. 42
25. Исингарин, Н. К. Таможенный союз: дела и планы / Н. К. Исингарин. - Алматы : ОФ "БИС", 2000. - 216 с.
26. Кембаев, Ж. Таможенный союз Белоруссии, Казахстана и России (проблемы и перспективы зарождающегося Евразийского союза) // Юрист, 2011. - №1 – 12-19 с.
27. Кобякова, А. Преимущества и проблемы Таможенного союза /А.Кобякова/ Таможенное регулирование & Таможенный контроль. – 2010.-№4. – С. 22-31.

28. Кожанков, А. Таможенное регулирование Таможенного союза: таможенная очистка товаров – один из основных институтов международного права в области таможенного регулирования /А.Кожанков/ Таможенное регулирование & Таможенный контроль. – 2010.- №4. – С. 45.
29. Коник, Н. В. Таможенное дело: учебное пособие / Н. В. Коник. - 3-е изд., стер. - М.: Омега-Л, 2011. - 192 с.
30. Мансуров Т. Таможенный союз – реальная интеграция // Известия, 2008. - №3. – 4 с.
31. Мансуров, Т.А. Евразийское экономическое сообщество – перспективы развития // Экономика: стратегия и практика, 2009. - №1(10) – 36-47
32. Международная экономическая интеграция: учеб. пособие/под ред. Н.Н. Ливенцева. – М.: Экономист, 2006. – 403 с.
33. Международные экономические отношения: учебник / Под ред. В.Е.Рыбалкина. - 4-е изд., перераб. и доп. - М.: ЮНИТИ, 2001. - 520 с
34. Международные экономические отношения : учебник для вузов В.Е.Рыбалкин [и др.]-М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 534 с.
35. Назаренко, К.С. Таможенное оформление внешнеэкономической деятельности : практическое пособие / К. С. Назаренко. - М.: Экзамен, 2005. - 383 с.
36. Новиков, А.Б. Специальный административно-правовой статус таможенного брокера. // Законодательство и экономика, 2006, N 3.
37. Нугербек, С. Анализ торгово-экономических отношений и состояния экономик РК, РФ и РБ в условиях предстоящего вхождения в Таможенный союз // Analytic. — 2009. — № 3. С. 48—58.
38. Примбетов, С.Д. Международная экономическая интеграция в современном мире : учебное пособие. — Алматы, 2003. — С. 14.
39. Сағынбекова, Р. Кеден Одағы: қазақстандық үлес өзгермейді [Текст] / Р. Сағынбекова // Экономика. - 2010. - 24-30 маусым
40. Свинухов, В. Правовое обеспечение таможенного оформления. // Право и экономика, 2005, N 917. Таможенное оформление товаров / сост. Н. Т. Краснолуцкая. - М.: Благовест-В, 2005. - 103 с.
41. Слюсарь, Н. Этапы большого пути /Н. Слюсарь/ Таможенное регулирование & Таможенный контроль. – 2010. - №1. – С. 15-17. /С. Курочкин/ Таможенное регулирование & Таможенный контроль. – 2010. - №3. – С. 10-11.
42. Султанова, Б.К. «Таможенный союз Беларуси, Казахстана и России: состояние, проблемы, перспективы» монография — Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2009. — 47 -67 с. Алматы
43. Толстяк, Н. Выгоды и потери Таможенного союза // Экономическая газета. – 2009 №34(1252)
44. Тур,А. Инвестиционный климат Беларуси: возможности и перспективы для бизнеса/А.Тур.//Экономика Беларуси.- 2010. - №2.- С.42
45. Фоков, А.П. О Концепции Таможенного кодекса Таможенного Союза // Таможенное дело, 2010. - №1. - 12-16 с.
46. Фурман, Е. Идея интеграции в ЕС и СНГ: социальная база и альтернативы/Е. Фурман // Современная Европа. - 2007. - №2 - с. 61-77
47. Харламова, В.Н. Международная экономическая интеграция. Учебное пособие. - М.:Анkil, 2002. - 325 с.
48. Батыс Қазақстан облысының статистика департаментінің ресми сайты www.batys.stat.kz
49. Белоруссия Республикасының Ұлттық статистика комитетінің ресми сайты www.belstat.gov.by
50. Еуразия экономикалық қауымдастығының ресми сайты www.evrases.com
51. Кеден одағының Комиссиясының ресми сайты www.tsouz.ru
52. Қазақстан Республикасының статистика агенттігінің ресми сайты www.stat.kz
53. Қазақстан Республикасының Қаржы министірілігінің кедендік бақылау комитетінің ресми сайты www.e.customs.kz
54. Ресей Федерациясының мемлекеттік статистикасының федералды қызметінің ресми сайты www.gks.ru
55. ТМД елдерінің мемлекетаралық статистика комитетінің ресми сайты www.cisstat.ru

Қазамбаева А.М., экон.ғыл.канд., доцент,
Ғабдуалиева Р.С., экон.ғыл.д-ы, профессор,
Айешева Г.А., экон.ғыл.канд., доцент

**Кеден одағын құру кезеңіндегі Батыс Қазақстан
облысының сыртқы экономикалық
байланыстары**

экономика мамандықтарының студенттері
мен магистранттарына арналған

«Аймақтық қарым-қатынас және шекаралас әріптестік жағдайында ұлттық экономиканы аумақтық дамытудың ұйымдық-экономикалық механизмін дайындау» (тіркеу № 0112РК00520) атты тақырыбы бойынша жұмыс ҚР БҒМ Ғылым комитетінің гранттық қаржыландырылған жобаның негізінде орындалды.

**Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан
аграрлық-техникалық университетінің
редакциялық-баспа бөлімі**

18.01.2013ж. басуға қол қойылды
Формат 30х42 ¼ Офсетті қағаз 80 м/г
Көлемі 6,6 Тапсырма № 107
Таралымы 50

***Дайын түпнұсқасының сапасына
толық сәйкестікте басылды***

«Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан
аграрлық- техникалық университеті» РМҚ
090009 Орал қ., Жәңгір хан көшесі, 51